

KAMU YÖNETİMİ AKADEMİK ARAŞTIRMALARI

Prof. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

ANKARA
HAZİRAN 2026

KAMU YÖNETİMİ AKADEMİK ARAŞTIRMALARI

Prof. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

© Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Bu kitapta bulunan tüm içeriğin hukuki sorumluluğu yazar(lar)ın kendisine aittir.

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Astana Tasarım

1. Baskı Haziran 2026

ISBN

978-625-8754-09-4

Kültür Bakanlığı Sertifika No: 44774

Baskı

MANAS DİJİTAL BASKI MATBAA VE ULUSLARARASI TİCARET
LİMİTED ŞİRKETİ 82726

Astana Yayınları

Akademisyen Eğitim Danışmanlık Yayıncılık Hizmetleri A.Ş.
Gökkuşluğu Mahallesi 1195 Sok. No: 2/A Çankaya/ ANKARA
Tel: 0 312 230 04 85- 86 – 87
www.astanayayinlari.com
astanayayinlari@gmail.com

ÖN SÖZ

Allah Teâlâ'ya sonsuz hamd ve sena olsun. Salât ve selam hıdayet rehberimiz Resul-i Ekrem'e, O'nun âline ve ashabına olsun.

Okuyucu ile buluşan her kitap çalışmasının kendisine mahsus bir ortaya çıkış hikâyesi bulunur. Kamu Yönetimi Akademik Araştırmalar başlıklı bu kitap 2025 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Kamu Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans eğitimi sürecinde hazırladığım ödevler, alınan ders notları ve dönem projesinin bir araya getirilmesi ile teşekkür etmiştir. Bu bilgiler, kitap yayın sürecinde yeniden gözden geçirilmiştir. Bu eğitim sürecinde her bir dersin konusu ve amacı farklı olduğu için kitaptaki bölümler konu itibarı ile birbirinden bağımsız niteliktedir.

Bu vesileyle, lisansüstü eğitim sürecinde ilimlerinden istifade ettiğim, ilmî gayret ve çalışkanlıkları ile temayüz etmiş olan Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Kamu Yönetimi Anabilim Dalında ders veren öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Gayret kuldan muvaffakiyet Allah'tandır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	III
--------------	-----

1. BÖLÜM

YÖNETİM HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ..... 10

1.1. Yönetim Hukukunun Başlıca İlkeleri.....10

1.1.1. Hukuk Devleti İlkesi	10
1.1.2. Sosyal Devlet İlkesi	11
1.1.3. Merkezden Yönetim - Yerinden Yönetim İlkesi	11
1.1.4. İdari İstikrar İlkesi	12
1.1.5. Eşitlik İlkesi.....	12
1.1.6. İdarenin Kanuniliği İlkesi	13
1.1.7. İdarenin Bütünlüğü İlkesi	13

1.2. Yönetim Hukuku İlkelerinin Kamu Yönetim

Yapısına ve İşleyişine Etkisi.....14

1.2.1. Hukuk Devleti İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi.....	14
1.2.2. Sosyal Devlet İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi.....	15
1.2.3. Merkezden Yönetim-Yerinden Yönetim İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi.....	16
1.2.4. İdari İstikrar İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi.....	17
1.2.5. Eşitlik İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi.....	18
1.2.6. İdarenin Kanuniliği İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi.....	18
1.2.7. İdarenin Bütünlüğü İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi.....	19

2. BÖLÜM

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (TARİHÇE- MEVZUAT-TEŞKİLAT YAPILANMASI VE ÖNERİLER)..... 21

2.1. Tarihçe	21
2.2. Diyanet İşleri Başkanları ve Görev Süreleri	25
2.3. Kurum İle İlgili Mevzuatlar	26
2.3.1. Anayasa:	26
2.3.2. Kanun:	26
2.3.3. Yönetmelik, Tüzük ve Yönergeler:	28
2.4. Diyanet İşleri Başkanlığının Yürüttüğü Hizmetler	28
2.5. Teşkilatlanma Yapısı	32
2.5.1. Merkezî Teşkilât	32
2.5.1.1. Diyanet İşleri Başkanlık Makamı	32
2.5.1.2. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı	32
2.5.1.3. Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı	33
2.5.1.4. Diyanet Akademisi	33
2.5.1.5. Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı	33
2.5.1.6. İç Denetim Birimi Başkanlığı	33
2.5.1.7. Strateji Geliştirme Başkanlığı	34
2.5.1.8. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü	34
2.5.1.9. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü	34
2.5.1.10. Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü	34
2.5.1.11. Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü	35
2.5.1.12. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü	35
2.5.1.13. İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü	35
2.5.1.14. Özel Kalem Müdürlüğü	35
2.5.1.15. Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü	35
2.5.1.16. Hukuk Müşavirliği	36
2.5.1.17. Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği	36
2.5.2. Taşra Teşkilatı	36
2.5.2.1. İl ve İlçe Müftülükleri	36
2.5.2.2. Eğitim Merkezleri	37

2.5.3. Yurt Dışı Teşkilatı.....	37
2.6. Diyanet Kurumu İçin Öneriler ve Tavsiyeler	38
2.6.1. Tavsiyeler:.....	39
2.6.1.1. İsfaktan Kaçınmak ve Verimliliği Sağlamak.....	39
2.6.1.2. Din Görevlisinin Otoritesini Artırmak	40
2.6.1.3. Kurum İçinde Adalet ve Hakkaniyeti Sağlamak ..	41
2.6.1.4. Diyanet İle Siyaset Kurumu İrtibatında Dengeyi Korumak.....	42
2.6.1.5. Polemiklerden ve Lüzumsuz Tartışmalardan Kaçınmak	43
2.6.2. Proje ve Faaliyet Önerileri.....	43
2.7. Değerlendirme	48

3. BÖLÜM

İDARENİN İÇ DENETİMİ VE MÜFETTİŞLER.....	50
3.1. Giriş.....	50
3.2. Denetim Çeşitleri.....	52
3.2.1. İç Denetim.....	52
3.2.2. İdari Teftiş	54

4. BÖLÜM

İLMÎ ARAŞTIRMALARDA DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME TEKNİĞİ	60
4.1. Giriş.....	60
4.2. Derinlemesine Görüşme Tekniğinin Türleri.....	62
4.2.1. Yapılandırılmamış Görüşmeler (Etnografik Görüşme)	62
4.2.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler	62
4.2.3. Yapılandırılmış Görüşmeler.....	63
4.3. Derinlemesine Görüşme Tekniğinin Olumlu Yönleri.	63
4.4. Derinlemesine Görüşme Tekniğinin Olumsuz Yönleri.....	64
4.5. Görüşme Sürecinde Dikkat Edilmesi Gerekenler	65

5. BÖLÜM

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI	67
5.1. Sözlü Tarih Çalışmasının Tanımı.....	67
5.2. Sözlü Tarih Çalışmalarının Tarihçesi.....	68
5.3. Sözlü Tarih Çalışmalarının Aşamaları	69
5.4. Sözlü Tarih Araştırmacısının Dikkat Etmesi Gerekenler	70
5.5. Sözlü Tarih Çalışmalarının Zorlukları ve Dezavantajları	70
5.6. Sözlü Tarih Çalışmalarının Avantajları.....	71
5.7. Sözlü Tarih Araştırmalarında Metodoloji	72

6. BÖLÜM

SİYASAL İDEOLOJİLER	74
6.1. Giriş.....	74
6.2. Liberalizm.....	75
6.3. Muhafazakârlık	78
6.4. Sosyalizm.....	81
6.5. Sosyal Demokrasi	84
6.6. Faşizm	89
6.7. Anarşizm	92

7. BÖLÜM

SİYASET SOSYOLOJİSİ	96
7.1. Siyaset sosyolojisi ilmi nasıl ortaya çıkmıştır?	96
7.2. Politika kavramının kökeni nedir?.....	97
7.3. Köleci devlet ne demektir?.....	98
7.4. Modern devlet ile geleneksel devlet arasındaki farklar nelerdir?	98
7.5. Devlet varsa politika/siyaset vardır, yoksa yoktur anlayışı doğru mudur?.....	99

7.6.	İktidar ne demektir?	100
7.7.	İktidarın kaynakları nelerdir?.....	100
7.8.	Otorite ne demektir?.....	101
7.9.	Hangi iktidar türü kazanmaya daha yakındır?.....	102
7.10.	Meşru ne demektir?.....	102
7.11.	Her hukukî iş ve işlem meşru mudur?.....	103
7.12.	Yöneticilerin meşruiyete riayet etmeleri niçin önemlidir?	104
7.13.	Çoğunlukçuluk ve çoğulculuk ne demektir?.....	104
7.14.	Max Weber otorite tiplerini nasıl tasnif etmektedir?.....	106
7.15.	Devletlerin ortaya çıkışına dair teoriler nelerdir? ..	108
7.15.1.	Fetih ve Çöreklenme Teorisi.....	109
7.15.2.	Hidrolik Toplum Teorisi.....	111
7.15.3.	İş Yöneticiliği Kuramı	111
7.15.4.	Dernekleşme Kuramı	112
7.16.	İbn Haldun toplumu nasıl tasnif etmektedir?	113
7.17.	Tarihte hangi devlet türleri ortaya çıkmıştır?	113
7.17.1.	Şarki Despotik Devlet	114
7.17.2.	Antik Köleci Devlet	114
7.17.3.	Feodal Devlet.....	114
7.17.4.	Modern Devlet	116
7.18.	Elitizm ne demektir?	118
7.18.1.	Elitist düşüncenin temâyüz eden temsilcileri kimlerdir?.....	118
7.19.	“Oligarşinin Tunç Kanunu” ne demektir?	120

8. BÖLÜM

MİLLİ SELAMET PARTİSİ (MSP)	121
8.1. Partinin Kuruluşu	121
8.2. Örgütlenme Süreci	121
8.3. Koalisyon Görevleri.....	122
8.4. Partinin Temel Görüşleri.....	123
8.5. Partinin Etki Alanı ve İrtibatlı Kuruluşlar	125
8.6. Partinin Kapatılması	125

9. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KILIK KIYAFET İNKILABI.....	126
---	------------

10. BÖLÜM

(COP-1) TARAFLAR KONFERANSI-1	129
10.1. Özet	129
10.2. Giriş.....	130
10.3. Taraflar Konferansı-1 (Cop-1)	131
10.3.1. COP-1 Konferansının Teması ve Gündemi.....	132
10.3.2. COP-1 Konferansında Türkiye’nin Durumu	133
10.4. Sonuç	133

11. BÖLÜM

TUZLA ŞEHİRİ	135
11.1. Coğrafi Konum.....	135
11.2. Ülkenin Tarihi	135
11.3. Tuzla’nın Tarihi.....	136
11.4. Nüfus.....	136
11.5. Şehrin Yeraltı Kaynakları	136
11.6. Bosna Savaşında Tuzla Şehri	136
11.7. Tuzla’da Önemli Tarihî ve Turistik Mekânlar.....	137
11.8. Tuzla’da Türkçe Eğitim ve Öğretim	138
11.9. Şehrin Mimari Niteliği.....	138
11.10. Tuzla’nın Bayrak ve Arması	138
KAYNAKLAR.....	139

1. BÖLÜM

YÖNETİM HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİ

İdare kavramı, kamusal işlerin yürütülmesi için yükümlü kılınmış organları ve yapıyı ifade etmektedir. İdare hukuku, genel hukuktan farklılıkları olan kamu tüzel kişilerinin faaliyetlerini düzenlemek için var olan ve idarenin teşkilatına, faaliyetine, personeline ve denetimine uygulanan hukuktur.¹

1.1. Yönetim Hukukunun Başlıca İlkeleri

1.1.1. Hukuk Devleti İlkesi

Hukuk devleti; işlemlerini hukuka uygun olarak yürüten, insan haklarına özen gösteren, temel hak ve özgürlükleri koruyan, anayasaya aykırılıktan sakınan, yargı denetimine açık ve her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurup bunu sürdüren devlettir.

¹ Dursun Görmüş-Gökhan Kırdı, *İdare Hukuku ve İdare Hukuku İle İlgili Temel Kavramlar*, Tarım ve Orman Bakanlığı Yayınları, 1. <https://www.tarimorman.gov.tr/rtb/Belgeler>.

Hukuk devleti ilkesinin unsurlarından biri, idarenin sorumluluk taşımasıdır. Bu unsur gereği olarak idare, işlem ve eylemlerinde hukuka uygun davranmakla yükümlü olup bu yükümlülüğü yerine getirmemesi durumunda ortaya çıkacak zararlardan sorumludur.²

1.1.2. Sosyal Devlet İlkesi

Sosyal devlet; yurttaşlarının refahı için sosyal görevler ve sorumluluklar yüklenmiş bir devlettir.³ Sosyal devlet ilkesi, devletin kamu hizmet sunumunda sadece kâr elde etme sâiki ile hareket etmeyip, özellikle temel haklara ulaşmada sıkıntı ve zorluk çeken vatandaşlara düşük ücretli ya da ücretsiz olarak hizmet sunması demektir. Bu kapsamda olmak üzere; devletin eğitim, barınma, güvenlik gibi hususlarda -gerekiyorsa pozitif ayrımcılık da yaparak- zor durumda olanları desteklemesi görevleri arasındadır. Sosyal devlet ilkesi kamu yararı bakımından da öneme sahiptir.

Anayasanın 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin *sosyal bir hukuk devleti* olduğu ifadesi yer verilerek her iki ilkeye de vurgu yapılmaktadır.

1.1.3. Merkezden Yönetim - Yerinden Yönetim İlkesi

Türk idari yapılanmasında merkezden yönetim ve yerinden yönetim olmak üzere iki türlü yönetim sistemi vardır. Merkezden yönetim sistemi, karar alma süreçlerinin merkezden yapıldığı yönetim sistemidir. Yerinden yönetim sistemi ise, kamu görevlerinin bölgesel veya hizmet türü bakımından merkezi idarenin dışındaki kurumlarca yerine getirilmesidir.⁴ Anayasanın 123. maddesinde “*İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden*

² Görmüş-Kırdı, *İdare Hukuku ve İdare Hukuku İle İlgili Temel Kavramlar*, 5.

³ Metin Özkaral, “Türkiye’de Sosyal Devlet İlkesinin İşleyişine İlişkin Sorunlar”, KAYFOR Balkanlar 25. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu, (2024), 156.

⁴ <https://www.tekavukat.com/post/idare-hukuku-ilkeleri> (16.11.2024).

yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.” ifadesi yer almaktadır.

Türkiye’de merkezi yönetim olarak Cumhurbaşkanlığı-Bakanlar Kurulu makamları bulunur. Cumhurbaşkanlığı ve bakanlıklara bağlı kuruluşların merkez ve taşra teşkilatları da merkezi yönetim kapsamında değerlendirilmektedir. Yerel yönetimler; il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir. Yerel yönetimler merkezi yönetimin vesayet denetimi altındadırlar.⁵

1.1.4. İdari İstikrar İlkesi

İdari istikrar; kamu idaresinin yürürlükte bulunan kuralları yürürlükte kaldıkları sürece, onların uyduğu her olaya gereğince ve aynı biçimde uygulamasıdır. Belli bir kuralın benzer olaylarda ve değişik zamanlarda değişik biçimde uygulanması idari işlemlerde istikrarı, idarenin ciddiyetini bozar ve ilgililerin idareye karşı güvenlerini sarsar. Bu sebeple mevcut idari işleyişin hukuka uygunluk üzerinde, düzenli, belirli ve öngörülebilir şekilde devamının sağlanması hedeflenir. İstikrar ile kastedilen şey, durağanlık ya da mutlak değişmezlik değildir. İdarenin toplumsal, ekonomik ya da teknolojik değişikliklere uygun olacak biçimde kararlarını ve uygulamalarını değiştirmesidir.⁶

1.1.5. Eşitlik İlkesi

T.C. Anayasasının 10. maddesinde *“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir... Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde*

⁵ İpek Özkal Sayan, “Türkiye’de İdari Sistem ve Örgütlenme”, 1-17. https://www.kas.de/c/document_library (16.11.2024).

⁶ Harun Yılmaz, *Türk İdare Hukukunda İdari İstikrar İlkesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, 17-20.

eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.” denilerek devletin iş ve işlemlerinde herkese eşit muamele yapacağı vurgulanmaktadır.

Bu ilkeye göre kamu hizmetleri, hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkese eşit sunulmalı ve buna bağlı olarak da kamu görevlileri kamu hizmetini sunarken tarafsız davranmalıdır.⁷

1.1.6. İdarenin Kanuniliği İlkesi

İdarenin kanuniliği, idarenin kuruluşu, görevleri ve faaliyetlerine kanunun egemen olması anlamına gelmektedir. Buna göre, idari faaliyet kanuna dayanmalıdır ve kanuna aykırı olmamalıdır. Kanuna dayanma ilkesine aykırı idari eylem veya işlemler hak ihlallerine sebebiyet vermektedir. Bu sebeple idarenin kanuniliği ilkesi hukuk güvenliği ve devletin yetkileri karşısında temel hak ve hürriyetlerin korunması bakımından hukuk devletinin önemli bir parçasıdır.⁸ Anayasanın 123. maddesine göre; idare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

1.1.7. İdarenin Bütünlüğü İlkesi

İdare hem teşkilât olarak hem de faaliyet olarak bir bütündür. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri bu bütünün uyumlu parçalarıdır. Bu uyum ise aynı kamu tüzel kişiliği içinde hiyerarşi merkezden yönetimle, mahalli idareler arasında idari vesayet ve merkezi idare ile diğer yerinden yönetim kuruluşları arasında da idari vesayet benzeri denetim ile sağlanır.⁹

⁷ <https://acikders.ankara.edu.tr/> (16.11.2024).

⁸ Bahar Erdoğan Bilgili, “Kanuna Dayanma İlkesi Kapsamında İnternet Kısıtlamaları”, *YBHD*, 8/2 (2023), 114.

⁹ <https://edb.adalet.gov.tr> (16.11.2024).

1.2. Yönetim Hukuku İlkelerinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi

1.2.1. Hukuk Devleti İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi

Yöneticilik görevinin kişiye ilave sorumluluklar ve görevler yüklemesi, yöneticilerin yetki ve haklar elde etmesini gerekli kılmaktadır. Ancak bu yetkilerin sınırsız olması ve sorgulanamaz olması mümkün değildir. Yöneticinin sınırlandırılması hukuk ile sağlanmaktadır.

Hukuk devleti ilkesi gereği olarak yöneticiler kendilerinin ya da yakın akraba ve dostlarının menfaatine uygun olarak hareket edemez. Kamu menfaati şahıs menfaatinin önünde gelir. Devletin imkânları vatandaşlara sunulurken, adalet ölçü alınır.

Hukuk Devletinde;

- Yargı süreçlerine müdahale etmek, hâkimleri yönlendirmek ve etkilemek söz konusu değildir. Çıkar ve baskı gruplarının etkili olmasına izin verilmez. Yargı süreçleri kendi tabîi seyrinde hareket ederek davalar sonuca bağlanır.
- Kimse hesap sorulmaz (lâ yüsel) değildir. Zengin-fakir, âmir-memur ayırımı yapılmadan herkes sorgulanabilir. Hakkında dava açılan veya suç ithamı olan yöneticiler de sorgulanır, hesaba çekilir ve gerekirse cezalandırılır.
- Kişinin sosyal konumu, soyu, itibarı ve mesleği adli süreçlerin sağlıklı işlemesine engel olamaz.¹⁰
- Yönetici, kuruma eleman alırken, liyakati esas alır. Eş, dost ve tanıdık referansı ile hareket edemez.
- Yöneticiler, hiyerarşik olarak emri altındakiler üzerinde baskı ve mobbing yapamaz.

¹⁰ Ahmet Özdemir, *Fıkhi Kurallar Işığında Kamu Yönetimi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2023), 137.

- Yetkisini aşarak kamu kurumunun zararına yol açanların tazmin sorumluluğu ortaya çıkar.
- Çıkarılan yönetmelikler ve yönergeler kanuna ve anayasaya aykırı olamaz.
- Yönetim erkinin işleri ve alınan kararları hukukî denetime açık olup, hesap verilebilirlik sağlar.
- Kamu personeli istihdam alanı belirlenirken parti, grup, cemaat vb. mensubiyetlere öncelik verilmeyip, gerçek ihtiyaç alanlarında hakkaniyete uygun bir istihdam politikası uygulanır.
- Hakkını talep edebilme bakımından dezavantajlı konumda olanlara gereken destek sağlanır.
- Temel insan hakları bağlamında hiç bir fert mahrumiyete ve kısıtlanmaya maruz kalmaz.

1.2.2. Sosyal Devlet İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi

Devletin varlık sebeplerinden birisi vatandaşların temel haklar bağlamındaki ihtiyaçlarını temin etmesine katkı sağlamaktır. Devletin özgürlük sunması (negatif özgürlük) yeterli olmayıp, bu özgürlüklere ulaşma noktasında engelleri bulunan kişilere destek olma sorumluluğu (pozitif özgürlük) bulunmaktadır. Sosyal devlet ilkesi kamuya ait pek çok alanda düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir.

Sosyal Devlette;

- Yetim ve öksüzlere sahip çıkılmalı, madden ve manen onlara olan destekler ömür boyu sürmelidir.
- Engelli bireylerin karşılaşacakları zorlukların minimuma indirildiği yaşam ve çalışma ortamı bulunmalıdır.
- “Homeless (Evsizler)” diye bir zümre toplumda bulunmamalıdır. Toplumda kimlerin gerçek ihtiyaç sahibi

olduğu tespit edilmeli ve gerek şahıslar gerek resmî-sivil kuruluşlar ile gereken destekler sunulmalıdır.¹¹

- Ulaşım imkânı olmayan köylere eğitim ve sağlık hizmetleri ulaştırılmalıdır.
- Dar gelirlilere yönelik iktisadi programlar ve tedbirler alınmalıdır. Mesken ihtiyaçlarını gidermeleri için sosyal konut projeleri yapılmalıdır.
- Maddi imkânsızlıklar tedaviye engel olmamalı, herkes hastanelerden hizmet alabilmelidir.
- Vatandaşların örgün ve yaygın eğitim alma taleplerini karşılamaya yönelik eğitim programları sunulmalıdır.
- Temel ihtiyaçlarını karşılamayanlara yönelik pozitif ayrımcılık yapılarak toplum fertleri arasında devasa nitelikte farklılığın oluşmasına engel olunmalıdır.

1.2.3. Merkezden Yönetim-Yerinden Yönetim İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi

Türkiye’de idari teşkilatlanma merkezî ve yerinden yönetim olarak yapılanmaya sahiptir. Merkezi teşkilatlanmada kurumun temel politikaları ve faaliyet planları tüm ülkede geçerli olmak üzere belirlenir. Yerinden yönetim durumunda ise merkezden alınan yetkiye dayalı olarak karar alma süreçleri genelde bölgesel ve dar alanda geçerli olmak üzere yürürlüktedir. Merkezden yönetimin etki ve yetki alanı geniştir, yerinden yönetimin ise daha dar bir çerçevede yetkisi vardır.¹²

Yerinden Yönetimin Temel Faydaları:

- Hızlı karar alma imkânı sunar.
- Bürokratik işlemler azalır.
- Bölgesel ihtiyaçlar ön planda tutulur.

¹¹ Özdemir, *Fıkhi Kurallar Işığında Kamu Yönetimi*, 145.

¹² Sayan, “Türkiye’de İdari Sistem ve Örgütlenme”, 1-17.

- Halkın katılımı ve yerel imkânların sunulması sağlanmış olur.
- Yerel ölçekteki imkânların ve dinamiklerin daha etkin kullanılması sağlanır.

1.2.4. İdari İstikrar İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi

Devlette devamlılık ve istikrar esas olmalıdır. Kişiy ve ortama göre sürekli kuralların değışmesi istikrarı bozacaktır. Bu durum devlet sistemine duyulan güvenin azalmasına yol açacaktır. İdari süreçler sürekli sürprizlerin olmasına, ani karar değışikliklerin yaşanmasına uygun değildir.

İdari istikrar ilkesini esas alan kamu yönetiminde;

- Kazanılmış haklar sonradan alınan kararlarla yok hükmünde sayılmaz.
- Yeni çıkarılan mevzuatlar geçmişe tatbik edilmez.
- Harç ve damga vergileri ani kararlar üç-beş katına çıkarılmaz.
- Resmi belgenin değışmesi gerekli ise (sürücü belgesi, kimlik kartı vb.) bunun için vatandaşlara uygun zaman tanınır.
- Bir kurumdan hizmet alanlar varken bu kurumun kapatılması kararlaştırılmışsa belirli bir süreç işletilir.
- Başkanın, müdürün kurum adına aldığı karar başkanın kurumdan ayrılması ile sona ermez.
- Mevzuatta yapılan değışiklikler personelin mağduriyetine sebep olacak ise, mevzuatın kabulü ile yürürlüğe giriş tarihi arasında geçiş süreci tanımlanır.
- Kamu yönetimine ilişkin -istisnai durumlar dışında- beklenmedik sürpriz karar ve politikalar benimsenmeyip, olabildiğinde uzun vadeli istikrar politikaları hedeflenir.

1.2.5. Eşitlik İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi

Vatandaşların hukuk önünde eşitliğinin yanında fırsat eşitliğine sahip olması ve kamu hizmetinden yararlanmada eşitlik ilkesi bulunması gerekir.

Eşitlik ilkesine göre teşkilatlanmış kamu yönetiminde;

- Akrabalık, dostluk, yakınlık vb. bağların etkisi ile atamalar yapılmasına mevzuatlar izin vermediği gibi, bu tür işlemlere toplumun kabulü ve toleransı da bulunmamalıdır.
- Karaborsacılık ve fırsatçılık yaparak piyasanın bozulmasına sebep olanlara müsamaha gösterilmemelidir.
- Herkesten gelirine göre vergi alınmalı, vergi tahsil edilemeyenlerin sorumluluğu dürüst hareket eden vatandaşlara yansıtılmamalıdır.
- Kamuya ait imkânların kullanılmasında yöneticilere yakın olan-uzak olan ayırımı yapılmamalı, herkese eşit fırsat sunulmalıdır.¹³
- Şehirde kaldırım, yol, gece ışıklandırması gibi hizmetler yapılacaksa siyasi veya maddi gücü olanların mekânlarına öncelik verilmeyip herkese eşit bir şekilde davranılmalıdır.
- Adalet mekanizması taraf tutmadan, soy ve itibara dayalı ayrımcılık yapmadan yürütülmelidir.
- Fertler temel haklara ulaşmada ve kabiliyetlerini sergilemede baskı ve engellemeye maruz kalmamalıdır.

1.2.6. İdarenin Kanuniliği İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi

Devlet nizamı kanunlar ile ayakta durabilir. Kanuna uyulmaması kaos ve kargaşayı beraberinde getirir. Mevzuatlar belirli bir hiyerarşik sıralamaya sahiptir. Alt konumda olan

¹³ Özdemir, *Fıkhi Kurallar Işığında Kamu Yönetimi*, 137-144.

mevzuatın kendisinden üst konumda olan mevzuata aykırı olmaması esastır. İdari süreçlerin sağlıklı yürütülebilmesi için idarenin kanuniliği ilkesine uyulması beklenir.

İdarenin kanuniliğini esas alan kamu yönetiminde;

- Değişen hayat şartları çeşitli değişimleri zorunlu kılıyorsa fiilî değişim yerine mevzuatta değişim uygulanmalıdır.
- Bilgi eksikliği sebebi ile mevzuata aykırı davrananlar olmaması için zaman zaman kurum içi personel eğitimleri düzenlenmelidir.
- İdari süreçlerde keyfiliğe fırsat verilmemelidir.
- Mevzuata uyumda ihmal ve lakaytlık olmaması için gerekli görülen denetim sistemi tatbik edilmelidir.
- Eğitim kurumlarında kurallara uygun hareket etme bilincine yer verilmelidir.
- Mevzuatların hazırlanma sürecinde toplumun inancı, örfü ve karakteri göz önüne alınarak insanların içtenlikle kanunlara uygun hareket etmesi sağlanmalıdır.

1.2.7. İdarenin Bütünlüğü İlkesinin Kamu Yönetim Yapısına ve İşleyişine Etkisi

Devletin merkezi ve taşra teşkilatı ile yerel yönetimler arasında hedef, ilke ve amaç bakımında uyum sağlanmalıdır. Her bir kurumun tam bağımsız hareket etmesi idari yönetim bakımından olumsuz sonuçlar doğurur. Yönetim kurumları arasında bu uyumun sağlanabilmesi için denetlenme yapılması gereklidir.

İdarenin bütünlüğü ilkesini esas alan kamu yönetiminde;

- Bir kurum, idarenin bütünlüğü ilkesine aykırı davrandığında idarenin denetlenme ve teftiş yolları ile denetlenir ve gerekli görülmesi durumunda cezaî yaptırım uygulanır.
- Kurumlar arası eşgüdüm sağlanabilmesi için gerekli mekanizmalar kurulur. Sağlıklı ve hızlı iletişim bağlantısı sağlanır.

- Kurumlar beş yıllık stratejik planlar hazırlar ve alt birimler bu plana yönelik hareket eder.
- Her bir kurum merkezden gelen talimatları ve kurum politikalarını tatbik eder. Örnek vermek gerekirse; Sağlık Bakanlığının benimsediği hasta tedavi protokolleri ve talimatları tüm sağlık merkezlerinde tatbik edilir. Orman Bakanlığı ağaçlandırmayı artırma kararı aldığında bölge müdürlükleri bu hedefe yönelik faaliyetler yapar. Milli Eğitim Bakanlığı hangi eğitim sistemini benimsemiş ve planlamalar yapmış ise taşra teşkilatı buna göre uygulamalar yapar.
- Yönetici seçim ve atamalarında eşgüdüm, uyum ve koordinasyon yeteneği olanlar tercih edilir.

2. BÖLÜM

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI (TARİHÇE- MEVZUAT-TEŞKİLAT YAPILANMASI VE ÖNERİLER)¹⁴

2.1. Tarihçe

Bir dine mensubiyet, insan davranışlarını şekillendiren temel unsurlardandır. Fert ve toplum hayatında önemli fonksiyonlar icra eden dinî inançlara ait kurumlar birçok devlette üst düzey bürokratik yapı içinde yer almıştır. Türkler Müslüman olduktan sonra hemen hemen kurdukları her devlette dinî müesseselere oldukça önem vermişlerdir. Abbasi devletinde Hanefî müctehid İmam Ebû Yusuf'un kâdılkudât¹⁵ olarak görevlendirilmesinden itibaren İslam devletlerinde din işlerini tanzim etmekle sorumlu

¹⁴ Bu bölüm, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Tezsiz Yüksek Lisans Programına (2025) sunulan dönem projesine kısmi düzenleme yapılarak hazırlanmıştır.

¹⁵ Hayreddin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1989), 216.

devlet başkanına yakın bir konumda resmî görevliler hiyerarşik yapı şeklinde görev yapmıştır. Türkiye Cumhuriyetinde Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluş süreci Osmanlı Devletinin bürokratik yapılanması ile bağlantılı olduğundan dolayı, tarihi süreç perspektifi ile konunun ele alınması gerekir.

Osmanlı Devletinde 1425'te bir fetva makamı olarak ortaya çıkan Şeyhülislâmlığa, ilerleyen yıllarda yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Şeyhülislâmlar XVI. yüzyılın sonlarında devletin siyasî kararlarında veziriazamlarla eş bir rol üstlenmişlerdir. Fâtih Kanunnamesinde şeyhülislâmın ulemanın reisi olduğu, veziriazamın şeyhülislâma teşrifatta kendisinin önünde yer vermesi gerektiği vurgulanmıştır. Başlangıçta şeyhülislâmların en temel görevleri kendilerine sorulan dinî, siyasî ve idarî konularda Hanefî fıkına göre cevap vermek iken XVI. yüzyılın ortalarında kadî ve müderrislerin tayin, terfi ve diğer işlemleri kazaskerlerden şeyhülislâmlara intikal etmiş ve böylelikle idarî görevleri artmaya başlamıştır.¹⁶

Önceki yüzyıllarda din ve vakıf faaliyetlerinin yanında adliye ve eğitim hizmetlerini de yürüten Şeyhülislâmlığın yetki ve görev alanı Tanzimat'tan sonraki süreçte Adliye ve Maarif Nezaretlerinin kurulmasıyla birlikte fetva işleri, medreselerdeki öğretim ve şer'îye mahkemeleriyle daraltılmıştır.¹⁷

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ise şeyhülislâm, Şer'îye ve Evkaf Nazırı adıyla kabine üyesi sayılmış ve görev süresi, üyesi olduğu hükümetin ömrüne bağlı hale gelmiştir.¹⁸

Şeyhülislâmlık, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından önce Şer'îye ve Evkaf

¹⁶ Mehmet İpşirli, "Şeyhülislâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (12.02.2025).

¹⁷ Mahmut Hüdai Erdoğan, Utku Aybudak, "Dışlayıcı Laiklik ve Pasif Laiklik Sarmalında Diyanet İşleri Başkanlığı". *Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/1 (2022), 18.

¹⁸ <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal> (14.02.2025).

Vekâleti'ne dönüştürülmüş, 1924'te hilâfetin ilgasıyla birlikte bu vekâlet kaldırılarak Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur.¹⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı 3 Mart 1924 tarihli 429 numaralı "Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin İlhasına Dair Kanun" ile kurulmuştur. Bu kanunun birinci maddesi "*Türkiye Cumhuriyetinde muamelâtı nasa dair olan ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği Hükümete ait olup dini mübini İslâmın bundan maada itikadat ve ibadeta dair bütün ahkâm ve mesailinin tedviri ve müessesatı diniyenin idaresi için Cumhuriyetin makarrında (Bir Diyanet işleri reisliği) makamı tesis edilmiştir.*" şeklinde düzenlenmiştir. Bu kanun ile Şer'iyye ve Evkaf vekâleti kaldırılmış, şer'iyye faaliyetleri için Diyanet İşleri Başkanlığı kurulurken, vakıf faaliyetleri için ise başvekâlete bağlı bir genel müdürlük tespit edilmiştir.²⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'de din hizmetlerini yürütmek üzere, Türkiye'nin kendine özgü şartları ve ihtiyaçları çerçevesinde kurulmuştur. Kurulduğu yıllarda teşkilatın isimlendirmesinde Diyanet İşleri Reisliği kullanılırken, 1947 yılından itibaren resmi yazışmalarda "Reisliği" yerine "Başkanlığı" ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.²¹

Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı ilk eğitim merkezi 1973 yılında Bolu'da açılmıştır. İlerleyen yıllarda Ankara, İstanbul (Haseki), Elazığ (Harput), Antalya, Kastamonu, Manisa, Konya ve Bolu (Akçakoca) eğitim merkezleri hizmet vermeye başlamıştır.²²

Osmanlı Devleti bir vakıf medeniyeti olması hasebiyle devlette birçok faaliyet vakıflar aracılığı ile yürütülmüştür. Dinî kurumların birçoğunun giderlerinin vakfiyelerde yer alması din

¹⁹ İpşirli, "Şeyhülislâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (12.02.2025).

²⁰ 429 numaralı Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin İlhasına Dair Kanun.

²¹ Mehmet Bulut, *Tarihimizde Din Hizmetleri Teşkilatları ve Diyanet İşleri Reisliği 1924-1950* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023), I, 25, 36.

²² İrfan Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (17.02.2025).

hizmetlerinin genel bütçe yerine büyük oranda vakıflar ile yürütüldüğünü göstermektedir. Bir cami inşa edildiğinde yanına han, çarşı, dükkân vb. gelir getiren bir akar bu camiye vakfedilerek giderlerin karşılanması yoluna gidilmiştir. 429 numaralı kanun ile şer'iyeye ile evkaf işleri birbirinden ayrılması sonucu daha önceden dinî müesseselere ait olan vakıflar devlete ait kabul edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin camilere tahsis edilmiş olan vakıfları kamu bünyesine dâhil etmesi, bu yapıların giderlerinin nasıl karşılanacağı problemini ortaya çıkarmıştır. Bu meselenin çözümü olarak camilerin hem görevli maaşları, hem de genel giderleri için devletin genel bütçesinden tahsisat ayrılması yoluna gidilmiştir. Günümüze kadar aynı süreç işletilmeye devam etmektedir.

Türkiye'nin laik nitelikte olmasından hareketle Diyanet İşleri Başkanlığına genel bütçeden pay ayrılması zaman zaman tartışma mevzusu olabilmektedir. Bu konuda gözden kaçırılan husus, kuruluş aşamasında yaşanan şer'iyeye ile evkaf işlerinin ayrılmasıdır. Cumhuriyet kurulurken dinî kurumlara ait olan vakıf eserleri istimlak ve istimvâl edilmiştir.

Kamuya ait olmayan bir mülkün kamu malı yapılmasında ücret ödenmesi tabii ve olması gerektir. Dolayısıyla bugün Diyanete ayrılan maddi kamu imkânlarını bir manada istimlak ücreti gibi değerlendirmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında bu konudaki tartışmanın yersiz ve tarihi süreçten kopuk olduğu gözlenmektedir. Diyanete kamu bütçesinden pay ayrılmaması durumunda vakıf mallarının tekrar iade edilmesi, yıkılanların onarılması, özel mülk haline dönüşenlerin devlet tarafından satın alınması gibi pek çok tartışma gündeme gelecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığı kilise gibi dini temsil kurumu değildir. İslam'da din görevliliği, özel bir ruhban sınıf olmayıp bir meslektir. Özerk bir statüye sahip olup Yüce Yaratıcı ile insanlar arasındaki bağı ve iletişimi kurma yetkisi bulunmaz. Diyanet İşleri Başkanlığı, bürokratik işleyişi ve sunduğu hizmetin kamu hizmeti olması yönüyle toplumu din konusunda aydınlatan, ilmi

metodolojilere başvurarak dinî bilgilere ulaşan bir kamu kurumudur.²³

2.2. Diyanet İşleri Başkanları ve Görev Süreleri

- 1- M. Rifat Börekçi (04.04.1924-05.03.1941)
- 2- Ord. Prof. M. Şerafeddin Yaltkaya (14.01.1942-23.04.1947)
- 3- Ahmed Hamdi Akseki (29.04.1947-09.01.1951)
- 4- Eyüp Sabri Hayırlıoğlu (12.04.1951-10.06.1960)
- 5- Ömer Nasuhi Bilmen (29.06.1960-06.04.1961)
- 6- Hasan Hüsnü Erdem (06.04.1961-13.10.1964)
- 7- M. Tevfik Gerçeker (15.10.1964-16.12.1965)
- 8- İbrahim Bedrettin Elmalı (17.12.1965-25.10.1966)
- 9- Ali Rıza Hakses (25.10.1966-15.01.1968)
- 10- Lütfü Doğan (Vekâletle) (15.01.1968-25.08.1972)
- 11- Dr. Lütfü Doğan (26.08.1972-26.07.1976)
- 12- Doç. Dr. Süleyman Ateş (28.07.1976-07.02.1978)
- 13- Dr. Tayyar Altıkulaç (09.02.1978-10.11.1986)
- 14- Doç. Dr. Mustafa Said Yazıcıoğlu (17.06.1987-02.01.1992)
- 24
- 15- Mehmet Nuri Yılmaz (02.01.1992- 13.03.2003)
- 16- Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (28.03.2003- 11.11.2010)
- 17- Prof. Dr. Mehmet Görmez (11.11.2010-01.08.2017)
- 18- Prof. Dr. Ali Erbaş (17.09.2017-17.09.2025)
- 19- Prof. Dr. Safi Arpaguş (17.09.2025-)

²³ Mehmet Görmez, “Türk Hukuk Mevzuatında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Yeri ve Uygulama”, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Temel Dinamikleri Açısından 3 Mart 1924 Yasaları ve Günümüze Yansımaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara (Mart 2007), 232.

²⁴ Mehmet Bulut, “Diyanet İşleri Başkanlığı Kronolojisi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 34/1 (1998), 101-113.

2.3. Kurum İle İlgili Mevzuatlar

2.3.1. Anayasa:

Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasasında Diyanet Kurumu hakkında bir düzenleme yoktur. 1961 ve 1982 Anayasasında ise Diyanet İşleri Başkanlığı hakkında madde yer almaktadır.

1961 Anayasası: Madde 154 — *“Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.”*

1982 Anayasası: Madde 136 – *“Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.”*

2.3.2. Kanun:

429 numaralı Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun (Tarih 03.03.1927)

Bu kanunda teşkilat yapısı belirlenmemiştir. Diyanet işleri reisliği teşkilâtı hakkında bir nizamname tanzim edileceği ifade edilmiştir.

Diyanet işleri reisi başvekilin inhası üzerine Reisicumhur tarafından nasbolunacağı, başvekâlete bağlı olduğu, bütün cami, mescid, tekke ve zâviyelerin idaresiyle buralardaki din görevlilerinin tayin ve azillerine Diyanet İşleri Reisinin yetkili bulunduğu, müftülerin Diyanet İşleri Reisliğine bağlı olduğu karar altına alınmıştır.

2800 Sayılı Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun (Tarih 22.06.1935)

Başkanlığın ilk teşkilat kanunudur. Bu kanunda merkez ve taşra teşkilatlanması ve görevlilerin atanma şekli açıklanmıştır.

Her vilâyet ve kaza merkezinde Diyanet İşleri Reisliğine bağlı birer müftü bulunacağı yer almıştır. Kanunda müftülerin

belirlenmesinde “Müftülük inhilâl ettikte vilâyetlerde valilerin, kazalarda kaymakamların reisliği altında mahallindeki dersiam, vaiz, imam ve hatiblerle belediye azası içtima ederek müftülük için lâzım gelen ilim ve fazileti haiz zevat arasında gizli rey ile üç kişi seçerler. İntihab neticesi vilâyetin hususî mütaleası da ilâve olunarak vilâyetten Diyanet İşleri Reisliğine bildirilir. Bu üç zatten biri reislikçe tercih olunarak tayin ve memuriyeti mahalline tebliğ olunur. Reislik, intihab edilenlerden hiç birini münasib görmediği takdirde yeniden intihab yapılmak üzere iade eder.” şeklinde bir madde (4. Madde) bulunması ilmî salahiyet bakımından ehil kişilerin müftü olarak belirlenmesine önem verildiği görülmektedir.

633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (Tarih 02.07.1965)

Bu kanunla daha önce çıkarılmış yasal düzenlemeler tek metinde toplanmış ve önceki mevzuat yürürlükten kaldırılmıştır. Yıllar içinde kanunun çeşitli maddelerinde değişiklikler ve eklemeler yapılmış, bazı maddeler de ilga edilmiştir.

Bu kanundaki önemli yenilikler; Diyanet bünyesindeki bütün görevler için belli nitelik ve tahsil şartı getirilmesi, başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu’nun teşkili, Teftiş Kurulu, Hukuk Müşavirliği, Dinî Hizmetler ve Din Görevlilerini Olgunlaştırma Dairesi, Personel Dairesi, Donatım Müdürlüğü’nün kurulması, bucak ve köy camileri için ihtiyaç karşılanıncaya kadar her yıl 2000 imam-hatip kadrosu verilmesinin hükme bağlanmasıdır.²⁵

6002 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Tarih: 01.07.2010)

Bu kanun ile 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun kapsamlı bir şekilde yeniden düzenlenmiştir.

²⁵ Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (17.02.2025).

Başkanlık, hiyerarşik olarak genel müdürlük seviyesinden Müsteşarlık seviyesine yükseltilmiş, 2 sürekli Kurula ilaveten 9'u Genel Müdürlük seviyesinde olmak üzere 14 hizmet birimi oluşturulmuştur. 20.11.2017 tarihli ve 696 sayılı KHK ile Başkan Yardımcılarının sayısı 5'e çıkarılmıştır.

Anayasada yapılan değişiklik uyarınca 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçilmesi ile birlikte 09.07.2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 703 sayılı KHK ile Başkanlık, Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır. Mezkûr KHK, 633 sayılı teşkilat kanununda Başkanlığın görev alanı ve yetkileriyle ilgili önemli değişiklikler getirmiştir.²⁶

2.3.3. Yönetmelik, Tüzük ve Yönergeler:

Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerinin belirli bir nizam içinde yürütülebilmesi amacıyla birçok yönetmelik çıkarılmıştır. Diyanet İşleri Reisliği Teşkilatının Vazifelerini Gösterir Nizamname (16.02.1938) Başkanlık teşkilatının ilk tüzüğüdür.²⁷ İlerleyen yıllarda Başkanlığın iş ve işlemlerini düzenleyen çeşitli tüzükler çıkarılmıştır. Ayrıca kurum hizmetlerinin yürütülme süreçlerine dair de pek çok yönerge yayınlanmıştır.

2.4. Diyanet İşleri Başkanlığının Yürüttüğü Hizmetler

- 1- **Cami Hizmetleri:** Camilerde imamlık, müezzinlik, vaizlik, hatiplik görevleri, önemli dinî gün ve gecelerde program düzenlenmesi, cemaatin din konusunda bilgilendirilmesi, isteyenlere Kur'ân-ı Kerîm öğretilmesi ve camilerin bakımı din görevlilerinin sorumluluğundadır.
- 2- **İftâ Faaliyeti:** İftâ, fetva verme faaliyetini ifade etmektedir. Merkezî teşkilatta Din İşleri Yüksek Kurulu, taşrada ise il ve ilçe müftülükleri yurt içinden ve yurt dışından dinî konulara ilişkin soru soran insanlara fetvalar

²⁶ <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal> (06.03.2025).

²⁷ Bulut, “Diyanet İşleri Başkanlığı Kronolojisi”, 99-114.

vermektedir. Ayrıca kurumlara ve şahıslara dinî konularda danışmanlık ve bilirkişilik hizmeti sunulmaktadır. Bu hizmet yüz yüze iletişim yanında, televizyon ve radyo yayını, kuruma mail gönderimi ve ALO 190 Fetva hattı aracılığı ile de sürdürülmektedir.

- 3- **Eğitim Faaliyetleri:** Kur'ân kurslarında 4-6 yaş, yetişkinler ve ihtiyaç odaklı olmak üzere farklı yaşlara yönelik Kur'ân-ı Kerim ve Temel İslam Bilgileri öğretimi yapılmaktadır. Hafızlık programları yürütülmektedir. Camilerde de vatandaşların talepleri doğrultusunda din görevlileri tarafından Kur'ân okuma öğretimi yapılmaktadır. Okulların tatile girmesinden sonra yaz aylarında öğrencilere yönelik Kur'ân ve Temel Dini Bilgiler eğitimi verilmektedir.
- 4- **Yayın Faaliyetleri:** İslam dinini öğretmek, toplumu dinî meselelerde aydınlatmak amacıyla farklı bilgi ve eğitim seviyelerinde yazılı, sesli ve görüntülü yayımlar yapılmaktadır. Televizyonda Diyanet TV, radyoda Diyanet FM olarak yayınlar devam etmektedir. Sosyal medya imkânlarından da yararlanılmaktadır. Ayrıca e-Diyanet mobil uygulaması ile de hizmetler sunulmaktadır.
- 5- **İhtida Hizmetleri:** Farklı dinlere mensup olanlar Müslüman olmaya karar verdiklerinde yurt içinde müftülöklere, yurt dışında müşavirlik ve atâşeliklere müracaat ettiklerinde kendilerine gereken bilgilendirmeler yapılmakta ve ihtida belgesi verilmektedir. Bu konuda istatistiki veriler kayıt altına alınmaktadır.²⁸
- 6- **Takvim ve Namaz Vakitleri Belirleme Faaliyeti:** Kamerî ayların başlangıç ve bitiş günü takvimde belirlenmektedir. Ramazan ayının başlangıcı ve dinî bayram günleri ilan edilmektedir. Her yerleşim merkezinin beş vakit namaz saati ve kible yönü tespiti yapılmaktadır.

²⁸ *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler 1924-1997)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1999), 516.

- 7- **Hac ve Umre Hizmetleri:** Hac ve umre ibadetinin usul ve esaslarına uygun bir şekilde yapılabilmesi için sözlü ve yazılı bilgilendirmeler yapılmaktadır. Mukaddes beldelerde bu ibadet süresince konaklama, sağlık, rehberlik ve irşat faaliyetleri ve organizasyon hizmetleri sunulmaktadır.
- 8- **Kur'ân-ı Kerim'in Neşri:** Yayın sürecinde Mushaflar kontrolden geçirilerek hatasız yayınlar yapılmasına yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle yurt dışına ücretsiz Kur'ân-ı Kerim gönderilmektedir.
- 9- **Resmi Nikâh Kısılması:** İçişleri Bakanlığı 30.11.2017 tarihli ve 132911 sayılı oluru ile evlendirme memurluğu yetkisi il ve ilçe müftülerine de verilmiştir. Nikâhını müftülükte kıymak isteyenlere bu hizmet sunulmaktadır.
- 10- **Manevi Danışmanlık:** İnsanların daha fazla desteğe ihtiyaç duyabildiği mekânlarda manevi danışmanlık hizmeti sunulmaktadır. Öğrenci yurtlarında öğrencilere, hastanelerde hasta ve hasta yakınlarına manevi danışmanlık hizmetleri yürütülmektedir.
- 11- **Kurban Kesimi:** Kurban ibadetinin toplumda edasına yardımcı olabilmek amacıyla organizasyonlar düzenlenmektedir. Fıkâhî ilkelere uygun, sağlığın ve hijyenin korunduğu ortamlarda kurbanlar kesilmektedir. Kamu kurumları ve belediyeler tarafından talep edilmesi durumunda kurban kesim yerlerinde görevler üstlenilmektedir.
- 12- **Tören, Açılış ve Kutlama Programları:** Resmi ve özel kurumların açılışlarına iştirak edilmekte, evlenecek gençlerin söz, nişan ve düğün merasimlerinde vaaz ve dua icra edilmektedir.
- 13- **Aile ve Dini Rehberlik Büroları:** Bu bürolarda, millî ve manevi değerlere bağlı aile birliğinin kurulması ve korunması, ortaya çıkan sorunların çözülmesine rehberlik edilmesi, aile yapısını tehdit eden unsurların açıklanması ve bu alanda sorulan sorulara cevap verilmesi hedeflenmektedir.

- 14- **Cenaze Törenleri:** Ebedi âleme irtihal eden Müslümanların vefatında teçhiz, tekfin ve defin işlemlerinin yapılması sürecinde din görevlileri hizmet sunmaktadır. Özellikle köy ve kırsal bölgelerde cenazelerin yıkanması görevi din görevlileri tarafından yerine getirilmektedir.
- 15- **Yardım Kampanyaları:** Deprem, yangın, afet, sel gibi tabii afetler, savaşlar, göçler gibi şartlar sebebi ile ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması amacıyla bazen devletin diğer kurumlarının iştiraki ile yardım kampanyaları düzenlenmekte, bazen de kurum müstakil olarak yardım kampanyaları organize etmektedir.
- 16- **Yarışmalar Düzenlemek:** Kur'ân'ı güzel okuma, hafızlık, ezan okuma yarışmaları zaman zaman düzenlenmekte ve İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin organize ettiği bu yarışmalarda jüri üyesi olarak katkı sunulmaktadır.
- 17- **Dinî Konferans ve Paneller Düzenlemek:** Cami içinde yapılan dinî eğitimin yanı sıra, cami dışında da konferans ve panel etkinlikleri ile halka dinî konularda bilgilendirmeler yapılmaktadır.²⁹
- 18- **Din Şûraları Düzenlemek:** Diyanet İşleri Başkanlığının yürütmüş olduğu hizmetlerin geliştirilmesi ve yeni meselelerin ele alınması amacıyla alanında ilmî yeterlilikleri ile tanınmış ilim adamlarının görüşlerinin alınması amacıyla din şûraları düzenlenmektedir.³⁰
- 19- **Kutsal Gün ve Gece Programları:** Kutsal Gün ve gecelerde camilerde, televizyon ve radyolarda Kur'ân-ı Kerim Kıraatı, mevlid, vaaz ve dualar ile bu gün ve gecelerin ihyasına yönelik programlar düzenlenmektedir.

²⁹ Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı, 515.

³⁰ Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı, 541.

2.5. Teşkilatlanma Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı; merkez, taşra ve yurt dışı teşkilâtlarından oluşmaktadır.

2.5.1. Merkezî Teşkilât

Merkezî teşkilat; başkanlıklar, genel müdürlükler ve müşavirliklerden oluşmaktadır. 6002 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda teşkilatlanma yapısı açıklanmıştır.

2.5.1.1. Diyanet İşleri Başkanlık Makamı

Diyanet İşleri Başkanı, Başkanlığı temsil eder. Din hizmetlerinin etkin ve verimli sunulması için gerekli tedbirleri alır. Hizmetlerin düzenlenmesi, yürütülmesi, koordinasyonu ve denetlenmesi görevlerini yerine getirir. Başkanın görev süresi beş yıldır. Bir kişi en fazla iki kez başkan olarak atanabilir. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı olarak beş yardımcı atanabilir.

2.5.1.2. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığının en yüksek karar ve danışma organıdır. Heyetin ismi 1950 yılında “Müşâvere ve Dinî Eserler İnceleme Kurulu” olarak değiştirilmiş, 1965 tarihinde yürürlüğe giren 633 sayılı Kanunla “Din İşleri Yüksek Kurulu” adını almıştır. Başlıca görevleri; dinî konularda görüş bildirmek ve dinî soruları cevaplandırmak, şûra, istişare toplantıları, çalıştaylar, kongreler ve konferanslar düzenlemek, dinî konularda telif, tercüme, inceleme ve araştırmalar yapmak, İslam dini ile ilgili gelişmeleri, dinî, ilmî faaliyetleri, neşriyatı ve dinî propaganda mahiyetindeki çalışmaları takip etmek, bunları değerlendirmek ve sonucu Başkanlığa sunmaktır.

2.5.1.3. Mushafları İnceleme ve Kiraat Kurulu Başkanlığı

Kurul bir başkan ile sekiz üyeden oluşur. Kurul Başkan ve üyelerinin görev süreleri beş yıldır. Süresi sona erenler yeniden atanabilir. Başlıca görevleri; Kur'ân-ı Kerim metinlerinin hatasız ve eksiksiz basım ve yayımını sağlamak üzere kontrol ettikten sonra mühürlemek veya onaylamak, hatalı ve noksan olarak basılan Kur'ân-ı Kerim yayınlarını tespit etmektir. Kurul ayrıca kıraat ilmi ile ilgili çalışmalar yapmak ve arşiv oluşturmakla da sorumludur.

2.5.1.4. Diyanet Akademisi

Diyanet Akademisi; dinî yüksek ihtisas merkezleri, dinî ihtisas merkezleri ve eğitim merkezlerinden oluşur. Akademi, göreve başlamaya aday din görevlilerinin mesleki eğitimi ile hizmet içi eğitim faaliyetlerini yürütür. Ayrıca konferans, panel, seminer, sempozyum ve benzeri dinî, ilmî, sosyal ve kültürel etkinlikler, kurs ve sertifika programları düzenler.³¹

2.5.1.5. Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı

Başkanlığın işlerini teftiş etmek, denetlemek, inceleme ve gerektiğinde soruşturma yapmakla sorumludur. Müfettiş ve müfettiş yardımcıları görev yapar. Denetimin etkinliğini ve verimliliğini artırmak görevleri arasındadır.

2.5.1.6. İç Denetim Birimi Başkanlığı

İç denetim, kuruma değer katıp, kurumun faaliyetlerini geliştirmeyi hedefleyen bir faaliyettir.³² 5018 sayılı Kanun, kamu idarelerinin bünyesinde iç denetim sisteminin kurulmasını

³¹ 7383 Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Devlet Memurları Kanununda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.

³² Ruveyda Kızılboğa, “İç Denetim Sisteminde Denetçilerin Bağımsızlık ve Tarafsızlığının Önemi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 1/1 (2013), 108.

sağlamıştır. Kamu kurumlarında iç denetim ya kurum içinde hiyerarşik şekilde ya da teftiş kurulları aracılığı ile yapılmaktadır.³³

2.5.1.7. Strateji Geliştirme Başkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığı için strateji geliştirme ve mali hizmetler birimlerine verilen görevleri yapmakla sorumludur. Kurumun süreç içinde yapması gerekenler ve ulaşılması gereken hedefler çizilerek stratejik plan hazırlama, mali süreçleri yürütme gibi hizmetleri yerine getirir.

2.5.1.8. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Cami ve mescitleri ibadete açmak, konferans, tv-radyo, seminer, sempozyum gibi dinî programlar ile irşat hizmetleri sunmak, dinî gün ve gecelerde programlar düzenlemek, namaz vakitleri ile kameri ayların başlangıcını tespit etmek, kurban ibadetinin yerine getirilmesi için gerekli çalışmalar yürütmek başlıca görevleridir.

2.5.1.9. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Çeşitli yaş seviyelerinde olmak üzere Kur'ân kursları ve eğitim merkezleri açmak, kurs öğrencileri için yurt ve pansiyonlar açmak ve gerekli organizasyonları yerine getirmek temel görevleridir.

2.5.1.10. Hac ve Umre Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Hac ve umre ibadetinin usulüne uygun şekilde yerine getirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak, hac ve umre yolculuğuna çıkacak olanları bilgilendirmek, hac ve umreye görevli olarak gidecek personeli belirleyerek gerekli eğitimlerini sağlamak ve mukaddes beldelere yapılacak seyahatin organize işlemlerini yapmakla sorumludur.

³³ Erol Turan (ed.), *Kamu Yönetimi Temel Kavramlar* (Konya: Palet Yayınları, 2016), 252.

2.5.1.11. Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğü

Toplumu dinî konularda bilgilendirmek amacıyla basılı, sesli ve görüntülü eserler yayınlamak, radyo ve televizyon programları hazırlamak, yurtdışında yaşayanlara ulaştırmak üzere farklı dil ve lehçelerde yayınlar hazırlayıp bunları gerektiğinde ücretsiz dağıtmakla sorumludur.

2.5.1.12. Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

Yurt dışındaki vatandaşlara din hizmetleri sunmak, yurt dışında görevlendirilecek personelin eğitimini planlamak, yurt dışındaki dinî çalışmaları takip edip incelemek, farklı din mensupları ile ilişkiler konusunda gerekli çalışmaları yapmak ile sorumludur.

2.5.1.13. İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü

Başkanlığın ihtiyaç duyduğu personel planlamasını yapmak, personellerin atama ve özlük işlemlerini yürütmek, hizmet içi eğitimi yürütmek, çalışan verimliliği artırma faaliyetleri yapmak ile sorumludur.

2.5.1.14. Özel Kalem Müdürlüğü

Başkanın resmî ve özel yazışmalarını, her türlü protokol ve törenlerini düzenlemek ve yürütmekle sorumludur.

2.5.1.15. Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Kurumdaki bina ve yapıların bakım, onarım, korunma, satış, kayıt işlerini yürütmek, altyapı hizmetlerini planlamak, ihtiyaç duyulan arsa ve binaların tahsis/kiralama işlerini yürütmek, yatırım ödeneklerini planlamak, sosyal ve kültürel faaliyetler yürütmek, yardım kampanyalarını organize etmek, din görevlilerinin kıyafetlerinin tasarımı yapmak başlıca görevleri arasındadır.

2.5.1.16. Hukuk Müşavirliği

Başlıca görevi; hukukî konular hakkında görüş bildirmek, hukukî tedbirlerin zamanında alınmasına rehberlik etmek, adli ve idari davalarda gerekli bilgileri hazırlamak, mevzuat taslaklarını hukukî açıdan inceleyerek görüş bildirmektir.

2.5.1.17. Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği

Başkanlıkla ilgili yayınları takip etmek, başkanlığın gerekli gördüğü basın açıklamalarını hazırlayıp yayıncı kuruluşlara ulaştırmak, basın toplantıları düzenlemek, halkla ilişkilerle ilgili faaliyetlerini planlamak, halkın şikâyet, öneri ve isteklerini ilgili birimlere göndermek başlıca görevleridir.

2.5.2. Taşra Teşkilatı

İl ve ilçe müftülükleri temel görev olarak cami ve irşat vazifesini yerine getirirken; eğitim merkezleri ise yüksek ihtisas ve ihtisas olmak üzere iki farklı merkezde eğitim faaliyetleri yapmaktadır.

2.5.2.1. İl ve İlçe Müftülükleri

Diyanet İşleri Başkanlığının taşra teşkilatı olarak Türkiye'nin il ve ilçelerinde müftülük teşkilatları bulunmaktadır. İl ve İlçe Müftülükleri bulundukları yerde Diyanet İşleri Başkanlığını temsil ederler. Görev bölgelerindeki dinî hizmeti tanzim ederler. Din görevlilerinin faaliyetlerini denetim ve düzenlemesini yaparlar. Müftülüklerde imam-hatip, müezzin, vaiz, şef, memur, Kur'ân kursu öğreticisi, manevi danışman gibi çeşitli unvanlarda personel istidam edilir.³⁴

³⁴ *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, 466.

2.5.2.2. Eğitim Merkezleri

a. Dinî Yüksek İhtisas (DYİ) Merkezleri

Yüksek ihtisas eğitimi, müftü ve vaizlerin daha iyi yetişmelerini sağlamak, meslekî verimliliklerini artırmak, dinî kaynaklara doğrudan doğruya başvurabilmelerini sağlamak ve dinî konularda toplumun ihtiyacına cevap verecek müteahhıs personel yetiştirmek amacıyla planlanmıştır.³⁵

Mevcut Dinî Yüksek İhtisas Merkezleri: İstanbul Haseki, Konya Selçuk, Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen, Kayseri, Rize Müftü Yusuf Karalı, İzmir, Kocaeli, Trabzon, Diyarbakır, Ankara, Denizli, Gaziantep, Bursa Dinî Yüksek İhtisas Merkezi.³⁶

b. Dinî İhtisas Merkezleri

İhtisas eğitimi; atanacak aday din görevlilerinin Kur'ân-ı Kerim okuma ve temel kaynaklardan İslam'ı öğrenme yeterliliklerini artırarak toplumun dinî konulardaki ihtiyaç ve beklentilerine sahih dinî bilgi ile cevap verebilen görevliler yetiştirmek amacıyla düzenlenen mesleki eğitimlerdir.³⁷

Mevcut Dinî İhtisas Merkezleri: Ankara Rıfat Börekçi, Antalya Hacı Mehmet Gebizli, Elazığ Harput, Bursa, Bolu, Konya, Tekirdağ, Şanlıurfa, Kütahya, Manisa, Eskişehir, Ordu, Trabzon Hafız Ali Haydar Özak, İstanbul Anadolu, Samsun Aşıkkutlu, Haseki Abdurrahman Gürses Kiraat, Yozgat Şehit İbrahim Yılmaz, Van Abdulkakim Arvasi, Kastamonu, İzmir Tire, Kırıkkale, Erzincan Dinî İhtisas Merkezi³⁸

2.5.3. Yurt Dışı Teşkilatı

Diyanet İşleri Başkanlığı yurt dışı teşkilatı ilk defa 24.02.1978 tarih ve 7/14656 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kurulmuştur.

³⁵ <https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr> (21.04.2025).

³⁶ <https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr> (Erişim 21.04.2025).

³⁷ <https://diyanetakademi.diyanet.gov.tr> (Erişim 24.03.2025).

³⁸ <https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr> (Erişim 21.04.2025).

Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliklerinde Din Hizmetleri Müşavirliği ve Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosluklarında Din Hizmetleri Ataşeliği olarak teşkilatlanmıştır. Yurt dışında görevli personelin görev ve sorumlulukları oldukça kapsamlı bir alanı kuşatmakta olup ilgili mevzuat ile bu hususlar ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiştir.³⁹

Diyanet İşleri Başkanlığının dünyada oldukça geniş çapta teşkilatlanması söz konusudur. Birçok devlette müşavirlik ve ataşelik hizmetleri ile o ülke vatandaşlarına yönelik faaliyetler yapılmaktadır. Türkiye’de kadrosu bulunan din görevlilerinin uzun süreli yurtdışında personel olarak görevlendirilmelerinin yanında, Ramazan ayına mahsus görevlendirmeler de yapılmaktadır.

2.6. Diyanet Kurumu İçin Öneriler ve Tavsiyeler

Kendini geliştirme, daha iyi neticelere ulaşma ve ideal seviyeyi yakalama fertler için önemli olduğu gibi kurum ve kuruluşlar için de önemlidir. Resmi ve özel hemen hemen tüm kurumlardaki kalite süreçlerinin ve iç kontrol mekanizmalarının esas hedefi iyiden daha iyiye ve mükemmele ulaşmaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığının birçok hizmetinden milyonlarca insan yararlanmakta ve Diyanet kurum olarak da önemli bir kamu hizmeti sunmaktadır. Bununla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı zaman zaman haklı ya da haksız eleştiriler de almaktadır. İdeale ulaşmak isteniliyorsa haklı eleştirilere kulak vererek çeşitli adımlar atılması zorunludur.

Bu çerçevede olmak üzere bu bölümde Diyanet Kurumuna yönelik öneriler ihtiva eden çeşitli tavsiyelere, hizmet kalitesini ve etkisini artırmaya yönelik bazı faaliyet ve proje önerilerine yer verilmektedir.

³⁹ *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı*, 468, 758.

2.6.1. Tavsiyeler:

2.6.1.1. İsrraftan Kaçınmak ve Verimliliği Sağlamak

Diyanetin israftan uzak durması ve tüm kamu kurumları içinde en verimli çalışan müessese olması tercih değil bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Kamu imkânlarını yerli yerinde kullanmak için kurumda alınabilecek başlıca tedbirler:

- a. Bir yerde yeni cami inşaatına izin verilmesi için nüfus-yüzölçümü bağlamında kurallarının olması, gerçek bir ihtiyacın olmadığı yerlere cami inşaatının yapılmaması.
- b. Yeni istihdamı gerektiren durumlar olmadığı sürece, emeklilik-kurum değiştirme-istifa sayısı kadar her yıl yeni kadro ilanı verilmesi.
- c. Kuruma ait taşınır ve taşınmazlarda lüks, israf gibi uygulamalara yer verilmemesi.
- d. Toplantı, seminer gibi faaliyetlerin lüks otellerde değil, Diyanetin merkez ve taşra teşkilatlarındaki binalarda yapılması.
- e. Cemaati hiç kalmamış ya da bir iki hanelik köylerde cami hizmetlerinin yeniden yapılandırılması.
- f. Camilerde din görevli sayısının ihtiyaç odaklı olarak belirlenmesi.
- g. Camilerin inşaatında gereksiz süsleme, eklenti ve yapılara izin verilmemesi.
- h. Kurum imkânları kullanılarak gerçekleştirilen yurtdışı görevlendirilmelerinde suiistimale fırsat verilmemesi.
- i. Kurum personelini ve kuruma ait mekânları, üst düzey yöneticilerin şahsi işlemlerinde kullanmalarına izin verilmemesi.
- j. Kur'an Kurslarının açılmasında ve personel istihdamında hizmet sunulacak kişilere dair somut ve gerçekçi verilerin göz önüne alınması.
- k. Diyanet İşleri Başkanı dahil olmak üzere tüm personelin yurtdışı gezi ve temaslarında şeffaf ve sorgulanabilir bir ihtiyaç analizi hazırlanması ve bu gezilerden elde edilen

faedalar somut verilerle raporlaştırılarak kamuoyuna sunulması.

2.6.1.2. Din Görevlisinin Otoritesini Artırmak

Din görevlilerinin toplumdaki otoritesinin artması için alınması gereken başlıca tedbirler:

a. Din görevlisinin halktan ücret talebi ile faaliyet yapmaması.

Din görevliliği görev tanımlanması yenilenerek sosyal faaliyetler bu tanıma eklenmelidir. Her din görevlisi mevlid- dua programları- nikâh merasimi- hatim- hasta ziyareti- ders faaliyeti- Kur’ân öğretime gibi faaliyetlerden bir veya bir kaçını her ay yerine getirmekle sorumlu olmalıdır. Böylelikle halktan ücret talep edilmeden bu hizmetlerin sunumu sağlanmalıdır.

b. Meslekî yeterliliği artırma faaliyetlerinin desteklenmesi.

Başta İlahiyat Fakülteleri olmak üzere lisans ve lisansüstü seviyesinde eğitim almaya ve kurum içi ihtisas faaliyetlerine katılmaya personel teşvik edilmeli, eğitim süreçleri için gereken kolaylıklar sunulmalıdır. Yurt içi ve yurt dışı görevlendirilmelerde ve personel görev yeri değişimi hareketliliğinde diploma ve sertifika ibrazı tercih sebebi olmalıdır.

c. Meslek etiği ilkeleri yeniden düzenlenerek bu esaslara uymayanların memuriyetten ya da meslekten ihraç edilmesi.

Din görevliliği topluma güzel davranışlarda örneklik, önderlik ve rol model olmada hassas bir konumda olması sebebi ile etik ihlali olan davranışların diğer memuriyetlere göre daha ağır cezalandırılması en isabetli yoldur.

d. İdeal din görevlisi vasıflarına sahip olunması.

Herkesin hakkında hüsn-ü şehadet edeceği, ideal niteliklere sahip din görevlileri, Hz. Peygamber’in örnek ahlâkını hayatında tatbik eder. Mesleki bilgi ve donanım bakımından yeterli olmaya, ilmî ve kültürel seviye bakımından sürekli kendisini geliştirme çalışır. Görev bilincinde azamî hassasiyet gösterir. Fiziksel ya da ekonomik iktidar kaynağına sahip olanların olumsuz yönlendirme

ve beklentilerine kapılmaz. Taassuptan (bağnazlıktan) uzak durur. Tüm insanlarla sağlıklı ve düzeyli bir iletişim kurma becerisine sahiptir. Maddi gelir, şöhrat, makam gibi dünyevî imkânlar karşı zaaf taşımaz. Dinî bilgiyi sunarken kınayanın kınamasından, tehdit edenin tehdidinden korkmaz. Bu vasıflara sahip din görevlileri toplumda saygıdeğer olan ve kendisine gıpta ile bakılan şahıslardır.

- e. Kültür ve sanat alanında din görevlilerinin faaliyet icra etmesi.

Din görevlileri arasında kabiliyetleri ve yeterlilikleri bulunanların vatandaşlara ses ve makam eğitimi vermesi, hüsn-ü hat, tezhip ve ebru gibi güzel sanatlarda öğretici olması, genel bilgi ve kültürü ile temayüz etmesi toplumda din görevlilerinin otoritesinin artmasına olumlu katkı sunacaktır. Merkezi ve yerel teşkilat birim amirlerinin bu tür kabiliyetleri olan personeli teşvik etmesi ve faaliyet süreçlerinde gereken kolaylıkları sağlaması elzemdir.

2.6.1.3. Kurum İçinde Adalet ve Hakkaniyeti Sağlamak

Kurumda adaleti tesis için yapılması gerekenler:

- a. Personel atama ve yer değiştirme yönetmeliği merkez ve taşra teşkilatındaki yöneticilere müdahale imkânı vermeyecek şekilde hazırlanmalıdır.
- b. Personel arasında sendika farklılığına dayalı farklı uygulama sona ermelidir.
- c. Yurt içi veya yurt dışı görevlendirmelerde kişisel inisiyatifler, tanıdıklıklar, cemaat-cemiyet mensubiyet bağlantıları devre dışı bırakılarak, önceden belirlenen kriterler tavizsiz bir şekilde uygulanmalıdır.
- d. Alınan kararlar ve uygulanan faaliyetler başta olmak üzere yapılan tüm süreçler kanunî sınırlılıklar mahfuz kalmak üzere şeffaf ve denetime açık olmalıdır. Gizli ve şaibeli işlerden mutlak surette kaçınılmalıdır.

- e. Hakkılık taşımakla birlikte bilgi eksikliğine dayalı yanlış anlaşılmaya müsait bir durum varsa gereken izahat yapılmalıdır.
- f. Kurumda hakkı yenildiğini düşünenlerin müracaat edebileceği, etkili ve tarafsız bir şekilde görev yapan denetim mekanizması kurulmalıdır.
- g. Personel için “Faaliyet Puanı ve Derecelendirilmesi” uygulaması başlatılarak tüm özlük işleri bu puan esas alınarak yürütülmelidir.

2.6.1.4. Diyanet İle Siyaset Kurumu İrtibatında Dengeyi Korumak

Siyaset kavramı çok geniş bir anlam zenginliğine sahiptir. Burada kastedilen devlette iktidar olma, hükümet etme ve yönetme süreçleridir.

Siyaset kurumu yapısı itibari ile yönetme, sözünü geçirme, üstün gelmeyi hedefleme vasıflarına sahiptir. Siyasette genelde hâkim zihniyet sonuç odaklı olup, ne pahasına olursa olsun kazanma arzusudur. Başarılı olma sonucuna odaklanma bazen ilke ve kural tanımamaya götürebilmektedir. Tutarlı, ilkeli ve hakkaniyetli olabilme erdemini gösteren siyasetçiler olmakla birlikte daha çok bu erdemlerden uzak olan siyasetçiler bulunmaktadır. Böyle bir ortamda diyanet personelinin siyasetçilerle yakın irtibat içinde olması durumunda zarara uğraması ve ilkelerinden taviz vermesi kaçınılmaz olacaktır. Çünkü güçlü olan ve sözü geçen siyasetçidir, siyaset kurumudur. Bu mahzurdan korunmak için diyanet ile siyaset kurumu arasında düzeyli bir mesafe korunmalıdır. Bürokratik süreçlerin yürütülmesi için gerekli olan miktar kadar irtibat içinde olmakla yetinilmelidir.

Devletin çeşitli kademelerindeki yöneticilerinin ve politikacıların her talebini yerine getirmeye çalışan ve bu uğurda ilkelerinden taviz veren bir diyanet, görevini hakkıyla yapmamış olacaktır. Din görevlisinin siyasete ve politikacıya kayıtsız şartsız teslim olması durumunda dinî bilgi, güncel politikaları meşrulaştırma ve halkı ikna etme aracına dönecektir. Böyle

olumsuz bir durum diyanet için oldukça ciddi bir vebal doğuracaktır.

2.6.1.5. Polemiklerden ve Lüzumsuz Tartışmalardan Kaçınmak

Diyanet İşleri Başkanlığı hem resmi görüş ve açıklamalarında, hem de dinî sorulara cevaplar verirken polemiklere yol açan, gereksiz tartışmalara sebep olan ve yanlış anlamalara kapı açan ifadelerden uzak durma bakımından hassas davranmalıdır. Örnek vermek gerekirse, enflasyonun hızlı arttığı bir ülkede, Hz. Peygamber'in fiyatlara narh konulma talebini kabul etmeyip serbest bir şekilde fiyatların oluşmasının önemini vurguladığı hadisin⁴⁰ bağlamından tamamen kopararak güncel hükümet politikasını destekler mahiyette sunulması kaçınılmaz olarak polemiklere yol açacaktır.

Fıkıh kitaplarındaki tarihî şartların ve bölgesel durumların etkisi ile beyan edilen görüşlerin genel geçerliliği olan çağlar üstü bilgiler olarak günümüz insanlarına sunulması toplumda tartışmalara sebep olacaktır.

Her toplumun hassas olduğu konular ve şahıslar bulunmaktadır. İnsanların önem verdiği bu değerleri aşağılayan, küçümseyen, âdeta toplumun sinir uçları ile oynama gayesi taşıyan beyanlar diyanete fayda değil zarar verecektir.

Bununla birlikte; dine aykırı bir uygulama halk arasında yaygınlık kazanmışsa toplumun hassasiyeti gerekçe gösterilerek hakkı söylemekten geri durmamak gerekir. Bu problemin çözümü için pedagoji ilminin verilerinden de yararlanılarak, lüzumsuz tartışmalara fırsat vermeden uygun bir üslup ile halkın bilinçlendirilmesi yönelik çaba sarf edilmelidir.

2.6.2. Proje ve Faaliyet Önerileri

Bir kurumun gelişmesi, sürekli olarak kendisini yenileme ve geliştirme gayreti içinde olması ile sağlanabilir. Bu başlık altında

⁴⁰ Ebû Dâvûd, İcâre, 3451.

daha etkili ve başarılı bir Diyanet İşleri Başkanlığı için çeşitli proje ve faaliyet örneklerine yer verilmektedir.

a. “Her Ülkeye Kur’ân ve Mealini Ulaştırma”

Diyanet İşleri Başkanlığı başta Kur’ân-ı Kerim olmak üzere İslam Dinini öğreten yayınları çeşitli ülkelere göndermektedir. Ancak bu konuda her ülkeye yeteri kadar ulaşılabildiğini söylemek mümkün değildir. “Her Ülkeye Kur’ân Ulaştırma” projesinde amaç her ülkeye kendi dilinde İslam hakkında bilgi sahibi olmak isteyecek kaç kişi potansiyel olarak bulunuyorsa bu kadar sayıda açıklamalı meallerinin ulaştırılmasıdır.

Bu projenin iki aşaması vardır. Birinci aşaması bu meallerin hazırlanması, ikinci aşaması ise belirlenen ülkelere ulaştırılmasıdır. Meallerin hazırlanmasında Dinî İhtisas Merkezleri, İlahiyat Fakülteleri ve üniversitelerin dil bölümleri arasında işbirliği yapılması mümkündür. Projenin tatbiki için gerekli olan finansman temini bakımından halka duyuru yapılarak her ay bir ülke belirlenerek maddi katkı yapmaları temin edilebilir. Sürecin şeffaf bir şekilde yürütülmesi durumunda meallerin hazırlanması ve baskı işlemleri için gereken maddi ihtiyaçlar büyük ölçüde halk tarafından karşılanacaktır.

b. “İnsanlarla İletişimde Başarılı Olma”

Diyanet İşleri Başkanlığı, hizmet hedef kitlesi olarak tüm vatandaşları kuşatan bir perspektife sahip olmalıdır. “Herkes Ulaşmalıyım ve Herkes de Bana Ulaşabilmelidir” anlayışı bir ilke olarak hayata geçirilmelidir. Bu hedefe ulaşabilmek için fertlerin kuruma ulaşması bakımından kolay erişilebilirlik sağlanmalıdır.

Günümüzün iletişim araçları aktif bir şekilde kullanılarak sağlıklı bir iletişim ortamı sunulmalıdır. Herkes ulaşma ve insanlarla başarılı iletişim kurma hedefinin, sadece söylem boyutunda kalmayıp fiiliyata geçebilmesi için hizmet içi eğitim faaliyetleri olarak personel insanlar arasında iletişimde başarılı olma eğitimleri almalıdır.

İnsanlarla tanışma, kaynaşma ve irtibat kurmanın en kolay ve etkili yolu ortak bir sosyalleşme zemininde buluşabilmektir. Bu

amaçla, din görevlilerinin sosyal etkinliklerde, kamu yararını hedefleyen sivil toplum kuruluşlarında, kültürel etkinliklerde, gezi programlarında aktif bir şekilde bulunması sağlanarak farklı toplum kesimleri ile buluşma ve görüşme zemini sunulması iletişim imkânlarına önemli katkı sunacaktır.

İnsanlardaki önyargıların sebeplerinden birisi karşısındakini yeteri kadar tanımamadır. Önyargıları aşmak kolay olmamakla birlikte; farklı toplum kesimleri ile tanışma ve görüşme, muhataplarda önyargı varsa bunun giderilip karşılıklı olarak sağlıklı bir diyalog ve iletişim sürecinin sağlanmasında etkili olacaktır.

c. “Ses-Şan ve Makam Eğitimi”

İlahiyat Fakültelerinde din hizmetlerine yönelik özel bir bölüm bulunmaması ve mevcut müfredatın hem ağırlık hem de kapsam itibariyle oldukça geniş bir alana sahip olması sebebi ile dinî musiki ve mesleki tatbikat için ders saati son derece kısıtlı kalmaktadır.

Din görevliliğinde sesin kullanılması oldukça öneme sahip olduğu aşikârdır. Güzel tilavet için makam bilgisine ve sesin doğru kullanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için ses eğitimi ve makam bilgisi din görevlileri için tercih değil bir zorunluluk olarak uygulanmalıdır. Ses-şan ve makam eğitimini sağlamak amacıyla konservatuvar bölümleri olan üniversitelerle yapılacak protokoller ya da alan uzmanlarından alınacak hizmet alım akdi ile camide görev yapan tüm personel bu hususta donanımlı hale getirilmelidir. Teşvik unsuru olması için, bu alanda alınan sertifikalar kurum içi atama ve görevlendirilmelerde önemli bir etkiye sahip olmalıdır.

d. “Bilimsel Uzmanlıklardan Yararlanma”

Diyanet İşleri Başkanlığı özellikle fetva verme süreçlerinde ülkenin bilgi birikiminden ve uzmanlık alanlarından istifade etmekle birlikte, bu işbirliklerinde artış yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Emanetin ehline verilmesi esastır.⁴¹ Bir işte kim ehil ise ondan yararlanılması gerekir. Dolayısıyla hac ve umre faaliyetlerinde daha profesyonel hizmet sunabilmek için turizm sektöründen, hitabet yeterliliğini artırma amacıyla hitabet ve diksiyon uzmanlarından, sağlık alanında tıp uzmanlarından, temizlik ve hijyen konularında ilgili alan uzmanlıklarından imkânlar ölçüsünde işbirliği halinde olunmalıdır.

Bu işbirliği kapsamında; vaaz konusunu farklı alan uzmanları ile birlikte hazırlamak, inanç turizmi alanında ihtisas yapanlar ile ortak projeler gerçekleştirmek, ses sanatkarlarından personelin istifade etmesini sağlamak, manevi danışmanların psikoloji bölümlerinden eğitim almasını temin etmek kurumlar arası işbirliklerine örnek olarak gösterilebilir.

e. “En Güvenilir Kurum Olma”

Türkiye’de kurumlara olan güven oranı çeşitli anketlerle araştırılmaktadır. Bu sonuçlara bakıldığı zaman ilk sırada olması gereken Diyanet İşleri Başkanlığının istenilen seviyeden oldukça uzak olduğu görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, kurum olarak “en güvenilir” olan Hz. Peygamber’i kendisine rehber olarak alması ve buna göre hareket etmesi gerektiğinden dolayı kurumsal nitelik itibari ile tüm tüzel kişilikler içinde en güvenilir kurum olması bir tercih değil zorunluluktur. Böyle bir sıralamada ikincilik bile kabul edilebilir bir seviye değildir.

Bu hususta yapılması gereken, öncelikle güveni zedeleyen maddelerin tespit edilmesi, sonra ise bu problemlili alanların ıslahına yönelik çalışmalar yapılmasıdır.

En Güvenilir Kurum Olmak İçin Yapılması Gerekenler:

- a. Kurum iç işleyişinde kişisel inisiyatiflere dayalı karar alma imkânı minimize edilmeli, personel atama ve yer değiştirme süreçleri puanlandırmaya dayalı olup, alınan kararlar şeffaf ve denetlenebilir olmalıdır. İdarenin

⁴¹ Nisâ Sûresi, 4/58.

istikrarı ilkesine uygun hareket edilmeli, kurumda ani ve beklenmedik kararlar –zorunlu haller dışında– alınmamalıdır.

- b. Kurumda aksayan yönlerin tespiti ve gerekli ıslahın yapılmasına yönelik sistematik bir mekanizma kurulmalıdır. Bu amaçla kurum içi ve kurum dışı geniş katılımlı istişare toplantıları yapılarak ve basında çıkan olumsuz haberlerin raporlanması sağlanarak problem tespiti yapılmalıdır.
- c. Dış etkenlerin dezenformasyon çabalarını bertaraf etmek için yeterli bilgilendirme ağı kurulmalıdır. Belirli aralıklarla memnuniyet anketleri yaptırılarak hizmet alanların beklenti ve isteklerine mümkün mertebe cevap verilmelidir.
- d. Kurum karar ve politikalarının siyasi ya da maddi güç sahiplerinin müdahalesine kapalı olması sağlanmalıdır.
- e. Haksız ve adaletsiz bir uygulama ile karşılaştığını düşünen her personelin hiçbir endişeye kapılmadan, özgürce şikayetini arz edebileceği bir şikayet kapısı uygulaması başlatılmalıdır. Buraya ulaşan bilgiler titizlikle incelenerek gerekli görülmesi durumunda tahkikat süreçleri başlatılmalıdır.
- f. Kuruma olan güveni sarsıcı faaliyetlerde bulunanlara karşı etkili cezalandırma süreçleri işletilmelidir.

f. “Engelli Dostu Camiler”

Engelli vatandaşların cami hizmetlerinden istifade edebilmesini hedefleyen engelli dostu cami projesinin ilk aşamasında şehirdeki birkaç camiden başlayarak, devam eden süreçte ise merkezdeki çoğu camiye kapsayacak şekilde proje tatbik edilmelidir.

Bu camilerde, tekerlekli sandalye ile caminin içindeki özel mekâna ulaşabilme, merdiven varsa asansör sistemi, kapılarda sesli sensör uygulaması, imam hutbe ve vaaz irat ederken bir görevli tarafından işitme engelliler için işaret dili ile bilgilendirme yapma, müezzinin tesbihatını eş zamanlı bir şekilde yazılı olarak sunan ekranlar ve cami içine kadar beyaz baston kullanma imkânı

sunulmalıdır. Proje kapsamındaki camilerde, Braille alfabesi ile yazılmış Kur’ân ve Meali bulunmalıdır. Dünyada gelişen teknolojik imkânlar ile engelli insanların hayatlarını kolaylaştıran yeni teknolojik ürünler takip edilerek ilk uygulama alanlarının bu camilerde olması sağlanmalıdır.

Bu proje, engelli vatandaşların camilerden daha kolay yararlanmalarını sağlamanın yanında onlara değer verildiğini göstermesi ve sosyal hayatın içinde yer almalarını sağlaması bakımından da değerlidir.

g. “Topluma Hizmet Uygulamaları”

İslam dini sosyal ilişkilere, temel hak ve hürriyetlere yardımlaşma ve dayanışmaya çok önem vermektedir. Yetim, hasta, engelli, çocuk, afetzede, işsiz ve kimsesiz kişilere ihtiyaç duyduklarında yardım etme ve destek olma sorumluluğu bulunmaktadır.⁴²

Din görevlisinin doğruyu ve güzeli sadece öğretmek olmayıp, bilfiil hayatta tatbik eden olmasının gerekliliğinden hareketle, görev tanımına düzenli aralıklarla topluma hizmet uygulaması yapma sorumluluğu eklenmelidir.

Böylelikle hastane ve huzurevi ziyaretleri, sosyal yardım kampanyalarına etkin katılım, ilim halkası kurarak halka Kur’ân ve Arapça öğretimi, hüsn-ü hat çalışmaları, düşün-nişan davetlere katılım, mevlid okuma, cemaatiyle birlikte kabir ziyaretleri, düşkünlerin derdini dinleyip yetkili makamları bilgilendirme gibi pek çok faaliyet topluma hizmet uygulamaları kapsamında düzenli bir program dâhilinde icra edilebilecektir.

2.7. Değerlendirme

Türkiye’de din duygusunun ve inancının halkın davranışlarına yön veren temel unsurlardan biri olması sebebi ile

⁴² İsmail Karagöz, “Toplumun Himayeye Muhtaç Kesimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı”, *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* Ankara, (Ekim 2009), 2/55.

Diyanet İşleri Başkanlığı oldukça öneme sahiptir. Tarih boyunca din duygusunun istismarına dayalı, çıkar ve menfaat amaçlı kişi ve gruplar hep buluna gelmiştir. Bu sakıncanın ortaya çıkmaması için devlet bürokrasisinin içinde teşkilatlanmış bir dinî müessesenin olması hem vatandaşlar arasında ortak payda olması, hem de aşırılık ve sömürü içeren hareketlere karşı itidali ve sahih anlayışı temsil etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığının teşkilatlanma yapısına bakıldığında oldukça büyük ve kapsamlı teşkilat yapısı ve bütçesi olduğu görülmektedir. Kurumun merkezi teşkilatında personel istihdam sayısı, hizmet alanı ve çeşitliliği ile devletin birçok bürokratik yapısından büyük bir niteliktedir. Taşra teşkilatı ise il ve ilçe müftülükleri olmak üzere Türkiye'nin hemen hemen tüm yerleşim yerlerinde faaliyetlerine devam etmektedir. Türk Ülkeleri, Avrupa ve İslam ülkeleri başta olmak üzere tüm dünyaya yayılan yurt dışı teşkilatlanması da oldukça geniş bir coğrafyada din hizmetleri görevlerine devam etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı; cami hizmetleri, iftâ, eğitim, dinî rehberlik, basım-yayım faaliyetleri, hac-umre hizmetleri, kutsal gün ve gecelerin ihya edilmesi, cenaze törenleri gibi çok çeşitli alanda hizmetler sunmaktadır.

Kendini sürekli geliştirme ve en ideal seviyeye ulaşma fertler için önemli olduğu gibi müesseseler için de önemlidir. Kalite süreçlerinin temel amacı zayıf yönlerin ıslahı, güçlü yönlerin artırılmasıdır. Diyanet İşleri Başkanlığının da mevcut halden daha ideal seviyeye ulaşabilmesi için uygulaması gereken faaliyetler ve hassasiyet göstermesi gereken hususlar bulunmaktadır.

Bu çalışmada önerilen proje ve faaliyetlerin dikkate alınıp tatbik edilmesi durumunda Diyanet İşleri Başkanlığının kurum yapısında iyiden daha iyiye, hatta en iyiye doğru bir gelişim süreci sağlanabilecektir.

Sonuçta hedeflenmesi gereken nokta, herkesin gıpta ederek baktığı ve rol model olarak görülen, ülkedeki en güvenilir kurum olmaktır. Mevcut haldeki iyi yönler korunarak, zayıf yönler de ıslah edilerek, yöneticiler tarafından kararlı bir irade konularak bu hedefe ulaşmak mümkündür.

3. BÖLÜM

İDARENİN İÇ DENETİMİ VE MÜFETTİŞLER

3.1. Giriş

Bu bölümde teftiş ve denetleme kavramları, kamu yönetiminde denetlemeye ihtiyaç duyulma sebepleri denetim çeşitleri ve müfettişlerin vasıfları açıklanmaktadır.

Teftiş Kavramı: Teftiş sözlük anlamı, araştırmak, soruşturmak ve muayene etmek demektir.⁴³ Genel anlamda teftiş; hem kamu teşkilatının hem de hususi hukuk hükümlerine göre kurulmuş kuruluşların kamu menfaati bakımından kanun ve tüzük hükümlerine göre çalışıp çalışmadıklarının tetkik edilmesidir.⁴⁴

Buna göre teftiş; kamu sektöründe veya tüzel kişiliği olan kurumlardaki işlerin kanun, tüzük, yönetmelik, yönerge, genelge

⁴³ Heyet, *TDK Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005), 1932.

⁴⁴ Nuri Tortop-Eyüp İsbir-Burhan Aykaç, *Yönetim Bilimi* (Ankara: Yargı Yayınları, 1993), 159-160.

ve talimatlara uygun olarak yürütölüp yürütölmediğinin; personelin hizmetlerinin hazırlanan plan ve emirlere uygun olarak gerçekleşip gerçekleşmediğinin yetkili kimseler tarafından kontrol edilmesi ve denetlenmesidir.⁴⁵

Denetim Kavramı: Yönetim faaliyetlerinin kabul edilen plana, verilen direktife ve konulan ilkelere uygun olarak yapılıp yapılmadığının tespitidir.⁴⁶ Bu verilen anlamlar itibarı ile denetim daha genel bir kavram iken, teftiş bir denetim türüdür.

Teftiş/Denetleme Sebepleri: Yönetim bilimi açısından denetlemeye ihtiyaç duyulmasının pek çok sebebi vardır:

- a. Bürokratların konumları ile elde ettikleri imkânları keyfi bir şekilde kullanmalarına ve şahsi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerine engel olmak.
- b. Çalışma ortamlarında hukukî mevzuata uygun hareket edilmesini temin etmek.
- c. Memurların mevzuatı keyfi bir şekilde yorumlamalarına mani olmak.
- d. Kamudan hizmet alanların haklarının zayi olmasına engel olmak.
- e. Kurumun amacına verimli şekilde ve hukuka uygun ulaşmasını sağlamak.
- f. Yapılan işlerin kalitesini artırmak.
- g. Kurumda ortaya çıkan kusur ve eksikliklerin tekrarına mani olup, düzeltilmesinde rehberlik hizmeti sunmak.
- h. Bürokratların hukuka aykırı bir şekilde devlet yönetiminde söz sahibi olan otoriterler olmalarına mani olmak.⁴⁷

⁴⁵ İsmail Karagöz, *İnceleme ve Soruşturma Rehberi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013), 19.

⁴⁶ Tortop vdğr., *Yönetim Bilimi*, 159-160.

⁴⁷ Tortop vdğr., *Yönetim Bilimi*, 157; Karagöz, *İnceleme ve Soruşturma Rehberi*, 19-20.

3.2. Denetim Çeşitleri

Yönetimin iç ve dış denetim olmak üzere iki tür denetim çeşidi bulunmaktadır. Yönetimin iç denetim yolları (idari denetim), hiyerarşik denetim ve idari teftiş olarak ikiye ayrılmaktadır.

Yönetimin dış denetim yolları ise; politik denetleme, yargı denetimi, kamuoyu denetlemesi ve ombudsman (kamu denetçiliği) kurumu denetimidir.

3.2.1. İç Denetim

İç denetim, kuruma değer katıp, kurumun faaliyetlerini geliştirmeyi hedefleyen bir faaliyettir.⁴⁸

Kanunda iç denetim tanımı yapılmaktadır: *“İç denetim, kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak amacıyla yapılan bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyetidir.”*⁴⁹

Denetim faaliyeti kanunda belirtildiği şekilde belli standartlara ve mevzuata uyularak iç denetçiler tarafından gerçekleştirilir. Kamu kurumlarında iç denetim ya kurum içinde hiyerarşik şekilde ya da teftiş kurulları aracılığı ile yapılmaktadır.⁵⁰

Kanunun geçici 5. maddesi uyarınca yapılması gereken iç denetçi atamaları 31.12.2007 tarihinde tamamlanmış ve bu tarihten itibaren hemen hemen tüm kamu kurum ve kuruluşlarında iç denetçi unvanına sahip kişiler görev

⁴⁸ Ruveyda Kızılböğâ, “İç Denetim Sisteminde Denetçilerin Bağımsızlık ve Tarafsızlığının Önemi”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 1/1 (2013), 108.

⁴⁹ Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (5018), Madde 63. *Resmî Gazete Tarihi: 24.12.2003 Resmî Gazete Sayısı: 25326.*

⁵⁰ Erol Turan (ed.), *Kamu Yönetimi Temel Kavramlar* (Konya: Palet Yayınları, 2016), 252.

yapmaktadır. Dolayısıyla Türk İdare Hukukuna “iç denetim”, “iç denetçi”, “iç denetim birimi”, “iç denetim birimi başkanlığı” gibi yeni kavramlar girmiştir.⁵¹ 5018 sayılı Kanun, kamu idarelerinin bünyesinde iç denetim sisteminin kurulmasını sağlamıştır. Kanunla kamudaki denetimin yapısı ve usulü esaslı bir şekilde değiştirilmiştir. Kamu idarelerinin bünyesinde, yapısı ve metodolojisi Avrupa Birliği standartlarına uygun bir iç denetim sisteminin kurulması için adımlar atılmıştır.⁵²

Kamuda İç Denetçi Olabilmenin Başlıca Şartları:

- Kamu haklarından mahrum bulunmamak.
- Askerlik hizmetini yapmış yahut ertelenmiş olmak.
- Görevini devamlı yapmasına engel olabilecek hastalığı bulunmamak.
- Alanında dört yıllık yükseköğrenim görmüş olmak.
- Mesleğin gerektirdiği ehliyet, bilgi ve temsil yeteneğine sahip olmak.
- Disiplin cezası almamış olmak.
- Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık gibi suçlardan mahkûm olmamış olmak.
- Etik kurallara uygun hareket etmek.⁵³

Kamuda İç Denetim Uygulama Şekilleri:

Kamu idarelerinde yapılacak iç denetim, çeşitli denetim uygulamalarını kapsar:

⁵¹ Faruk Uysal, “Kamu İdarelerinde İç Denetim Faaliyetinin Yönetimi”, *Denetim* 4 (2010), 88.

⁵² Fikret Kartal, “Türkiye’de Kamu ve Özel Sektörde İç Denetim Uygulamaları”, *Maliye Finans Yazıları* 1/99 (2013), 23, 33.

⁵³ Arif Yıldız- Tuncay Yılmaz, “Kamu İç Denetçilerinin Kariyer Yolu ve Motivasyonu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilgi* 22/2 (2020 Kış), 197-198.

- a. Uygunluk denetimi: Kamu idarelerinin faaliyet ve işlemlerinin ilgili kanun, tüzük, yönetmelik ve diğer mevzuata uygunluğunun incelenmesidir.
- b. Performans denetimi: Yönetimin bütün kademelerinde gerçekleştirilen faaliyetlerin planlanması, uygulanması ve kontrolü aşamalarındaki etkililik, ekonomiklik ve verimlilik bakımından değerlendirilmesidir.
- c. Malî denetim: Gelir, gidere ilişkin hesap ve işlemlerin doğruluğunun ayrıca mali sistem ve tabloların güvenilirliğinin değerlendirilmesidir.
- d. Sistem denetimi: Denetlenen birimin faaliyetlerinin ve iç kontrol sisteminin; eksikliklerinin tespit edilmesi, kalite ve uygunluğunun araştırılması, kaynakların ve uygulanan yöntemlerin yeterliliğinin ölçülmesi suretiyle değerlendirilmesidir.
- e. Bilgi teknolojisi denetimi: Kurumun elektronik bilgi sistemlerinin sürekliliğinin ve güvenilirliğinin değerlendirilmesidir.⁵⁴

3.2.2. İdari Teftiş

İdari teftiş, yönetim içi denetim türlerinden biridir ve idari denetimin uygulama şekillerindendir. Memurların daha üst kademedeki yürütmeye yetkili otorite adına denetlenmesidir. İdari teftiş ile hiyerarşik denetim arasında farklılıklar bulunmaktadır. İdari teftiş, müfettişler tarafından yapılır ve yürütme yetkileri yoktur. Hiyerarşik denetim yapan âmirlerin ise yürütme yetkileri vardır. İdari teftiş, müfettişler tarafından ve yürütmeye yetkili otorite tarafından yapıldığı için kurmay hizmeti niteliğindedir. İdari teftiş; planlama, teşkilatlandırma, haberleşme, koordinasyon, sevk ve idare ile ilgili işlem ve eylemler ile kararların, yürütme yetkisine sahip otorite adına müfettişler tarafından denetlenmesidir.⁵⁵

⁵⁴ İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete Tarihi: 12.07.2006 Resmî Gazete Sayısı: 26226*.

⁵⁵ Tortop vdğr., *Yönetim Bilimi*, 173-174.

İdari Teftiş Yapısı:

Teftiş faaliyeti; denetim, soruşturma, inceleme ve araştırma olmak üzere dört temel unsurdan oluşur. Teftiş, yürütülen hizmetin denetlenmesini kapsamaktadır. Yönetimin işlevlerinden olan denetimin somutlaşmasıdır. Soruşturma ve inceleme içermeyen bir teftiş eksik bir denetim faaliyetidir.

Teftiş faaliyeti dolaylı olarak siyasi yönü olan bir denetimdir. Dolayısıyla teftiş birimleri bakana bağlıdır.⁵⁶ Teftişler bakan ya da genel müdür adına müfettişler tarafından yapılmaktadır. Hiyerarşik denetleme yetkisi bulunan yöneticilerin hem teşkilatların büyüklüğü hem de işlerin yoğunluğu nedeniyle zaman bulamadıklarından dolayı baş yöneticilere bağlı olan ve onların denetim işlerini yerine getirmelerinde yardımcı olan teftiş makamları oluşturulmuştur. Teftiş kurulu şeklinde örgütlenen bu denetim birimlerinde kurul başkanı, yardımcısı, başmüfettiş, müfettişler ve müfettiş yardımcısı bulunmaktadır. Teftiş kurulları doğrudan bakandan ya da baş yöneticiden gelen talimatla çalışmaya başlamaktadır.⁵⁷

Müfettişler yaptıkları idari teftiş sonunda memurların muhakeme edilip edilmemesine karar verilmesi için memurların sıfat ve yetkilerine göre belgeleri çeşitli karar/ yetki makamlarına teslim ederler.⁵⁸

Kamuda İdari Teftişin Önemi:

- a. Kamuda idarelerde üst yöneticilerin hesap verme sorumluluklarının yerine getirilmesini sağlar.
- b. İdarenin mevcut faaliyetlerine değer katarak, kurumun amaç ve hedeflere ulaşılmasına yardımcı olur.

⁵⁶ Örsan Akbulut vdğr., *Türk Kamu Yönetiminde Teftiş ve İç Denetim* (Ankara: TODAİE Yayınları, 2021), 5-6, 695.

⁵⁷ Ahmet Nohutçu, *Kamu Yönetimi* (Ankara: Savaş Yayınevi, 2007), 296.

⁵⁸ Tortop vdğr., *Yönetim Bilimi*, 174.

- c. Yönetim sisteminin etkin bir şekilde işleyip işlemediği hususlarında önerilerde bulunulur.⁵⁹
- d. Kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılması sağlanır.
- e. Kamu yönetim süreçlerini geliştirmede idarelere yardımcı olmak üzere bağımsız ve tarafsız bir danışmanlık hizmeti sağlanmış olur.
- f. Kamu idarelerinin faaliyetlerinin kalkınma planına, stratejik planlara ve mevzuata uygun olarak planlanması ve yürütülmesi temin edilir.⁶⁰
- g. Kamu sektöründe ihmal ve tembellikten kaynaklanan problemler engellenmiş olur.
- h. Mevzuata ve bürokratik süreçlere uygun bir yönetim yapısı elde edilir.
- i. Kamu hizmetinin etkin ve verimli kullanılması mümkün olur.
- j. Teftiş sürecinde tespit edilen aksayan yönler, uzman rehberlik süreçleri işletilerek ortadan kaldırılır.

İdari Teftiş Çeşitleri:

Teftiş kurulları iki farklı teftiş yapmaktadır:

- a. Programlı Denetim/Teftiş: Yıllık olarak düzenli programlar dahilinde bakanlığın merkez ya da taşra teşkilatının denetlenmesidir. İşyerlerinde çalışma hayatındaki sorunların değerlendirilmesi sonucu planlanarak gerçekleştirilen programlı teftişlerdir.⁶¹
- b. Program Dışı Denetim/Teftiş: Kurumda ortaya çıkan problemlerden veya şikayetten dolayı baş yöneticinin görevlendirmesiyle konunun araştırılıp soruşturulması amacıyla yapılan denetimlerdir.⁶² Çalışma mevzuatı ile

⁵⁹ Kamu İç Denetim Genel Tebliği, *Resmî Gazete Tarihi: 19.04.2013 Resmî Gazete Sayısı: 28623*.

⁶⁰ İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete Tarihi: 12.07.2006 Resmî Gazete Sayısı: 26226*.

⁶¹ İş Teftişi Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete Tarihi: 19.04.2022 Resmî Gazete Sayısı: 31814*.

⁶² Nohutçu, *Kamu Yönetimi*, 297.

ilgili ihbar, şikâyet ve benzeri talepler üzerine veya kamuoyunun dikkatini çeken olay yahut uyuşmazlıklar hakkında, teftiş hizmetiyle bağdaşır nitelikte olanların teftiş programına alınması sonucu işyerlerinde gerçekleştirilen program dışı teftişlerdir. Ayrıca programlı teftişler ile program dışı teftişlerin hazırlanması aşamasında gerek görülmesi halinde, belirli bir alan veya sektördeki sorunların belirlenmesi amacıyla veya Başkanlığın gerekli gördüğü diğer konularda, Başkanlığın talimatıyla yürütülen araştırma faaliyetleri de teftiş kapsamındadır.⁶³

Müfettişlerin Başlıca Görev ve Yetkileri:

- a. Kendilerine verilen teftiş faaliyetlerini yürüterek, çalışmaları neticesinde düzenleyecekleri rapor veya yazıları Başkanlığa intikal ettirmek.
- b. İşyerinde çalışma mevzuatı gereği bulundurulması gereken kayıt ve belgelerin işyerinde bulundurulup bulundurulmadığını tespit etmek.
- c. Görevleri kapsamında gerekli gördükleri kimseleri bulundukları veya uygun gördükleri yerde dinlemek, bilgi ve ifadelerine başvurmak üzere çağırmak.
- d. Görevleri ile ilgili her türlü kayıt ve belgeleri incelemek, ilgililerden bilgi istemek ve toplamak, mevzuat gereği tutulması zorunlu bulunan her türlü kayıt ve belgeleri işyerinde veya teftişe elverişli gördüğü bir yerde teftiş etmek.
- e. Çalışma koşullarıyla üretim ve yapım yöntemlerini incelemek, iş sağlığı ve güvenliği bakımından zararlı, tehlikeli ve mevzuata uygun olup olmadıklarını incelemek ve araştırmak.
- f. İşyerlerinde çalışanların/işçilerin yaş, cinsiyet ve sağlık durumlarına ilişkin, mevzuata aykırılıklar tespit edilmesi

⁶³

İş Teftişi Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete Tarihi: 19.04.2022 Resmî Gazete Sayısı: 31814.*

halinde, ilgili mülki amire gönderilecek bir yazı ile bu işçilerin çalışmaktan alıkonulmasını talep etmek.⁶⁴

Müfettişlerde Aranan Kişisel Nitelikler:

- a. Toplumda güvenilen ve saygı duyulan vasıfta olmak.
- b. Vazifede ehliyetli ve liyakatli olmak.
- c. İnsan arasında iletişim kabiliyetine sahip olmak.
- d. İşini severek ve benimseyerek yapmak.
- e. İnceleyici, araştırıcı olmak ve olayın iç yüzünü ortaya çıkarma gayreti taşımak.
- f. Hal ve tavırlarında kararlı ve istikrarlı olmak.
- g. İnsanlarla muameleatında adaletli olmak.
- h. Kınayanın kınamasından, tehdit edenin tehdidinden korkmadan işini yapmak.
- i. Çevresindeki kişilerin fikrine ve sağduyusuna başvurduğu insan olmak.⁶⁵

Müfettişlerde Aranan Mesleki Nitelikler:

- a. Kapsamlı bir temel eğitime ve kültüre sahip olmak.
- b. Çalıştığı kurumun faaliyet alanı ile ilgili bilgileri kazanmış olmak.
- c. Müfettişlik meslek eğitimini almak.
- d. Yönetim süreçleri hakkında bilgi sahibi olmak.
- e. Rehberlik ve danışmanlık yeterliliğini elde etmek.
- f. Kararlarında tarafsız ve objektif davranmak.
- g. Alanı ile ilgili yenilikleri yakından takip etmek.
- h. Kurumda yaşanan değişme ve gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak.
- i. Teftişini yürüttüğü işin gerektirdiği teknik bilgilere sahip olmak.
- j. Çalıştığı kurumun misyon ve vizyonuna uygun davranmak.
- k. Sahip olduğu yetki ve sorumlulukların bilincinde olmak.
- l. Görevini belirlenen plan ve programa uygun tamamlamak.

⁶⁴ İş Teftişi Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete Tarihi: 19.04.2022 Resmî Gazete Sayısı: 31814*.

⁶⁵ Haydar Taymaz, “Müfettiş Nitelikleri ve Yetiştirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 9/1 (1976), 359.

- m. Değerlendirme süreçlerinde yansız ve tarafsız olmak.⁶⁶
- n. Soruşturmanın gizliliğine riayet etmek.
- o. Bizzat incelemeleri gereken evrakları başkasına inceletmemek.
- p. Peşin hükümden ve taraf tutucu şekilde konuşmaktan kaçınmak.
- q. Denetlenen kişilerle menfaat ilişkisinde bulunmamak.
- r. Denetlenen evraklarda bilgi ve kayıtları değiştirmemek.⁶⁷

⁶⁶ Taymaz, “Müfettiş Nitelikleri ve Yetiştirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 9/1 (1976), 359- 361.

⁶⁷ Karagöz, *İnceleme ve Soruşturma Rehberi*, 34-35.

4. BÖLÜM

İLMÎ ARAŞTIRMALARDA DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME TEKNİĞİ

4.1. Giriş

Derinlemesine görüşme tekniği 1880’li yıllarda Londra’da Charles Botth’un çalışmalarından hareketle ortaya çıkmış ve 1926 yılında Amerika’da Emory Bogardus tarafından geliştirilmiştir. Kişi ve gruplar hakkında çok yönlü bilgi edinmeyi sağlayan bu teknik ilerleyen yıllarda hukuk, tarih, psikoloji gibi birçok sosyal bilimde başvurulan bir teknik olmuştur. Derinlemesine görüşmede araştırmacı ile muhatap arasında sözlü iletişim ve karşılıklı konuşma gerçekleşmekle birlikte, bu konuşmada kişi ya da grubun inançlarını, değerlerini, hissettiklerini, hayat tecrübelerini, yaşam tarzını ve davranış kalıplarını öğrenmek esas olduğu için gündelik hayattaki sohbetten farklı bir niteliktedir.⁶⁸

⁶⁸ Fatih Uslu-Erdi Demir, “Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 40/1, (Haziran 2023), 290.

Etnografik alan araştırmalarında genellikle araştırılan grubun yaşam tarzı, inançları, iktisadi yapıları, siyasi görüşleri, eğitim seviyeleri tespit amacıyla derinlemesine gözlem tekniği kullanılmaktadır.⁶⁹

Derinlemesine görüşme, araştırılan konu ile ilgili detaylı cevapların alınmasına imkân veren, kişilere kendilerini birinci elden ifade edebilme fırsatı sunan, birebir görüşülerek bilgi toplanmasına imkân veren nitel yöntemin en güçlü veri tekniklerinden biridir. Bu yöntemi kullanan araştırmacı, görüşme yaptığı kişilerin bakış açılarını, duygu ve düşüncelerini onların beyanları ile anlama imkânı elde eder.⁷⁰

Derinlemesine görüşmenin diğer görüşme türlerinden farkı görüşmeyi yapan kişinin bizzat aktif olarak sürece katılımı ve soruların bireysel tecrübeleri detaylı olarak anlatmaya imkân verecek şekilde genellikle açık uçlu olarak hazırlanmasıdır.⁷¹

Etnografik görüşmede, araştırma alanındaki fert ve grupların siyasi, sosyal, ekonomik koşulları göz önünde bulundurulur. Sembol, jest, mimik ve davranış şekilleri gibi pek çok etkenin hesaba katılmasıyla veri elde edilir.⁷²

Farklı görüşme türleri bulunmaktadır. Araştırmanın konusuna uygun görüşme türü kullanılmalıdır. Toplum yapısının irdelendiği, tecrübelerin aktarıldığı, yaşanmışlıkların belirlendiği, veri aktarımında bulunanların duygu ve düşüncelerinin önemli

⁶⁹ Uslu-Demir, “Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme”, 290.

⁷⁰ Hasan Hüseyin Tekin, "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", *İstanbul Üniversitesi Journal of Sociology* 3/13 (2006), 101-102.

⁷¹ Tekin, "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", 102-103.

⁷² Fuat Güllüpinar, Özge Özkan, “Etnografik Mülakatın İmkân ve Sınırlılıkları Üzerine: Konumsallık, Etik ve İnşa Sorunları” *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 54 (2021), 12.

olduğu konularda derinlemesine görüşme tekniğini kullanmak isabetli olacaktır.⁷³

4.2. Derinlemesine Görüşme Tekniğinin Türleri

Derinlemesine görüşme tekniği hakkında farklı tasnifleri benimseyenler olmakla birlikte yaygın olarak kabul edilen tasnif; yapılandırılmamış görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme ve yapılandırılmış görüşme olmak üzere üçe ayıran tasniftir.

4.2.1. Yapılandırılmamış Görüşmeler (Etnografik Görüşme)

Yapılandırılmamış görüşmeler etnografik görüşme olarak da adlandırılmaktadır. Görüşme öncesinde soru formu hazırlanmamıştır. Görüşmenin planlandırılmaması ve sınırlandırmaya gidilmemesi diğer türlerden ayırıcı bir vasfıdır. Sohbet tarzında görüşme sürdürülür. Derinlemesine ve çok çeşitli bilgi elde etme imkânı vardır. Esneklik düzeyi yüksektir. Dağınık bir görüşmeye dönüşme riski vardır. Dolayısıyla elde edilen verileri tasnif etmek zordur.

4.2.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşmeler

Görüşmeye başlamadan soru listesi hazırlanmıştır. Ancak süreç içinde daha fazla detay bilgiye ulaşmak için soru ekleme ve lüzumsuz olduğu anlaşılan soruları da çıkarma yapılabilir. Soruların sıraları değiştirilebilir. Esneklik bakımından orta derecededir. Toplanan verilerin kategorize edilebilmesi yapılandırılmamış görüşmelere göre daha kolaydır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, diğer iki tür görüşmelerin orta noktasında yer alır.

⁷³ Hilal Akman Dömbekçi- Mehmet Akif Erişen, “Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/2 (2022), 145.

4.2.3. Yapılandırılmış Görüşmeler

Görüşme soruları standart veri elde etmeye yönelik hazırlanır ve belli bir düzende sıralanır. Görüşme süreci planlı ve programlı yürütülür, esneklik yoktur. Bu durum, elde edilen verilerin daha kolay kategorileştirilmesine katkı sunar. Bu yöntem araştırma alanı büyük oranda özellikleri bilinen bir topluluk olduğunda tercih edilir. Nicel yönetime en yakın olan veri toplama tekniği olarak kabul edilmektedir.⁷⁴

4.3. Derinlemesine Görüşme Tekniğinin Olumlu Yönleri

- Derinlemesine görüşme, sınırları baştan belirlenemeyen, görüşme sürecinde yeni sorularla yeni açılımlara imkân veren, kendisini sürekli yenileyen bir süreçtir. Olabildiğince detaylı bir şekilde veri toplanması mümkün olur.
- Derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak başka şekilde elde edilmesi mümkün olmayan verilere ulaşılması söz konusudur.⁷⁵
- Görüşme çoğunlukla yüz yüze iletişim yolu ile gerçekleştirilmekle birlikte, günümüzde gelişen teknik ve teknolojik vasıtalarla ve çevrim içi yol ile de veri toplama imkânı bulunmaktadır.⁷⁶
- Araştırılan konu ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşma imkânı sunmaktadır.
- Başka akademik araştırma teknikleriyle ulaşılamayacak bilgilere ulaşılabilir.

⁷⁴ Derinlemesine görüşme türleri hakkında bk. Dömbekçi- Erişen, “Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği”, 145-146.

⁷⁵ Tekin, "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", 102- 104.

⁷⁶ Dömbekçi-Erişen, “Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği”, 144.

- Nitel ve sosyal araştırma alanlarıyla uyumlu olan bir tekniktir.⁷⁷
- Derinlemesine görüşme/etnografik araştırmalar, insan davranışlarını etkileyen temel nedenleri açıklayabilmekte ve daha önce öngörülmemiş bilgilere ulaşma imkânı sağlamaktadır.
- Görüşmede sorulan sorular ile derin analizler yapılabilmektedir. Bu görüşme tekniği ile kişilerin hayatlarını, deneyimlerini ve bakış açılarını öğrenmek mümkün olmaktadır.⁷⁸

4.4. Derinlemesine Görüşme Tekniğinin Olumsuz Yönleri

- İletişim sürecinde oluşan ciddi önyargılar ve yanlış anlaşılmalara görüşmeden beklenen hedefin gerçekleşmemesine neden olabilmektedir.
- Nicel sorular için pek uygun olmayıp, araştırmacının çok geniş zaman ve emek harcamasına yol açar.
- Araştırmacının toplanan verileri tercihte önyargılı davranma ihtimali vardır.
- Görüşme sonunda elde edilen sonuçlar dar çerçevede kalmakta olup, daha geniş bir evreni genelleyememektedir.⁷⁹
- Görüşme ve gözlem tekniğinde araştırmacının ve kaynak kişinin verileri kendi zihnî şablonuna göre değerlendirmeye kalkışması yani meseleyi olduğu gibi

⁷⁷ Uslu-Demir, "Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme", 292.

⁷⁸ Mustafa Şeref Akın-Aysun Yılancı, "Refahiye'de Butik Bal Üretiminde Karşılaşılan Zorluklar", *Doğu Coğrafya Dergisi* 26/46 (Aralık 2021), 298-299.

⁷⁹ Tekin, "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", 102-105.

değil de anladığı/anlamak istediği şekilde değerlendirmesi ve aktarması çalışmayı hataya sürükleyecektir.⁸⁰

- Görüşmenin organizasyonu ve işlemlerin tamamlanma süreci uzun zaman almaktadır.
- Görüşülecek kişilerin belirlenmesinde evreni temsil edici örneklem seçimi zor ve problemli olabilmektedir.⁸¹

4.5. Görüşme Sürecinde Dikkat Edilmesi Gerekenler

Derinlemesine/etnografik görüşme süreçlerinin başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için görüşme öncesinde, görüşmenin fiilen yapıldığı zaman diliminde ve görüşme sonrasında dikkat edilmesi gereken pek çok husus bulunmaktadır.

- Araştırma konusu ve görüşülecek kişi hakkında görüşme başlamadan önce detaylı çalışma yapılmalıdır.
- Görüşmenin fiilen yapıldığı süreçte görüşülen kişinin inanç dünyası ve temel değerlerine aykırı tavır takınılmamalıdır.
- Muhataba sorulacak sorular anlamlı ve tutarlı olmalıdır.
- Yüzeyden detaya doğru giden bir ayrıntılı sorularla derinleşme sağlanmalıdır.⁸²
- Araştırmacı ve katılımcı arasındaki uyumun sağlanması alanda elde edilecek verileri olumlu yönde etkileyecektir.⁸³
- Görüşme, bilgi aktaranın iznine dayalı olarak kayıt altına alınmalıdır. İzin vermemesi durumunda unutmak ve

⁸⁰ Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 50-51.

⁸¹ Uslu-Demir, “Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme”, 292.

⁸² Tekin, “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”, 105.

⁸³ Güllüoğlu-Özkan, “Etnografik Mülakatın İmkân ve Sınırlılıkları Üzerine: Konumsallık, Etik ve İnşa Sorunları”, 14.

yanılma payını asgariye indirmek üzere önce hatırlatıcı küçük notlar alınmalı, sonra vakit geçirmeden metin hazırlanmalıdır.

- Araştırmacı kendisi çok konuşmaktan kaçınıp, iyi bir dinleyici olmalı ve muhatabının çok bilgi aktarmasını sağlamalıdır.
- Sorulan sorularda muhatap olunan kişiye dayatma, telkin, kanaat etkileme, yönlendirme, küçümseme, alaya alma, baskı kurma gibi harici unsurlara yer verilmemelidir. Görüşülen kişiler fikirlerini özgürce beyan edebilmelidir.⁸⁴
- Araştırmacı insanlarla iletişim kurma becerisine sahip olmalıdır.
- Görüşme için yeterli zaman dilimi ve uygun mekân ayarlanmalıdır.
- Görüşmeciden alınan cevaplar belirli bir sistematik yapı gözetilerek tasnif edilmelidir.⁸⁵

⁸⁴ Dömbekçi-Erişen, “Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği”, 151.

⁸⁵ Uslu-Demir, “Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme”, 291.

5. BÖLÜM

SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI

5.1. Sözlü Tarih Çalışmasının Tanımı

İlmî araştırma, belirli metot ve teknikler kullanılarak bilginin bulunması, geliştirilmesi ve gerçeğe uygun olup olmadığının tespitini yapmak amacıyla harcanan çabadır.⁸⁶

Tarih araştırma metotlarından birisi olan sözlü tarih araştırması, incelenen dönemlerde aktör ya da izleyici olarak birinci derecede rol alan insanların kendi anlattıklarına dayanan sözlü kaynaklardan tarihi bilgilere ulaşır, tarih yazımında bu sözlü verileri kullanmaktadır.⁸⁷

Sözlü tarih çalışması, bir asırdan daha yakın bir zaman diliminde gerçekleşen bir olay, kişi veya kurum hakkındaki bilgilere hayatta olan insanlarla görüşerek bilgi ve veri toplama

⁸⁶ Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1995), 24.

⁸⁷ Bilim ve Sanat Vakfı, *Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*. (İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, 2006), 5.

teknğine dayanan bir araştırma yöntemidir. Olayı yaşayanların izlenimleri, hatıraları, deneyimleri ve anlatıları veri olarak kullanılır.⁸⁸

5.2. Sözlü Tarih Çalışmalarının Tarihçesi

Sözlü tarihin ilk örnekleri mitlere ve destanlara dayanan antik döneme kadar uzanmaktadır. Yazı öncesi dönemde yaşananların daha sonraki yüzyıllara ulaşması sözlü tarih ile mümkün olmuştur. Ortaçağ tarihçileri sözlü tanıklıktan oldukça yararlanmışlardır.⁸⁹ Bununla birlikte sözlü tarihin bilimsel araştırmada modern bir yöntem olarak kabul edilmesi çok yakın sayılabilecek 1950'li yıllarda başlamış ve bu tarihten itibaren sözlü tarih araştırmalarının ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Birinci ve İkinci Dünya savaşında yaşananlardan resmi kayıt altına alınmayan bilgilere yaşayanların deneyim ve gözlemlerinden hareketle ulaşılmıştır.⁹⁰

İslam kültür ve medeniyet tarihine bakıldığında sözlü kültüre değer verildiği görülmektedir. Fıkıhtaki aslî delillerden birisi olan sünnet delili büyük ölçüde sözlü rivayete dayanmaktadır. Aktarılan bilgilerin güvenilirliğinin sağlanması için Temel İslam Bilimlerinden olan Hadis ilminde ayrıntılı bir şekilde açıklandığı üzere rivayet zincirinin yazıya geçirilmesi aşamalarında sıkı tedbirler alınmıştır. Sözlü rivayetin güvenilirliği için alınan bu metodolojik tedbirlerle dünya ilim mirasına önemli bir kazanım sunulmuştur.

Çağımızda sözlü tarih çalışmaları üç döneme ayrılmaktadır. 1950-1960 yılları arasında biyografiler ve otobiyografilerin hazırlandığı ancak arşivlerde kaldığı dönemdir. 1960-1980 yılları arası sözlü tarih verilerinin çeşitli sosyal bilimlerde daha aktif

⁸⁸ Mehmet Tahir Dursun, “Çağdaş Aydın, Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (2022), 3.

⁸⁹ Özlem Şahin, Geçmiş, “Tarih ve Sözlü Tarih”, *Mülkiye Dergisi* 28/244, (Mart 2014), 118.

⁹⁰ Dursun-Aydın, “Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi”, 4.

kullanıldığı dönemdir. 1980’den günümüze kadar olan dönem ise sözlü tarihçiliğin bağımsız bir ilmî çalışma alanına sahip olduğu, bireyin müşahedelerine ayrı bir önem verildiği dönemdir.⁹¹

Çağdaş dönemde sözlü tarihçiliğin ilmî bir disiplin olarak ortaya çıkmasında ve dünyada popüler olmasında en büyük katkı Paul Thompson ve Alessandro Porteli’ye aittir. Türkiye’de sözlü tarihçilik alanında ilk ciddi girişim 1993 tarihinde Tarih Vakfı tarafından düzenlenen Birinci Sözlü Tarih Proje çalışmasıdır. Boğaziçi Üniversitesinde 2000 yılında gerçekleştirilen II. Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı da öneme sahiptir.⁹²

5.3. Sözlü Tarih Çalışmalarının Aşamaları

Sözlü tarih çalışmaları, tasarım (planlama), görüşme (süreç) analiz etme, yorumlama ve arşivleme (raporlama) aşamalarından oluşmaktadır. Sözlü tarih araştırmalarında toplanan verilerin geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak için uygun ve nitelikli örneklemenin (konuşmacıların) belirlenmesi ve soru sorma, görüşme veya yapılan röportaj sürecinin iyi yönetilmesi gibi önlemler araştırmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırmaktadır. Sözlü tarih araştırma yönetimi kullanılarak tarih, eğitim, turizm, iletişim, sosyoloji göç ve arkeoloji alanlarında pek çok eser yayınlanmış ve sözlü tarih projeleri gerçekleştirilmiştir. Bu durum, sosyal bilimlerin farklı alanlarında sözlü tarih yönteminin kullanılabileceğini göstermektedir.⁹³

⁹¹ Dursun-Aydın, “Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi”, 4.

⁹² Bilim ve Sanat Vakfı, *Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*, 7.

⁹³ Dursun-Aydın, “Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi”, 5-7.

5.4. Sözlü Tarih Araştırmacısının Dikkat Etmesi Gerekenler

- 1- Araştırmacı kendi yargı ve düşüncelerini kaynak kişiye onaylatma çabası içine girmemelidir. Özne davranışlardan kaçınarak nesnel olmalıdır.⁹⁴
- 2- Sözlü tarih araştırmacısı insanlarla iyi iletişim kurup, karşısındakine güven verebilmelidir.
- 3- Sözlü tarih araştırmacısı eleştirel düşünceye açık olup, taassup ve bağnazlık içinde olmamalıdır.

5.5. Sözlü Tarih Çalışmalarının Zorlukları ve Dezavantajları

- 1- Görüşme ve gözlem tekniğinde araştırmacının ve kaynak kişinin verileri kendi zihnî şablonuna göre değerlendirmeye kalkışması yani meseleyi olduğu gibi değil de anladığı/anlamak istediği şekilde değerlendirmesi ve aktarması çalışmayı hataya sürükleyecektir.⁹⁵
- 2- Araştırılan konu ile ilgili doğru kişiye ulaşma zor olabilmektedir. Tarihin yaşayan öznesini bulmak her zaman kolay değildir. Kişiye ulaşılsa bile o kişideki hastalık, yaşlılık, unutkanlık, zihin bulanıklığı gibi durumlar sağlıklı bilgiye ulaşmada engel olabilmektedir.
- 3- Elde edilen bilgiler nesnellik içermemektedir. Kişisel yargı, tutum ve dünyaya bakış perspektifi ile çevrelenmiş bir bilgiye ulaşılmaktadır.
- 4- Sözlü tarih çalışmalarında ortaya çıkarılan verilerin, bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği tarihçiler arasında bir

⁹⁴ Dursun-Aydın, “Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi”, 10.

⁹⁵ Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1995), 50-51.

tartışma konusudur.⁹⁶ Bununla birlikte; soru sorma, görüşme ve röportaj sürecinin iyi yönetilmesi, öznel yaklaşımlardan kaçınılması gibi önlemler alınarak araştırmanın güvenilirliğini arttırmak mümkündür.

- 5- Sözlü tarih çalışmaları; görüşülen kişinin yeterli bilgiye sahip olmaması, görüşmeyi kaydetmeye izin vermemesi, iletişime kapalı bir kişi olması, detaylı bilgi vermemesi, sorulan soruyu anlamaması, olayları unutmaması ya da yanlış hatırlaması, bilgiyi gizlemesi, konu dışı konuşması, olayları çarpıtması, anlattıklarını ispatlayamaması, başkalarını suçlayıcı konuşması gibi zorluklar içermektedir.⁹⁷

5.6. Sözlü Tarih Çalışmalarının Avantajları

- 1- Tarihi bilgiye ulaşmada tarihçilerin otoritesi kırılarak toplum tabanına yayılmaktadır. Dolayısıyla olayları değerlendirme yetkisi tek bir zümrenin tekelinden çıkarak hadiselerle daha geniş perspektiften bakma imkânı sağlanmaktadır.⁹⁸
- 2- Tarihi süreçteki bilgiye araya başka şahıs girmeden doğrudan ilgili kişiden ulaşılabilir.
- 3- Gelişen teknolojik seviye ile ses ve görüntünün sağlıklı bir şekilde kaydedilmesi, korunması ve yazıya aktarılması eskiye nazaran daha kolay hale gelmiştir.
- 4- Yazılı belgesi bulunmayan pek çok ayrıntılı bilgiye sözlü tarih çalışmaları ile ulaşılabilir.

⁹⁶ Dursun-Aydın, “Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi”, 10.

⁹⁷ İlker Dere, “Sözlü Tarih Çalışmalarında Katılımcılardan Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Önerileri”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi* 6/11 (Mayıs 2023), 156-162.

⁹⁸ Bilim ve Sanat Vakfı, *Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*, 10.

5.7. Sözlü Tarih Araştırmalarında Metodoloji⁹⁹

Usulsüz vusul olmaz deyişinde de vurgulandığı gibi ilmî çalışmalarda hedefe ulaşabilmek için belirli bir metodoloji takip edilir. Sözlü tarih çalışmalarının metodu ve temel prensipleri üzerinde henüz genel geçer bir uzlaşma sağlanamasa da sürecin başından sonuna kadar takip edilmesi gereken belli başlı aşamalar bulunmaktadır.

Süreç, temelde veri toplama ve verileri analiz etmeyi kapsamaktadır. Görüşme öncesi, görüşme esnası ve görüşme sonrası aşamalarından oluşmaktadır.

Görüşme Öncesi: Araştırmanın amacı ve kapsamı iyi tespit edilmelidir. Çalışma kişi odaklı ya da konu odaklı olabilmektedir. Kişi odaklı çalışılacaksa bu kişi hakkında, konu odaklı çalışılacaksa bu olay hakkında önceden okumalar yapılmalıdır.

Görüşüne başvurulacak kaynak kişiyi doğru belirleme son derece önemlidir. Önemli olan görüşme yapılan kişi sayısı değil niteliğidir. Belirleme yapıldıktan sonra bu kişi ile iletişime geçilerek görüşme talebi, görüşme yer ve zamanı tespit edilir. Görüşmenin kayıt altına alınacağı belirtilip izin alınır. Sorulacak sorular önceden hazırlanır ve bu kişi ile paylaşılır.

Görüşme Esnası: Fiziki ve teknik ekipman olarak uygun bir görüşme ortamı hazırlanır. Kaynak kişinin güven içinde sorulan sorulara cevap vermesi sağlanır. Yanlış yönlendirme, zorlama, süreci farklı boyutlara taşıma gibi olumsuzluklardan kaçınılır.

Ses ve görüntü ile kayıt yanında yazılı olarak da notlar alınır. Konu dışına çıkılmamasına özen gösterilir. Sorular belirli bir mantıki bağlantı içinde sorulur, konudan konuya geçilmez. Kapalı kalan hususlar olunca ilave sorularla bu kapalılıkların giderilmesine çalışılır.

⁹⁹ Bilim ve Sanat Vakfı, *Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*, 11-17; Dursun-Aydın, “Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi”, 7-10.

Görüşme Sonrası: Görüşmede elde edilen verilerin yasal engel olmadan kullanılması için telif hakkı alınması ve etik ilkelere uyum gerçekleştirilir. Görüşme sonrası elde edilen bilgilerin metne dökülmesinden sonra bu verilerin analiz süreci başlar.

Bilgiler incelenir, yazıya dökülür ve tashihler yapılır. Üçüncü şahısları rencide eden ifadeler, ilmî üsluba uygun olmayan beyanlar çıkarılır. Alanda yazılanlar ile karşılaştırılarak teyit edilmesi, farklı kişilerden elde edilen verilerin kıyaslanması, uzman ve akran görüşü alınması işlemleri yapılır. Ulaşılan bilgiler tekrar okumalar yapılarak sorulan sorularla doğrudan bağlantılı olan ve olmayan cevaplar tespit edilir. Daha sonra verilerin tasnifine geçilerek üst ve alt başlıklar oluşturulur. Bulgular raporlanırken kaynak kişiden alınan doğrudan cümleler ile desteklenerek ulaşılan sonuçlar ortaya konulur.

6. BÖLÜM

SİYASAL İDEOLOJİLER¹⁰⁰

6.1. Giriş

İdeoloji ne demektir?

İdeoloji: Mevcut iktidar sistemini ve düzenini muhafaza edip devam ettirme, ıslah etme ya da yıkmaya yönelmiş örgütlü siyasi zemin hazırlayan az veya çok tutarlı fikir kümeleridir.

Buna göre bir fikir kümesinin ideoloji olması için;

- Muhafaza, ıslah ve ilga fikri olmalıdır.
- İdeal düzenin ne olduğunu söylemelidir.
- A'dan B'ye nasıl geçiş yapılacağı bilgisi olmalıdır.
- Kitle katılımı olmalıdır.

¹⁰⁰ Bu bölüm, 2024 yılında Doç. Dr. Utku Aybudak'ın Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde *Siyasal İdeolojiler* dersinden istifade edilerek hazırlanmıştır. Ayrıca bilgilerin tashih ve düzenlenmesinde AI (YZ)'dan yararlanılmıştır.

e. Belli bir tutarlılığı içinde barındırmalıdır.

Modern dönem ideolojilerin temel özellikleri nelerdir?

İdeolojiler tarihin kendi şartları içinde oluşmuş fikir kümeleridir. Modern dönem ideolojileri Fransız ihtilalinin ürünüdür. Bir ideolojinin temel amacı kitleleri etkileyip iktidara gelmektir. Geniş halk kitlelerine paket görüş ve toptancı bilgi sunar.

Hangi ideoloji doğru ve isabetlidir?

İdeolojiler insan ürünüdür. Her zaman ve her mekânda geçerli olan mutlak doğruyu bulmuş bir ideoloji yoktur. “Belirli bir toplum ve koşullar için hangi ideoloji daha iyi sonuç verir?” diye sormak daha doğru olur. Farklı koşullar farklı ideolojileri öne çıkarabilir.

6.2. Liberalizm

Liberalizmin ortaya çıkmasındaki temel etken nedir?

Avrupa’daki feodal düzenin ticareti zorlaştırması burjuvaziyi rahatsız etmiş, bu sınıf serbest ticareti ve merkezi devleti savunan liberal düşünceleri destekleyerek liberalizmin yayılmasında önemli rol oynamıştır.

Liberalizm mutlakiyetçiliğe ve merkeziyetçiliğe nasıl bakar?

Liberalizm mutlakiyetçiliğe karşıdır. Mutlakiyetçilik, keyfi siyasi iktidar demektir. Hükümdarın kanunla sınırlı olmamasıdır. Merkeziyetçilik ise iktidarın/ kararların tek bir merkezde toplanmasıdır. Liberal ideoloji, merkeziyetçiliği ise tamamen reddetmez, ancak sınırlandırılmış devlet gücü ister. Kamu malı ve kamu gücü keyfi kullanılmamalıdır. Liberalizmin amacı, mutlakiyetçi hükümeti hukuk devletine çekmektir.

Liberalizm aristokrasiye nasıl bakar?

İnsanlara doğuştan gelen vazifeler, ayrıcalıklar yüklemeye liberalizm karşıdır. Bu sebeple aristokrasiye karşıdır. Herkes kendi çıkarı peşinde koştuğunda toplumun makro ölçekte en iyi sonuca ulaşacağını savunur.

Liberal ideolojiyi tanımlayan temel kavramlar nelerdir?

Birey: Toplumun yapı taşı bireylerdir. Toplum bireylerden oluşur. Hukuk sınırları içinde olduğu sürece birey serbesttir. Bireye mahalle baskısı yapılmasını liberalizm kabul etmez. Hukuka aykırılık olmadığı sürece birey; cemaatten, toplumdan, aileden, STK'dan... daha büyük olarak kabul edilir.

Özgürlük: Liberty özgürlük demektir. Liberal ideolojinin temelinde özgürlük vardır. Klasik liberalizm negatif özgürlüğü, modern liberalizm pozitif özgürlüğü önemser.

Akıl: Liberalizm Avrupa'da 17. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Aydınlanma hareketini benimser. İnsan akı ile mevcuttan, geçmişten daha iyi sistemler kurulabileceğine inanır.

Eşitlik: Hukuk önünde her fert eşittir. Doğuştan her birey eşittir. Aristokrasi yoktur. Modern liberalizm fırsat eşitliğini savunur. Her vatandaşın okula gitme, sağlık hizmeti alma imkânı olmalıdır. İnsan kapasitesi farklı farklıdır. Dolayısıyla ekonomik eşitsizlik ortaya çıkması ise doğaldır.

Hoşgörü: Tolerans demektir. Liberalizmde kendinden farklı olana karşı hoşgörülü olmak esas olarak kabul edilir.

Rıza: Bu ilke, iki yetişkin arasındaki her türlü irtibatın rızaları varsa serbest olmasını ifade eder.

Anayasacılık: Liberal ideolojide hedef devleti sınırlandırmaktır. Siyasi iktidar öngörülebilir sınırlar içinde olmalıdır. Bunun yolu da anayasadır.

Klasik liberalizmin temel yaklaşımları nelerdir?

Devletin ekonomideki rolü sadece kuralları koyan aktör olmakla sınırlı olmalıdır. Hukuk çerçevesinde bireysel özgürlük sunulmalıdır. Kuralları çiğneyenler varsa cezalandırılmalıdır. Serbest piyasaya asla müdahale edilmemelidir.

İnsan, *homo economicus* (kendi çıkarını maksimize etmeye çalışan, kendi zararını minimize etmeye çalışan bir varlık) olarak tanımlanır. Adam Smith görünmez el teorisini ileri sürmüştür.

Buna göre kendi çıkarı peşinde koşan insan topluma en iyi çıktıyı verecektir. Piyasa kendi dengesini bulacaktır.

Klasik liberalizmde devlet; adalet, emniyet ve diplomasi ile sınırlı olmalıdır. Zaten bunların özelleştirilmesi mümkün değildir. Sağlık, eğitim vb. alanlarda ise devlet görev üstlenmemelidir.

Liberalizmde elinde kamu gücü bulunanlar hukuk içinde kalmalı, serbest ticaret ortamına ulaşılmalı, sınırlı (minimal) devlet olmalıdır.

Serbest piyasa koşullarında ürüne müdahale imkânı yoktur. Özel sektörün yapabileceği bir hizmeti devletin üstlenmesi verimsizliğe yol açar ve yüksek maliyet gerektirir. Devlet müdahale etmek istese de fiyatlara müdahalesi mümkün değildir. Bir ürün pahalılaşıyorsa onun bir sebebi vardır. Nesnel, karşı konulamayacak faktörler vardır. Arz talebi karşılamıyorsa devletin müdahalesi olumsuz netice verir.

Negatif özgürlük ne demektir?

İnsanların özgürce hareket etmesi, dışarıdaki öznelerin (devlet, toplum gibi) müdahalesinin olmamasıdır. Devlettten beklenen insanları öldürmemesi, işkence yapmaması, özel hayatına karışmamasıdır. Devlettten başka bir fayda, yararlı iş istenmemektedir.

Pozitif özgürlük ne demektir?

Fertlerin sadece özgür bırakılmakla yetinilmeyip, onlara bu hakkı kullanabileceği fırsatların da sunulmasıdır. Bu tür özgürlükte devletin ödevi ve görevleri vardır. Mesela kırsaldaki çocuk için eğitim özgürlüğü olması yetmez. Burada devletin taşınmalı sistem, yol yapımı, okul yapımı gibi eylemlerde bulunması gerekir. Eğitim hakkının olması negatif özgürlüktür. Dezavantajlı kesime eğitim alması için tedbirler sunulması ise pozitif özgürlüktür.

Klasik liberalizme getirilen başlıca eleştiriler nedir?

Klasik liberalizmde zenginler daha zengin, fakirler daha fakir hale gelmiştir. Yoksul sayısı ve yoksulluk seviyesi artmıştır. Devleti sadece adalet, emniyet ve diplomasi ile sınırlandırmak toplumsal

problemlere yol açmıştır. Bunun sonucunda devletin eğitim, sağlık gibi pek çok alanda müdahil olmasının kötü/yanlış olmadığı anlayışı ortaya çıkmıştır. Klasik liberalizm negatif özgürlüklerle sınırlı kalması sebebi ile eleştirilmiştir. Bu bakış açısının sonucunda modern liberalizm ve pozitif özgürlük önem kazanmıştır.

Modern liberalizmin temel yaklaşımları nelerdir?

Modern liberalizmde özel sektörün üstlenmeyeceği işleri devlet üstlenmelidir. Pozitif özgürlük sunulmalıdır. Modern liberalizm devlet müdahalesine bu açıdan daha açık durmaktadır. Modern liberalizmin hedefi bireyi bir seviyeye ulaştırmak, bireyi ortaya çıkarmaktır.

Kitle, sağlıklı ve eğitimsiz ise fertleri serbest bıraksan da *toplumsal iyi* ortaya çıkmaz. Buna göre; devlet vatandaşları birey haline getirecek adımları atmalı ancak serbest piyasa devam etmelidir. Piyasaya müdahale olmamalıdır. Taban-tavan fiyat belirlenmemelidir.

6.3. Muhafazakârlık

Siyasi literatürde sağcı ve solcu tanımı ne zaman ortaya çıkmıştır?

Fransız devriminden sonra ortaya çıkmıştır. Fransız parlamentosunun sağında oturanlar için (kralı destekleyenlere) sağcı, solunda oturanlar için (değişim isteyenlere) solcu denilmiştir. Muhafazakârlık sağ ayrımında yer alır.

Muhafazakârlığın temel yaklaşımları nelerdir?

Muhafazakârlıkta, değişime güvensizlik ve kapalılık vardır. Devrime karşı reaksiyoner bir ideolojidir. Değişim kaçınılmazsa temkinli, yavaş ve kontrollü olmalıdır. İnsanlar arasındaki sınıf ayrımları doğal bir vakıdır. Muhafazakârlık, insan aklını tamamen reddetmez, ancak akla duyulan bir güvensizlik vardır.

Bir yapı tarihin sınavından geçip elimize ulaştı ise pek çok insanın emek ve düşüncesini barındırır. Tek bir insanın kendi aklı

ile inşa edeceği yapı ise şüphelidir. Bu ideoloji, mevcuttan daha iyiyi insan aklının inşa edeceğine inanmaz.

Klasik muhafazakârlıkta insanlar arasında doğuştan gelen farklılıklar, eşitsizlikler olabilir düşüncesi vardır. Dolayısıyla toplumda aristokrasi, avam, soyluluk gibi sınıfların varlığı normaldir.

Muhafazakârlık, birey ile toplum arasında var olan ve bireyi kontrol eden mekanizmaların iyi bir şey olduğunu söyler. Aile, cemaat, lonca, mahalle, aşiret bu mekanizmalara örnektir. Toplum bireylerden değil, ailelerden oluşur.

Muhafazakârlık sürekli kendini yenileyen değişen bir ideolojidir, çünkü karşı koyduğu durum değişmektedir.

Toplum Mühendisliği ne demektir?

Dünyada elementler üzerinde kesin formüller varsa, insanın davranışına da toplumda formüller olmalıdır. Bu formülleri doğru keşfedersek tıpkı mühendisler gibi toplumu istediğimiz gibi şekillendirebiliriz anlayışı ile toplum mühendisliği doğmuştur.

Muhafazakârlıkta, toplum mühendisliği mümkün değildir. Topluma laboratuvaradaki nesne gibi yaklaşamaz. Nesnel olarak bu yapılamaz. Oluşacak çıktı hesaplanamaz.

“Kobra yılanı olayı” ile anlatılmak istenilen nedir?

Hedefi İngiliz askerlere zarar verdiği için yılanları ortadan kaldırmak olan Hindistan’daki sömürge yönetiminin İngiliz valisi, yılan getiren insanlara ödül vad ediyor. Tabiatla yılan bulmak zorlaşınca halk evde yılan beslemeye başlıyor ve valiye sürekli yılan getirmeye başlıyor. Bu durumun farkına varan vali para vermekten vaz geçince halk evlerindeki yılanları serbest bırakıyor. Beklenen sonuç yılanların azalması iken ulaşılan sonuç yılanların artması olmuştur.

Burada verilen mesaj, bir meselede sorunu çözmek için alınan bir kararın, beklenmedik şekilde sorunun daha da büyümesine yol açabileceğidir.

Siyaset literatüründe otoriter ve totaliter ne demektir?

Bir siyasi iktidar, şiddet yoluyla, polis ve jandarma ile muhalefeti bastırıyorsa bu yapıya otoriter denir. Güçlü merkezi kontrol vardır. Ancak kişilerin şahsi düşüncelerine, toplumun her alanına müdahale yoktur.

Bir siyasi iktidar; benimsediği ideoloji, dini düşünce ve politikalar uğruna toplumun zihnini değiştirmek için plan, politika ve program uyguluyorsa bu tür rejimlere totaliter rejim denir. Kuzey Kore, Nazi dönemi Almanya, Stalin dönemi SSCB totaliter rejimlerdir. Mevcut ideolojilerden ve bakış açılarından herhangi birisini seçme hakkı tanımayıp vatandaşların tek bir çizgide olmasını istemesi devletin totaliter yapısını gösterir.

Otoriter siyasi yapı sadece iktidarı kontrol ederken; totaliter siyasi yapı hem iktidarı, hem toplumu hem de şahısların zihinlerini kontrol çabası içindedir.

Muhafazakârlık, totaliterliğe nasıl bakar?

Muhafazakârlık, totaliter anlamda insanı kontrol etmeyi önermez. Paramiliter sunî yapıların insanı kontrol etmesini desteklemez. Tarihte toplumlar kendi doğal seyirleri içinde belli organik (köy, mahalle, lonca, cemaat, tarikat vb.) yapılar ortaya çıkarmışlardır. Muhafazakârlık, onlara değer verir. Bireyin bunlarla kontrol edilmesini ve denetlenmesini iyi/olumlu olarak kabul eder.

Muhafazakârlıklar arasındaki farklılığın sebebi nedir?

Muhafazakârlık dünyaya yayıldıkça farklı görünümler kazanmıştır. Bunun sebebi reaktif özellik göstermesi ve tepkisel bir ideoloji olmasıdır. Muhafaza edilmek istenilen düzen, sistem farklı olunca muhafazakârlık da farklılaşmıştır. Bu sebeple Arjantin, Türkiye, Afganistan, Japonya'da insanlara liberallik sorulsa benzer şeyler söyleyeceklerdir ancak bu kişilere muhafazakârlığı tanımlayın denilse hepsi farklı bir düzen tasvir edecektir.

Klasik ve modern muhafazakârlık arasındaki fark nedir?

Klasik muhafazakârlıkta eski düzene ve sisteme geri dönmek savunulurken, modern muhafazakârlıkta eskiye dönmenin mümkün olmadığı, değişimin kaçınılmazlığı kabul edilmiştir. Değişimi yavaşlatmayı hedefleyen yaklaşım ortaya çıkmıştır. Modern muhafazakârlıkta modernizmin ekonomik ve teknolojik özellikleri kabullenilerek kültürel alandaki bozucu etkilerini en aza indirme gayreti ortaya çıkmıştır.

Muhafazakârlıkta ana temalar nelerdir?

Gelenek: Tarihin süzgecinden, imtihanından geçerek işe yaradığı, işlerliği ve doğruluğu anlaşılan gelenek, tek bir dönem (50-60 yıl) yaşayan insan aklına değişilmez. 50 yıllık tecrübe 500 yıllık tecrübeye değişilmez.

Beşeri eksiklik: İnsan aklına duyulan güvensizlik vardır. Dolayısıyla insan; aile, cemaat, lonca, mahalle, aşiret gibi mekanizmalarla denetlenmelidir.

Organik Toplum Yapısı: Muhafazakârlık organik toplum yapısını benimser. Organik toplum demek dışarıdan müdahaleye açık olmayan demektir. Canlılığa dair bir emare taşıyan demektir. Toplumu istediğiniz noktaya götüremezsiniz. Devlet toplumun organik yapısına saygılı olmalıdır.

Hiyerarşi ve Otorite: İnsan hayatında doğal olarak eşitsizlikler vardır. İnsanlar arasında statü ve hiyerarşi olması doğaldır.

Özel Mülkiyetin Doğal Olması: Mülkiyet insanın var olmasına ilişkindir. Bu konuda liberalizm ile benzer düşünmektedir. Özel mülkiyet insanın doğal bir parçasıdır.

6.4. Sosyalizm

Sosyalizmin özel mülkiyete bakışı nasıldır?

Sosyalizm, özel mülkiyetin karşısındadır. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasını savunur.

Karl Marx’a göre toplumda sınıflar nasıl ortaya çıkmıştır?

Karl Marx’a göre insanlık tarihi, sınıf çatışması tarihidir. Devlet sınıfların ortaya çıkması ile ortaya çıkmıştır. Devlet sınıflar arası ilişkilerle ilgili bir yapıdır. Tarım öncesi şartlar (avcı-toplayıcı olma) insanların yaşamında ekonomik farklılaşmaya fırsat vermiyordu. Kominal bir yaşam söz konusu idi. Tarım, daha fazla malı olan ile daha az malı olanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tarım ile beraber artı ürün ortaya çıkmıştır. Artı ürün demek stoklanabilen ürün demektir. Artı ürün ortaya çıkınca ekonomik farklılaşmalar doğmuş ve böylece sınıflar ortaya çıkmıştır.

Toplum sınıflara ayrılınca bu sınıflar arasında çatışma olması doğaldır. Karl Marx devletin tarihsel bir kurum olduğunu, insanın devlet olmadan da var olduğunu savunmuştur. Devlet insan topluluklarının sınıflara bölünmesi ile ortaya çıkmıştır. Tarımın bulunması ile devlet oluşmuştur.

Karl Marx’ın toplum analizinde üst yapı ve alt yapı nasıl tanımlanır?

İnsanın ürettikleri ikiye ayrılır: a-Üst Yapı: (Devlet, kültür, inanç, siyaset, ahlâk, hukuk...) b- Alt Yapı: (Üretim ilişkileri ve üretim güçleri). Alt yapı, üst yapıyı belirler. Üretim tarzı, ekonomik biçim diğerlerini yani üst yapıyı belirler. Buna göre ekonomik sistem geri kalan her şeyi belirler.

Avcı toplayıcı toplumda özel mülkiyet düşünülemez. Tarım keşfedilince üretim şekli, üretim güçleri, üretim tarzı değişti. İnsanların kafasında özel mülkiyet oluşmaya başladı ve özel mülkiyet (alt yapı) hukuku ve ahlâkı (üst yapı) değiştirdi. İnsan düşüncesi dış dünyayı değiştirmez. Dış dünya insan düşüncesini değiştirir.

Kapitalizmde üretim ilişkisi burjuvazi (kent soylu, işveren, sermayedar) ile proletarya (işçi) sınıfından oluşur. İşçi demek maaş alan emeğini satan kişi demektir. Bu kapitalist alt yapı kendisine uygun bir üst yapıyı (hukuk, ahlâk vb.) oluşturmuştur.

Endüstri devrimi ile feodal sistemde alt yapı değişmiştir. Teknolojik gelişmeler, Amerika'nın keşfi, imalat sanayinin gelişmesi üretici güçleri geliştirmiş ve yeni bir toplumsal sınıf olarak burjuvazi ve fabrikada çalışacak işçi sınıfı ortaya çıkmıştır.

Karl Marx hangi şartların etkisi altında ideolojisini şekillendirmiştir?

Karl Marx, vahşi kapitalizmin olduğu İngiltere'de çok kötü şartlarda, sigortasız, çalışma saati belli olmadan çalıştırılan insanları gözlemlemiştir. Düşüncelerinin gelişiminde bu durum etkili olmuştur. Kâr işçinin sömürsünden elde edildiğine göre, üretici güçler arttıkça işçi sömürü oranı artacaktır sonucuna ulaşmıştır.

Sosyalizmin temel iddiası nedir?

Marx'a göre, işçi sömürsü bir gün dayanılmaz bir noktaya gelecektir ve işçi devrimi (proletarya devrimi) gerçekleşecektir. Buna Marx proletarya diktatörlüğü (sosyalist devlet) demektedir. Devlet, egemen sınıfın çıkarlarını koruyan araçtır. İşçi, devleti ele geçirince özel mülkiyet kaldırılacaktır. Burada kastedilen üretim araçlarındaki özel mülkiyettir. Kişisel kullanım eşyaları kastedilmemektedir. Toprak, fabrikalar, makinalar gibi konulardaki mülkiyet devlete aktarılmalıdır ki buna sosyalizm denir. Bütün toplum tek bir sınıf haline gelecektir. Burjuvazi sınıfı ortadan kalkacaktır. Herkes devletin işçisi haline gelince sınıf farkı kalmayacaktır. Devlet kendiliğinden zaman içinde sönmünecektir, sönecektir ve komünist safhaya geçilecektir. Sosyalizm geçici bir evredir. Devleti ortadan kaldırmak ana hedeftir. Sınıf farklılığı nedeniyle ortaya çıkan devlet kendiliğinden sonra erecektir. Komünizm devletin olmadığı bir düzendir.

Karl Marx'ın öngörülleri gerçekleşmiş midir?

Herkes devletin işçisi haline gelince sınıf farkı kalmayacağı ve devletin kendiliğinden zaman içinde sönmüneceği iddiası gerçek hayatta gerçekleşmemiştir. Aksine sosyalist devletler çok daha otoriter bir yapıya dönüşmüştür. Sovyetler Birliği, Küba, Çin, Kore gibi ülkelerde sönmüne yerine bürokratik despot bir yönetim ortaya çıkmıştır.

Karl Marx'ın yanıldığı bir diğer nokta kapitalizmde kâr elde etmenin tek yolunun işçi sömürsünün olmadığıdır. "Kapitalizm=Kâr artırma-İşçi sömürsü-Sistemin daha fazla sömürü doğurması" şeklinde tanımlamıştır. Ancak kapitalist sistem her zaman işçi sınıfı sömürsünü arttırarak ilerlememektedir. Teknolojik gelişme ile de kâr artabilmektedir. Dolayısıyla kârı artıran yegâne etken emek değildir. Kapitalizmin olduğu ülkelerde işçi hakları gündeme gelmiş ve sendikalar kurulmuştur.

Eskiden üretim aracı denildiği zaman toprak ve fabrikalar anlaşıyordu ve Marx bunların toplumun malı olması gerektiğini savunuyordu. Bugün üretim aracı nedir sorusuna cevap vermek ve bunu tespit etmek kolay değildir. Üretim araçları değişmiştir. Dolayısıyla yeni gelişmelere açık olma bakımından da gerçekçi öngörüler sunamamıştır.

6.5. Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasinin temeli hangi ideolojiye dayanır?

Sosyal demokrasi sosyalizmin içerisinden kopmuş bir ideolojidir. Yirminci yüzyıl başlarında başında sosyal demokrasi sosyalizmden bağımsızlığını kazanmıştır. Batı Avrupa kökenli bir ideolojidir.

1870'lerde teşkilatlanmaya başlayan sosyal demokrat partiler kendilerini sosyalistlerden ayrı görmemişlerdir. Sosyal demokrasi enternasyonalin içinde bir fraksiyon olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonra ise yavaş yavaş ayrışma ortaya çıkmıştır.

Sosyal demokrasi nasıl ve niçin ortaya çıkmıştır?

Dünyada 1929 yılındaki küresel buhran (büyük buhran) kapitalist sistemin ilk küresel krizidir. Bu krizden çıkış için ünlü iktisatçı John Maynard Keynes devletin ekonomiye daha fazla müdahalesini önermiştir.

Planlı ve programlı ekonomi izleyen Sovyetler Birliği'nin 1929 krizinden daha az etkilendiği görülmüştür. Buradan hareketle devletin ekonomiye müdahalesinin o kadar da kötü

olmayacağı anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple devletin daha fazla müdahil olduğu bir ekonomi anlayışı gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Avrupa'da liberalizm varlığını sürdürmekle birlikte, sosyal demokrasi başat ideoloji haline dönüşmüştür. Sosyal devlet formu ortaya çıkmıştır.

Sosyal demokrasi dezavantajlı grupları topyekûn kalkındırma derdinde olan bir ideolojidir. Sosyalist ideolojinin içinden ayrışarak koparak oluşmuştur. 1917'deki devrimle bu kopuş hız kazanmıştır. Devrime dayanan kanlı geçiş ahlâken kötü görüldüğü için sistem içi mücadeleye dönülmüştür. Hukuk içinde mücadele yapılmış, sendikalar ve siyasi partiler üzerinden hareket edilmiştir.

Sosyal demokrasi ideolojisinin kurucusu Eduard Bernstein'ın (v. 1932) Marx'a getirdiği eleştiriler nelerdir?

- 1- Marx'ın işçilerin devrimci olacağı şeklindeki öngörüsü doğru çıkmamıştır. Eduard “Devrimi unutulmuş ve reformları kazanma mücadelesine yoğunlaşın. Daha küçük adımlarla yürüelim” demiştir. Eduard'ın birinci mücadelesi genel oy hakkını sağlamak olmuştur. Çünkü genel oy hakkı sağlanırsa siyasi partiler işçi haklarını kollamak zorunda kalacaktır. Oy hakkının genişlemesi yıllık izin, emeklilik ve benzeri işçi haklarının genişlemesini sağlayacaktır.
- 2- Karl Marx'ın öngörüsünün ikinci yanlışla noktası işçi sınıfının giderek daha fazla yoksullaşmamasıdır. Yeni pazarların açılması, teknolojik gelişmeler, reklam ve pazarlama yolları vs. ile de burjuvazi kârını artırabilmektedir. Yani sömürmeden de kâr artabilmektedir. İşçi sınıfı pozisyonunu kaybetmemiş aksine güçlenmiş durumdadır. Çalışma saatleri kısıtlanmış, izin hakları tanınmış ve sendikalar kurulmuştur.
- 3- İşçi sınıfının yekpare homojen grup olarak düşünülmesi de hatalıdır. Bütün işçilerin aynı düzeyde sömürülüyormuş gibi bakılması yanlıştır. İşçilerin kendi içindeki farklılıkların görmezden gelinmesi doğru değildir. Kol

gücü ile çalışan mavi yakalılar olduğu gibi, beyin gücü ile çalışan beyaz yakalılar da vardır. Bunlar da kendi içinde farklılaşabilmektedir. Mavi yaka içinde hem kalifiye işçi hem de vasıfsız işçi bulunmaktadır. Şirketlerdeki CEO da iktisaden bir işçidir. Emeğini ücret karşılığında satan kişiler Marksist bakış açısına göre işçi olarak kabul edilmektedir. Oysaki bunlar arasında derin farklılıklar bulunmaktadır.

Eduard Bernstein'a göre işçi sınıfı heterojendir. Kapitalist sistemle problemi olmayan işçilerin olduğu göz ardı edilmemelidir. Tüm işçilerden devrim peşinde koşmalarını beklemek saçmadır. Sonu hapis mi mezar mı belli olmayan bir mücadelede bu işçiler yer almaz. Ancak bu işçilerin sınıf bilinci ile hukukî çevrede diğer işçiler için hak talep eden konumda olmaları sağlanabilir.

- 4- Devrimde şiddet var, muhalifleri öldürme var. Bunlar ahlâken kötüdür ve problemlidir. Yapılması gereken mevcut hukukî araçlar yani siyasi partiler, sendikalar kullanılarak işçi mücadelesinin sürdürülmesidir. Bu nokta sosyal demokrasinin sosyalizmden ayrım noktasıdır. Sosyal demokrasi devrim hedefinden vazgeçip, sistem içinde mücadele edip reforma ulaşmayı hedefleyen bir ideolojidir.

Avrupa'da sol siyasi yapı nasıl şekillenmiştir?

Avrupa solu ikiye ayrılır. Birincisi sosyalist Marksist Leninist aşırı soldur. İkincisi şiddeti hoş görmeyen hukuk içinde kalan sendikal mücadeleyi savunan sosyal demokrat harekettir. İki kanat birbiriyle gerilim içindedir. Ayrıca Fabian sosyalistleri de bulunmaktadır. Fabian sosyalistleri, partiler aracılığıyla siyasal süreçler içinde etkili olarak sosyalizmi adım adım inşa etmeyi savunurlar.

Sosyal demokrasinin temel yaklaşımları nelerdir?

- 1- Sosyal demokraside -stratejik sektörler (enerji, ulaşım, altyapı gibi) dışında- üretici aktör olarak devletin ekonomide olması uygun görülmez, serbest piyasa

ekonomisi benimsenir; ancak devlet, sosyal adaleti sağlamak ve piyasadaki aksaklıkları gidermek için ekonomiye gerektiğinde müdahale eder.

- 2- Yeniden dağıtım mekanizmalarıyla devlet dezavantajlı grupları (yoksullar, bazı toplumlarda kadınlar, göçmenler, engelliler, belli hastalar, yaşlılar...) desteklemelidir. Ulusal çapta sağlık hizmeti, yaşlılık ödenekleri, huzurevi, göçmen adaptasyon merkezi, kadın sığınma evleri olmalıdır. Adaletli bir vergi sistemi kurarak dezavantajlı gruplar lehine bu vergilerin kullanılması gerekir. Devletin üretilen zenginliğin yeniden dağıtımında aktif olması önerilmiştir.
- 3- Sosyal Demokrasiye ağırlıklı olarak doğrudan vergiler olmalıdır.¹⁰¹ Fazla kazananın daha fazla vergi alınmalıdır.

Sosyal demokrasinin 1920'li yıllardan itibaren yükseliş göstermesinin nedenleri nelerdir?

- 1- 1929 Buhranı: Kapitalist sisteminin en geniş çaplı ve yıkıcı küresel krizidir. Devlet ekonomiden uzak kaldığında ani şok ihtimallerinin olacağı anlaşılmıştır. Klasik liberalizmin öngörüsünün ani dalgalanmaya sebep olabileceği ortaya çıkmıştır. Sovyetlerin 1929 buhranında planlı ekonomisinin görece daha az etkilenmesi sebebiyle devletin ekonomide planlayıcı olması ve bazen piyasaya müdahalesi fikri revaç kazanmıştır.
- 2- İkinci Dünya Savaşı: Bu savaş sonunda Avrupa'da çöküş ve kriz ortaya çıkmıştır. Bu ortamda liberalizmin öngördüğü gibi kalkınmayı serbest piyasaya bırakmak pek mümkün görünmemiştir. Çünkü ortada sermaye koyacak özel sektör yoktur.

Ünlü iktisatçı Keynes'e göre ekonomik durgunluk dönemlerinde devlet, bütçe politikaları aracılığıyla ekonomiye hareketlilik getirmeli; özel sektörün üstlenmeyeceği kamu

¹⁰¹ Doğrudan vergi: Gelir vergisi, Servet vergisi. Dolaylı vergi: Bir mal üzerinden alınan vergi KDV, ÖTV gibi.

harcamalarını artırarak altyapı yatırımları yapmalı ve istihdam oluşturarak toplam talebi artırmalıdır.

3- Fordizm: Henry Ford, araba yapımındaki bütün işleri basit parçalara ayırmıştır. Bu durum, üretim işini zanaat olmaktan çıkarmış, herkesin yapabileceği hale getirmiştir ve montaj hattı inşa etmiştir. Bu şekildeki yöntem üretim miktarını oldukça fazla artırmıştır. Ancak ortada bir problem vardır, üretim artmakla birlikte bunu satın alan olmadığı zaman bir manası kalmayacaktır. Buna çözüm olarak işçi ücretlerini yükseltmiş ve onları fabrikanın müşterisi haline getirmiştir. Bu arada montaj hattı uygulaması araba fiyatlarını da düşürmüştür. Kitlelül üretim mümkün hale gelmiş ve yüksek işçi ücretleri sağlanmıştır. Bu durum sosyal demokrasi ideolojisinin önünü açan gelişmelerdendir.

1945 ile 1980 yılları arasında sosyal demokrasi ideolojisi Avrupa'da zirve yapmıştır. Sosyal harcamalara Avrupa'da gayri safi milli hasıladan ayrılan pay artmıştır. Devlet dezavantajlı gruplara olumlu anlamda müdahalelerde bulunmuştur. Amerika'da ise daha liberal çizgi hâkim olmuştur, Avrupa'daki kadar güçlü bir sosyal demokrasi damar kuvvet kazanmamıştır.

Sosyal demokrasi ideolojisi toplumda hangi hakların elde edilmesine katkı sunmuştur?

Avrupa'da sosyal demokrasinin zirve yapması ile birçok kazanım elde edilmiştir. Ulusal sağlık sigortası, ücretsiz eğitim çalışma saatini sınırlama, tazminat ödeme sorumluluğu, engelli hakları, çocuk hakları ve çocuk yardımları, asgari ücret, yıllık izin hakkı, yaşlı bakım hizmeti, göçmenlere hizmetler, işsizlik maaşı gibi haklar sosyal demokrasi ideolojisinin mücadelesi ile kazanılmıştır.

Sosyal demokrasi ideolojisinin toplumda egemen olma vasfını yitirme sebebi nedir?

Sosyal demokrasi yoksullar, engelliler, belli hastalar, yaşlılar, göçmenler gibi zor durumda olanları desteklemeyi hedefler. Ancak

devletin yeteri kadar geliri olmadığında, bütçesi uygun olmadığında dezavantajlı kesimlere politika üretilmeyecektir.

Avrupa'da 1970'lerden itibaren özel sektör güçlenmeye başlamıştır. Sosyal demokrat politikalar işverenler tarafından hoş görülmemiştir. Ekonomi yavaş yavaş dar boğaza sürüklenmiştir. Bu süreçte petrol krizinin patlak vermesi de etkili olmuştur ve sosyal demokrasi terk edilmeye başlanmıştır. Sosyal demokrasi toplumda egemen olma vasfını yitirmiştir. Bunun yerine neoliberalizm kuvvetlenmiştir. Tarih olarak 1980'lerden itibaren sosyal demokrasi arka plana düşmüştür.

6.6. Faşizm

Tarihte hangi iktidarlar faşizmi benimsemiştir?

Faşizm 20. yüzyılda ortaya çıkmış, ikinci kuşak ideolojilerdendir. Kelime olarak faşist, İtalya'da ilk defa Mussolini tarafından kullanılmıştır. İki Dünya Savaşı arasında faşizm Avrupa'da yaygın bir şekilde iktidara gelmiştir. Mussolini ve Hitler faşisttir. Japonya'da da faşist iktidar vardı. İspanya'da Franco yönetimi, Şili ve Arjantin'de de faşist iktidarlar vardı.

Faşizmin tanımına ilişkin farklı yaklaşımlar nelerdir?

- 1- Marksist yaklaşım: İşçi sınıfının sosyalist devrimi gerçekleştirmeye ihtimali belirlediğinde kapitalistlerin bunu engellemeye yönelik olarak baskıcı sistem kurmalarına faşizm denir. İşçi devrimine karşı sert, gerici, şöven iktidar inşasıdır.
- 2- Weberyen yaklaşımı: Modernlik öncesi toplumsal sınıfların yok edilmemesi sebebiyle bu sınıfların modern dönemde yönetimi ele geçirmesine faşizm denir. Modern devlet, feodal dönemden gelen sınıfları yok edememişse ve aristokrasi yönetimi ele geçirirse faşizm ortaya çıkar.
- 3- Totaliter Milliyetçilik Olarak Faşizm: Faşizm milliyetçiliğin totaliter şeklidir. Toplumun zihnini şekillendiren yönetim yapılarına totaliter denir. Kuzey Kore buna bir örnektir.

Faşizmin ortaya çıkış sebepleri nelerdir?

Avrupa'da 1300-1400 yıllık toplumsal düzen değişmeye başlamış ve Faşizm Avrupa'daki büyük değişim sonucunda ortaya çıkmıştır. Kapitalizm ile önceki yaşam sistemi çökmüş, köylerde ve kırsal alanlarda yaşayan insanlar kentlere doğru yönelmiştir. Doğal hayatta yaşamaya alışkın insanlar fabrika montaj hattında çalışmaya başlayınca zihinsel ıstırap yaşamaya başlamıştır. Köylülükten işçiliğe itilen kitlelerde işçiliğin ağır olması ve az kazanç getirmesi toplumsal öfkelerle yol açmıştır. Mevcut olan partilerin ve ideolojilerin kendi problemlerini çözemeyeceği düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bu öfke birikmesi sonucunda Almanya, İtalya, İspanya ve Japonya'da faşist partiler yükselişe geçmiştir.

Toplumsal buhran içinde olması ile faşizmin yükselmesi yakından ilişkilidir. Alman ekonomisi kötüye gidince Nazilerin oyları artmıştır. Hayat tarzı değişimine ve ekonomik bunalıma tepkiler kitleleri faşizme götürmüştür.

Almanya'nın savaş mağlubiyeti sonucunda imzaladığı Versay Anlaşması Alman toplumunda küçük düşürücü olarak görülmüştür. Afrika'daki Alman sömürgelerinin kaybedilmesi de pazar bulamama problemine yol açmış ve savaş tazminatı ağır bir şekilde Almanya'ya yüklenmiştir. Bütün bu durumlar ekonomik buhrana yol açmış ve bunun sonucunda hiperenflasyon ortaya çıkmıştır. İşte Hitler bu konjonktürde yükselişe geçmiştir.

Faşizmin temel özellikleri nelerdir?

- 1- Ötekini dışlayıcıdır. Kendisine kimlik belirler ve bu kimlik üzerinden öteki inşa eder. Bu ötekinin ırk üzerinden gerçekleşmesi zorunlu değildir. Almanya'da ırk üzerinden gerçekleşmiş ve Aryan ırkı üstünü kabul edilmiştir. Fakat İtalya'da Mussolini dışlayıcılığı, kültür üzerinden gerçekleştirmiştir.
- 2- En az tutarlı hatta tutarsız bir ideolojidir. Akıldan ziyade hislere, duygulara hitap eder. Faşizm tutarlı olma kaygısı taşımadığından dolayı bir ideoloji olup olmadığı tartışmalıdır. Tutarsızlıkları söz konusudur. Ancak genel

olarak faşizm kitleleri peşinden sürüklemesinden dolayı ideoloji olarak kabul edilmektedir.

- 3- Krizden doğan bir ideolojidir. Ekonomik ve toplumsal krizlerden ortaya çıkmıştır. Kriz ile iktidara gelmiştir. Faşizm ideolojisi, tepki ve öfke ideolojisidir. Modernleşmeden veya kapitalistleşmeden zararlı çıkmış devletlerin ya da halkların bir kısmının öfkesi üzerinden yükselen bir ideolojidir.
- 4- Faşizm modernizme verilmiş bir tepkidir. Reaksiyoneldir, tepkiseldir. Duygulara hitap eder. Slogan, eylem, yürüyüş, flama vs. önemlidir. Özellikle kentleşmeye bağlı olarak hayat şeklinin değişmesine bağlı olarak ortaya çıkan şartlara duyulan tepkiden beslenmektedir. Bir ideoloji reaksiyonel ise farklı coğrafyalarda o ideoloji farklı görünüm arz eder. Faşizm için de bu söz konusudur.
- 5- Totaliterdir. Toplumu yeniden inşa etmek ister. Modernlik öncesinde dönmek istemez. Modernlik imkânlarını kullanarak toplumu yeniden dizayn etmek ister.
- 6- Devletçidir. Devlet, neredeyse âdeta kutsanır.
- 7- Lider kültü vardır: Liderin kutsallaştırılması söz konusudur. Lidere ve üst amirlere tam itaat esastır. Sorgulamadan emrin yerine getirilmesi istenir.
- 8- Şiddet yanlısıdır. Paramiliter örgütler barındırır. Sivil bir teşkilatın askeri disiplinle örgütlenmesi demektir. Mafya ve çeteden farklıdır. Asttan üste doğru silahlı teşkilatlanma söz konusudur. Partinin gençlik teşkilatını silahlandırmak gibi.
- 9- Antievrenselidir. İnsanın dünyanın her yerinde aynı olduğu, eşit olduğu fikrine karşıdır. Dünyaya daha hiyerarşik bakar. Üstün ırk, üstün kültür; düşük ırk, düşük kültür vardır. Eşitsizliği kabul eder. Antibireyseldir. Birey önemli değildir, önemli olan toplumun devletin kendisidir. Birey kolayca harcanabilir. Aydınlanmanın da karşısındadır. Antidemokratiktir. Kitlelerin yönetme yetisine sahip olmadığını savunur. Kitleler sadece

yönetilir. Antiliberal, antikomünist ve antimuhafazakâr bir ideolojidir.

10- Tek parti sistemi ile iktidarını inşa eder. Faşist iktidarlar totaliter iktidarlardır. Bu yapının kurulabilmesi için zenginliğe ve teknik kapasiteye ihtiyaç vardır. Totaliter rejim inşası için maddi güç gereklidir.

11- Faşizm siyasi yelpazenin hem sağından hem de solundan unsurlar barındırmaktadır.

6.7. Anarşizm

Anarşizm ne demektir?

Anarşizm; kelime olarak günümüzde olumsuz, pejoratif bir anlam kazanmıştır. Bugün terörist, kaos yanlısı, kural tanımayan, şiddet yanlısı gibi anlamlara gelmektedir.

İdeoloji olarak baktığımız zaman ise, anarşizm eşittir terörizm demek doğru değildir. Kelime anlamı olarak Yunancadan gelmektedir. “an” olumsuzluk ekidir, “arche” yönetim demektir. Dolayısıyla kelime anlamı yönetim yokluğu, hiyerarşinin olmaması anlamına gelir.

Anarşizm nasıl ortaya çıkmıştır?

Enternasyonalde Mikhail Bakunin, Karl Marx ile işçi sınıfının nasıl örgütlenmesi konusunda tartışmaya girmiştir. Bu durum anarşizmin ortaya çıkmasına katkı sunmuştur. Anarşizmin kurucusu şudur diyerek bir isimlendirme yapmak zordur, sosyalizmin içinden çıkmıştır. Anarşizmin iktidar tanımayan yapısı kurucusu olmamasını sağlamıştır. Heterojen bir ideolojidir.

Anarşizm nasıl bir tarihi süreç yaşamıştır?

Tarihsel olarak 1870-1917 yılları arasında Avrupa’da anarşizmin önemli bir etkisi olmuş ve alternatif olma niteliğini kazanmıştır. SSCB Bolşevik ihtilali olunca anarşizmin popülaritesi azalmıştır.

İspanya iç savaşında 1936-1939 yılları arasında anarşizm son kez kitlesel düzeyde ortaya çıkmıştır. 1968 öğrenci hareketlerinde

anarşizm şiddetten uzak olarak tekrar solun içinde yükselmeye başlamıştır. Anarşizmin çok farklı sayıda kolu, fraksiyonu vardır. Türkiye'de çok marjinal bir azınlığa hitap eder.

1968'e kadarki süreçte anarşizm şiddet yoluyla devletli düzenin yıkılacağını ifade eder. Eylemli propaganda yöntemini savunur. Eylemli propaganda demek mesela işçinin işveren tarafından dövüldüğünü gören anarşist buna hiç beklemeden fiziksel olarak müdahalede bulunmalıdır demektir. Zulümle, sömürü ile karşılaşınca "Bekleme ona müdahale et" anlayışına sahip olmaktır. 1968'den sonra ise çoğunlukla anarşizm zarar vermeden belli yerlerde komüniteler oluşturmaya dönmüştür. Bu şekilde varlıklarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar.

Artık anarşizmin günümüzde kitlesel dönüşüm yapmaya inancı kimsede kalmamıştır. Küresel çapta olmayacağı anlaşıldığı için anarşizmin küçük kasabalarda yaşatılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Anarşizmin temel yaklaşımları nelerdir?

Anarşizm toplumun yeni ilkeler ile yeniden şekillendirilebileceğini kabul eden, devleti ortadan kaldırmayı hedefleyen bir ideolojidir.

Anarşizme göre devlet iyi bir şey değildir. Sosyalizmden farklı olarak (işçi devrimi vb. olmadan) devletli düzenden devletsiz düzene birden bire geçilmesi gerektiği savunulur. İdeoloji yelpazesinin en solunda yer alır.

Anarşizmde sosyalist devlet olmadan devletsiz düzene geçiş savunulmaktadır. Devletsiz topluma geçişte devlet araç olarak kullanılmamalıdır.

Anarşizmde özgürlük savunulur. Özgürlük demek tamamen kurlsız bir özgürlük değildir. Her şeyin serbest olduğu bir düzen arzulanmamaktadır. İnsan fıtratı bir toplumsal düzen içinde yaşamaya uygun bir varlıktır. İnsan toplum biçiminde yaşayabilmek için devlete ihtiyaç duymaz. Anarşizm keyfilik yani her şeyin yapılabildiği bir ideoloji değildir.

Anarşizmin peşinde olduğu özgürlük insanların içten gelerek bazı eylemlerden kendini alıkoyduğu bir özgürlüktür. Bunun için kurallar dışarıdan devlet ya da yasa olarak empoze edilmemelidir. Düzen fikri içkindir.

Anarşizm insanın toplumsal bir varlık olduğunu kabul eder. İnsanı hayvandan ayıran akıl, ahlâk, erdem, kendini sınırlandırılabilme vb. özellikleri insanı özgür kılar. İnsanın hayvandan farklı bir yaşam sürmesi beklenir.

İnsanlık, yakın zamana kadar şehirden uzak kırsal hayatta hiçbir mahkemenin ve devlet organının olmadığı hayatlar sürmüştür. Polisin, jandarmanın olmadığı toplumlar hayatını yüzyıllarca ayakta tutmuştur. Kaos oluşmadan insanlar yaşamaya devam etmiştir. Bu nasıl sağlanmıştır? Bunun cevabı insanlar kendi kendine toplumsal hayatı idame ettirmiştir.

Anarşizm insanın kendi içinde zaten düzen eğilimi olduğunu kabul eder. Normal olan insanın içinde doğduğu toplumu özümsemesidir. Devlete muhtaç değildir. Anarşizme göre, kendi hayatımıza kendimiz kurallar koyabiliriz. Düzensiz, kuralsız insan vardır fakat istisnadır.

Anarşizmde insanın doğasına olumlu bir bakış vardır. Ancak her insan suçsuz olarak görülmez. İnsan bağlamsal bir varlıktır yani içine doğduğu normları kabul etmeye yatkın ve meyli olan bir varlıktır. Dünyada kapitalist kültür hâkim olduğu için bu kapitalist sistem insanın doğduğundan beri daha hırslı olmasını sağlamakta, yani bulunduğu ortam problemlili dolayısıyla bu sistem insanın kötülük yanlarını ortaya çıkarmaktadır. İnsan kötü yönde şekillenmektedir. İyi bir toplum düzeni kurularsa bu düzen içinde doğan insanlar toplumsal normları çiğneme ihtimali az olan insanlar olacaktır anlayışı benimsenmiştir.

Anarşistler “Hırsızlık, öldürme gibi kural ihlali olduğunda devlet yoksa nasıl hareket edilecektir?” sorusuna “Toplum kendi kendisini korur ve halk suçluyu cezalandırır.” diye cevap verir. “Bu durumda her bir suça toplumun o anki şartlarına göre farklı cezalar verilir. Bu da adaletsizlik olur, birisi öldürülür, birisi sürgün olur, birisinin malı zapt edilir.” diye ciddi bir itiraz ile karşılık verilince “Evet bir zulüm olur ancak devletli düzende her

gün adaletsizlik yapılıyor. Anarşizmde suç istisnadır. Burada mecbur olduğumuz bir adaletsizlik söz konusudur.” diyerek cevap vermeye çalışırlar.

Anarşizmde insanlar arasında kalıcı bir hiyerarşi olmadığı kabul edilir. Her insan birbiriyle eşittir. Bununla birlikte bilginin üstünlüğü kabul edilir. Ancak bilgideki üstünlük hayatın diğer alanlarında bir üstünlüğe sebep olmamalıdır.

Örnek: Eğitim faaliyetini ehliyetli olan kişiler vermeli, gönüllü olanlar sınıfa girmeli, eğitim veren disiplini sağlayacak tedbirler almalıdır. Ancak bütün bu durum sınıftan çıkınca eğitim veren ile eğitim alan arasında hiyerarşik bir düzene sebep olmamalıdır. Hepsî eşit olmalıdır.

Anarşizme göre en yerel örgüt en güçlü olmalıdır ve yukarı çıkıldıkça gücün azalması gerekir. Yukarı çıkıldıkça sadece koordine eden bir düzen olmalıdır ve yerele karışılmamalıdır. Anarşizmde örgütlenme bugünün tersidir. Bugün piramit şeklinde bir örgütlenme söz konusudur.

7. BÖLÜM

SİYASET SOSYOLOJİSİ¹⁰²

7.1. Siyaset sosyolojisi ilmi nasıl ortaya çıkmıştır?

Siyaset bilimi, devlet kavramını inceler, analiz eder. Sosyal bilimdir. Sosyoloji ise toplumu, halkı inceler. Bu bilimler 19. yy. başlarında modern devletin ihtiyaç duyduğu bilgileri sunmak üzere ortaya çıkmıştır.

Modern devleti anlamak için siyaset bilimi, modern toplumu anlamak için sosyoloji ve modern ekonomiyi anlamak için iktisat bilimi icat edilmiştir. Önce siyaset ve sosyoloji müstakil olarak devam etmiş, sosyoloji sadece toplumu anlamayı merkeze almıştır. Zamanla disiplin sınırları ile bölünen gerçekliklerin birbirinden ayrılmadığı, birbirinden izole, yalıtılmış kavramlar olmadığı anlaşılmıştır. Sadece siyaset biliminin devleti hakkıyla anlayacağı

¹⁰² Bu bölüm, 2025 yılında Doç. Dr. Utku Aybudak'ın Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde *Siyaset Sosyolojisi* dersinden istifade edilerek hazırlanmıştır. Ayrıca bilgilerin tashih ve düzenlenmesinde AI (YZ)'dan yararlanılmıştır.

düşüncesi sarsıntıya uğradığı gibi, sosyolojinin sadece toplumu merkeze alarak toplumu anlayamayacağı gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu sebeple farklı bilim dalları arasında etkileşim ortaya çıkmıştır. Devleti anlayabilmek için sosyoloji biliminden yararlanmak siyaset sosyolojisini doğurmuştur. Dolayısıyla siyaset sosyolojisi, devlet dediğimiz kavramı anlamak için iki disiplinin bir araya gelmesi ile meydana gelmiştir.

Batılılar modern devleti, modern ekonomiyi ve modern toplumu ortaya çıkartmışlardır. Modern devlet siyaseti, modern ekonomi iktisat ilmini, modern toplum da sosyoloji ilmini ortaya çıkarmıştır. Sosyoloji ilk başta Batı Avrupa, ABD gibi model kapitalist toplumları inceleyen bir bilim olarak düşünülmüştür.

7.2. Politika kavramının kökeni nedir?

Politika polisten gelmektedir. Antik Yunan'da polis şehir devletleridir. Polis, şehir devleti kavramının alt kümesidir. Her kent devleti polis olmaz. Polis Antik Yunan'da ortaya çıkan kent devletleridir. Bazı polislerde doğrudan demokrasi ortaya çıkmıştır. Bunun ilk uygulamaları Yunan polislerinde görülmüştür. Antik Yunan filozoflarına göre demokrasi eşittir doğrudan demokrasidir.

Politika polisle alakalı işler anlamındadır. Devlet işi ile ilgili işler demektir. Arapça'da politika ile eş anlamlı olan siyaset (s-y-s) etimolojik kökü itibariyle seyislikten gelmektedir. Bu da atı kontrol etme demektir.

Aristo insanı zoon politikon diye tanımlar. İnsan politik hayvandır anlamındadır. Aristo felsefesi nitelik itibariyle teleolojik= erekselcilik= amaçsalcıdır. Meşe palamudunun amacı meşe ağacı olmaktır. Meşe ağacı olabiliyorsa amacına ulaşmış olur. Onun için en mükemmel hal budur. İnsan için de mükemmellik politika ile meşguliyet ile sağlanır. İnsanın en kâmil formuna polis devletinde politika ile uğraşmakla ulaşılır.

Aristo'ya göre politika yapmak demek yurttaşı olduğu polis ile ilgilenmek demektir. Bu kişi; polisin içinde yaşayacak, polisin

yurttaşı olacak ve yurttaşlık vazifelerini yerine getirerek polis işleri ile meşgul olacaktır.

Antik Yunan'da yaklaşık onda bir oranında yurttaş olduğunu söylenebilir. Çünkü bu statünün şartları bulunmaktadır. Atina'da doğmak, erkek olmak, belirli bir yaşa ulaşmak, hür olmak gereklidir. Yurttaşların hepsi de politika ile uğraşmamış, toplam nüfusa oranı onda bir olan yurttaşların da aralarından sadece bir kısmı politika ile ilgilenmiştir.

7.3. Köleci devlet ne demektir?

Köleci devlet demek, ekonomik üretimi köle emeğine dayanan devlettir. Antik Yunan'da ekonomi büyük ölçüde köle emeğine dayanır. Barbar kavramı Antik Yunan'da ortaya çıkmıştır. Göçebe kabilelere, polis kavramını ortaya çıkaramamış insanlara barbar denilmiştir. Hiyerarşik alışkanlığın kökenleri Antik Yunan'da mevcuttur. Batı medeniyetinin kültürel kodlarında insanların doğuştan gelen farklılıkları (barbar, aristokrasi gibi) normalleştiren izler bulunur.

7.4. Modern devlet ile geleneksel devlet arasındaki farklar nelerdir?

Geleneksel devlette insanlar devlete harcını veriyor devlet de onu koruyordu. Devlet ile halk arasında irtibat bununla sınırlı iken modern devlette halk devletten eğitim, güvenlik, temizlik, huzur, sağlık... istemektedir. Geleneksel toplum aristokratlar, selfer ve ruhbanlardan oluşmakta ve roller doğuştan belirlenmiştir. Modern toplumda ise durum farklıdır. Toplumda dikey hareketlilik mümkündür. Herkesin önünde yollar açıktır. Kişi doğduğu yerde ölmeyebilir. Roller herkese açıktır. Modern toplum farklı dinamiklere sahiptir. Geleneksel ekonomide kapital büyük oranda bulunmazken model ekonomi kapitalist niteliktedir.

7.5. Devlet varsa politika/siyaset vardır, yoksa yoktur anlayışı doğru mudur?

Batı'da 19. Yüzyılda, toplumların tasnifi olarak yazılı kültüre geçmemiş ilkel toplumlar ve Türk, İran, Hint gibi belli bir kültüre ve devlete geleneğe sahip toplumlar diye ikili tasnif ortaya çıkmıştır. Birinci grubu incelemek için antropoloji bilimi kurulmuştur. Zamanla tüm insan kültürlerini inceleyen evrensel bir bilim dalına dönüşmüştür. İkinci grubu incelemek için de oryantalizm bilimi kurulmuştur. Oryantalizm batının doğuya karşı önyargılı olmasına sebep olmuştur. Edward Said'e göre oryantalizm Batı'nın Doğu'yu tanımlama ve kontrol etme biçimidir.

Birinci nesil antropologların zihinlerinde Afrika'ya gittiklerinde önyargıya dayalı olarak, ilkel bir topluma gittikleri bilinci mevcuttu. İnsanların en aşağılarını hatta insan mı hayvan mı olduğu belli olmayan varlıkları incelemeye gidiyorum diye o toplumlara gittiler. Orada devletin olmadığını, komünal paylaşımın olduğunu gördüler. Bölgede politika eyleminin bulunmadığını ancak mutlu vahşi bir tablonun varlığını sürdürdüğünü ifade ettiler. Bölgedeki insanları hayvan içgüdüleri gibi hareket eden canlılar diye rapor ettiler. Batılıların Madagaskar'a oradaki yerlileri avlamaya gitmeleri, Belçika'da insanat bahçesi kurmaları bu anlayışın bir sonucudur.

İkinci nesil antropologlar ise önceki bakış açısını sorgulamaya başladılar ve ön yargılardan kurtularak sefere çıktılar. Bu yeni bakış açısıyla şu tespitte bulundular: Bu toplumların devletleri yok, yazı yok ama son derece karmaşık kültürel kodlar geliştirmişler ve kurallar bütünü meydana getirmişler. Devlet yok diye herkes eşit değil. Pek çok eşitsizlikler var. Cinsiyet, yaş vb. durumlar farklılıklar doğuruyor. Kompleks ahlâkî kodlar geliştirmişler. Kabileler arası iletişim var. Bu tespitlerden hareketle siyasetin devletle alakası olmayabileceği anlaşılmıştır. Yani devlet yokken de politikanın ortaya çıkabileceği düşüncesine ulaşılmıştır.

Dünya’da 1950'lere kadar devam eden sömürgeciliğin temelini ilk dönem antropologların raporları meşrulaştırmıştır. Devlet varsa politika vardır bakışı bunun temeli olmuştur. Devlet varsa siyaset vardır fikri batıya aittir. Bu insanlar arası eşitsizliğe zemin sağlamıştır. Hâlbuki insanın olduğu her coğrafyada politika ortaya çıkabilir. Politika sadece devlet ile alakalı değildir. Mesela geniş bir ailede gelinlerin davranışları bir politika kapsamına girebilir. Şirketin içindeki çalışanlar politika geliştirebilir. İnsanın olduğu her yerde politika ortaya çıkabilir. Dolayısıyla “Politika devlet varsa ortaya çıkabilecektir” ya da “Siyaset eşittir devlet” şeklindeki görüşler isabetli değildir.

7.6. İktidar ne demektir?

İktidar kelimesi Arapça olarak kudret kökünden gelmektedir. Bir öznenin başka bir özne veya özneler grubunun davranışlarını etkileme gücüne iktidar denir.

İktidar ilişkisinin insanlar arasında olma mecburiyeti yoktur. Farklı özneler arasında iktidar ilişkisi söz konusu olabilir. Şirket ile şirket, devlet ile vakıf, devlet ile devlet arasında da olabilir. İktidardan bahsetmek için etkilenen tarafın rızasının olması şart değildir. Yani etkilenen tarafını rızası önemli değildir.

7.7. İktidarın kaynakları nelerdir?

Üç farklı iktidar kaynağı bulunmaktadır.

- 1- Fiziksel iktidar kaynağı: Güce ve baskıya dayanan iktidardır. Gaspçının iktidarı bu şekildedir. Yolda yürüyenin elinden telefonu bir başkası bıçak ile aldığı anda bu tür bir iktidar söz konusu olur. Rızasının olmaması hukukî yönüdür ve bu yönü hukukun işidir, sosyal bilimlere buna bakmaz. İktidar ilişkisi hukuk dışı şekilde de oluşabilir. İktidarın varlığı ve yokluğu için rızaya bakılmaz. Fiziksel iktidar kaynağı hukukî de olabilir. Mahkemeye zorla getirilme ve kolluk kuvvetlerinin çeşitli müdahaleleri buna örnektir.

- 2- Ekonomik iktidar kaynağı: Maddi sebeplerle bir öznenin bir başka özneyi etkilemesidir. İşçi işveren münasebetleri, radar olan yerde araba kullanırken hız cezası ödememek için yavaş gitmek bu tür iktidar kaynağı örnekleridir. Bu iktidarda ödül veya ceza mekanizması söz konusu olabilir. Para için ringde dövüş yapmak gibi hukuk dışı durum da söz konusu olabilir.
- 3- Sembolik iktidar kaynağı: Etkileyen özneye duyulan sevgi ve saygıdan kaynaklanan iktidar kaynağı çeşididir. Bu iktidar kaynağı çeşidi hoca öğrenci arasında olabilir. Şeyh mürit arasında da olabilir. Başka bir ülkeye taşınmaya karar veren bir kişinin sevgi ve hürmet beslediği bir kişi tarafından gitme kal demesi sebebiyle gitmekten vazgeçmesi buna bir örnektir. Araba ile giderken yolda hiçbir şey yokken (yaya, radar vb.) kırmızı ışıktaki durmak devletin sembolik iktidarı kaynağına bir örnektir.

Bu üç farklı iktidar kaynağının tek başına bulunması zorunlu değildir. Üç iktidar kaynağı veya ikisi aynı anda bulunabilir. Baba çocuğa bir şey emrettiğinde babanın dövmesinden korkma, harçlığının kesilme endişesi ve babayı üzmemeye düşünceleri çocukta bulunabilir. Bunların her biri farklı oranda kendini gösterebilir. Aynı iş yerinde uzun süredir çalışan işçi ile patron arasında hem ekonomik hem de sembolik kaynağa dayalı iktidar ortaya çıkabilir.

7.8. Otorite ne demektir?

Sembolik kaynağa dayanmış iktidar ilişkisine otorite denir. İktidar ilişkisinde etkilenen taraf, davranışını zorla ya da çıkar için değil; saygı, sevgi ve meşruiyet algısı nedeniyle değiştiriyorsa burada otorite vardır. Anne ile çocuk iktidar irtibatı buna örnektir. Her hoca öğrenci arasında iktidar ilişkisi vardır ancak otorite olabilir de olmayabilir de. Otorite var mı yok mu konusunda karar vermek için etkilenen tarafın hangi sebeple davranışını değiştirdiğini bilmemiz gerekir. Sembolik iktidar ilişkisi varsa otorite de var demektir. Her otorite bir iktidardır. Ama her iktidar otorite değildir. Otorite iktidarın alt kümesidir. Sürdürülmesi en

kolay iktidar, sembolik iktidardır. Sürdürülmesi en zor iktidar, fiziksel iktidardır. Sürdürülmesi orta derecede olan iktidar, ekonomik iktidardır.

Şirketler iktidar kaynağına sembolik kaynağı da (otoriteyi) katmayı isterler. Çünkü bu sayede işyerinde verim artırılabilir.

7.9. Hangi iktidar türü kazanmaya daha yakındır?

Sembolik iktidarlar dış bir etken (askerî müdahale, ekonomik destek vb.) yoksa kazanmaya daha yakındır. 1980 öncesinde İran'da iktidarda Şah Pehlevî bulunuyordu. Paris'te ise vaiz Humeyni faaliyet yapıyordu. Humeyni'nin kasetleri İran'a getiriliyor ve insanlar onu dinliyordu. Bu süreçte bir tarafta devletin imkânlarını elinde bulunduran fiziksel ve ekonomik iktidar elinde olan Şah varken, diğer yanda sembolik iktidara sahip olan Humeyni bulunuyordu. Her ikisi de İran'da iktidarda olmak istiyordu. Sonuçta Humeyni iktidarı ele geçirmiştir.

ABD Afganistan'ı işgalden sonra orada kendisine müttefik yandaş bir yönetim inşa etti. Taliban'a karşı koyabilecek bir askerî güç tesis etmek için oldukça önemli beşerî ve ekonomik kaynak ayıran ABD, bunu başaramadı. Milyonlarca para harcadı, araç ve gereç verdi. Eğitim kurumu açtı. Afgan halkı ise ABD'ye dayanan devlet gücünü (Karzai yönetimini) otorite olarak kabul etmedi. Karzai'nin sembolik iktidar kaynağı yoktu ya da çok azdı, daha sonra Taliban güçlendi. ABD askeri varlığını çekme kararı alınca Taliban tek bir kurşun atmadan Kabil'e girdi. ABD iktidarı yalnız fiziksel ve ekonomik kaynağa dayalı idi. Uzun vadede otoriteyi elinde bulunduranlar dışsal bir etki yoksa galip gelir. Afganistan'da olan da budur.

7.10.Meşru ne demektir?

Meşru kelimesi etimolojik olarak kanuna uygun, şeriata uygun anlamındadır. Osmanlı klasik döneminde kanun eşittir şariat (Hanefi Fıkıhı) demektir ve meşru kelimesi hukuka uygun anlamında kullanılmıştır. Ancak zamanla bu anlamını yitirmiştir.

Günümüzde meşruluk tanımı: Yönetenlerin sahip olduğu araç ve kaynakların kullanılmasının onlara ait bir hak olduğuna ilişkin emir alan veya yönetilenlerin inancıdır. Bu tanıma göre meşruluk yönetilenlerin inancına dayalı olmaktadır. Meşruluk tartışmaları kamu kaynaklarının kullanımı ile ilgili hale gelmiştir.

Meşruiyette yönetilenlerin inancı esas olduğu için meşruluğu belirlemek zordur. Meşrulukta çizginin nereden çizileceği konusu tartışmalıdır. Bir öğretmenin sınıfta projeksiyon cihazını kullandığını öğrenciler veya halk duyduğu zaman buna öğretmenin yetkisi vardır diyorsa meşruluk var demektir, ancak ders saatinde projeksiyon cihazı dersle alakası olmayan bir işte mesela maç izletmede kullanılması meşru mudur diye halka sorulduğunda “Hayır maç izletme hakkı yoktur” genel kanaati varsa bu iş gayrimeşru olur.

7.11. Her hukukî iş ve işlem meşru mudur?

Meşruluk ile hukukîlik her zaman örtüşmek zorunda değildir. Hukukîlik halkın inancı ile şekillenen bir mesele değildir. Bazen bir iş yasal ancak meşru olmayabilir. Bazen de bir iş meşru ancak yasal olmayabilir. Seri katili öldüren polisin durumu yasal değildir ancak halk nezdinde meşru olabilir. Yöneticinin son güne kadar hukuken imza yetkisi vardır. Aday gösterilmeyen bir Belediye Başkanının son haftalarda kurumun bütçesini ipotek altına alacak kadar büyüklükte bir projeye imza atması hukukîdir fakat meşru olma problemi vardır. İki farklı üniversiteye bölünecek üniversitelerde bölünmeye bir ay kala kadroları işgal etmek ve kapatmak hukukîdir ancak meşruluk problemi vardır. Bununla birlikte meşruluğun tespiti tartışmalıdır ve zordur. Bir işin meşru olup olmadığı konunun muhataplarının görüşü alınarak belirlenebilir.

Meşruluk tartışması gri alandır, kesin sonuca varabilmek bazen mümkün olmayacaktır. Öznellik içeren tartışmalarda meselenin gri alanda olduğu unutulmamalıdır. Meşruluk muğlaktır.

Yakın dönem siyasi tarihte de bu tür tartışmalar çıkmıştır. Anavatan Partisi yerel seçimde %21.75 oy almıştı ancak meclis

çoğunluğu Anavatan Partisindeydi. Turgut Özal oylarının eridiği bu süreçte cumhurbaşkanı adayı olmasına hukuka aykırı denilmedi ancak çok ciddi meşruluk tartışması ortaya çıktı. Önceden aldığı oylarla parlamento çoğunluğuna yaslanıp yeni mahalli seçimlerde halkın beşte dördü kendisini istememesine rağmen cumhurbaşkanı adayı olması meşruiyet bakımından tartışılmıştır.

7.12.Yöneticilerin meşruiyete riayet etmeleri niçin önemlidir?

Meşruluk tartışması olan işleri yapan yöneticiler sembolik iktidarını yani otoritesini kaybetme ile karşı karşıya kalır. Bu sebeple bir konuda meşruluk tartışması varsa yönetici bu mesele ile ilgili halkı aydınlatmalı, şeffaflık sağlamalı, kararlarını gerekçelendirmeli ve halkın olumsuz düşüncesini değiştirmeye çalışmalıdır. Konuyla ilgili gerekçeler izah edilmelidir ve yönetilenler yöneticinin bu davranışına hak vermelidir. Bu sağlanabilirse meşruluk tartışmaları ortadan kalkacaktır.

Yönetim süreçlerinde algıların kontrolü ve manipülasyonlar aslında meşruiyet kazanma yollarındandır. Yönetilenler kendilerini halka haklı gösterebiliyorsa meşruluk ortaya çıkmakta, halk yapılanlara ses çıkarmıyorsa bir manada meşru gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sebeple yöneticiler meşruiyet zeminini bulmak için toplumun algısını yönetmeye çaba sarf etmektedirler.

Meşruiyet tartışmaları kamu sektöründe gündemde olmaktadır. Özel sektörde ise kişinin kendi mülkiyeti üzerinde tasarruf söz konusu olduğu için meşruluk tartışması çıkmamaktadır.

7.13.Çoğunlukçuluk ve çoğulculuk ne demektir?

Meşruiyet tanımı çoğunluğun azınlığa baskısı ve diktatörlüğü tehlikesini barındırmaktadır. Meşruluk tanımında yönetilenlerin inancının esas alındığı görülmektedir. Buna göre toplumda azınlık olan bir kesimin eğitim hakkından mahrum olması oylansa ve

halkın %90'ı Evet diye cevap verse bu azınlığın eğitim hakkının yasaklanması meşru olur mu? Tanıma göre meşru demek gerekecektir ki, bu sebeple meşruluğun tanımı revize edilmiştir. Avrupa'da Nazi deneyimi revizeye ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Çünkü Naziler kurallar çerçevesinde hareket etmişler ve halkın genelinden o dönemde destek görmüşlerdir. Onların yaptıklarına meşru demek problemli olduğu için meşruluk tanımında bir revize ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Myanmar'da Müslüman azınlığın büyük problemler çektiği ortadadır. Oradaki çoğunluğun (Budist halkın) Müslüman azınlığa reva görülen zulmü onayladıkları ortaya çıkıyor. Halkın çoğunluğu Müslüman azınlığa baskıyı normal görüyor diye normal ve meşru demek mümkün müdür? Bu tartışmalar çoğunlukçuluk ve çoğulculuk kavramlarını doğurmuştur.

Çoğunlukçuluk: Toplumda %50+1'e ulaşan taraf hükmünü sürecektir demektir. Örnek: Mardin'de azınlık olan Süryani halkın kilisesinin yıkılıp AVM yapılacağı referanduma sunulsa ve çoğunluk %50+1 Evet der ise bu işlem meşru olacaktır.

Çoğulculuk (Plüralizm): Toplum homojen değildir, realite olarak farklılıklar vardır. Dil, din, ırk, mezhep farklılıkları gibi. Toplumda çoğunluk sayıya hiçbir zaman ulaşamayacak gruplar olur. Çoğunluğun azınlık üzerine diktatörlük ve baskı tehlikesi olduğu için doğrudan doğruya onlarla ilgili kararlarda bu azınlıklar da işleyişe katılmalıdır ve onlar karar mekanizmalarına etkin bir şekilde dâhil edilmelidir. Bu konuda, onların fikirlerine toplumun diğer fertlerine göre daha fazla önem verilmelidir. Avrupa'da çoğulculuk konusunda önemli adımlar atılmıştır.

Temsili demokrasinin problemli yanlarından birisi çoğunluğun azınlığa diktatör tavır ve davranış içeren işler yapma potansiyelini taşımasıdır.

Bu tartışmalar sonunda meşruiyet için temel insan haklarına aykırı olamaz ön şartı kabul edilmiştir. Buna göre temel insan haklarına uygun olmayan bir karar meşru değildir. Mesela insanların ibadet özgürlüğünün, eğitim hakkının elinden alınması gibi.

Bir meselenin meşruiyeti tartışılırken birinci aşama temel insan haklarına uyumlu olup olmadığının incelenmesidir. Uyum yoksa o işin/kararın meşru olmadığı söylenecektir. Eğer temel insan haklarına uyum varsa bu sefer ikinci aşama olarak yönetilenlerin ne düşündüğü yani inancı esas alınacaktır.

Şunu kabul etmek gerekir ki, insan hakları konusunda dünyada ikircikli bir tavır vardır. Birçok toplumda insan haklarına hassasiyet bulunmuyor. İnsan haklarının ne olduğunun belirlenmesinde de tartışmalar çıkabiliyor.

Amerika Birleşik Devletleri halkı Vietnam'da yapılanları kabul etmemiş, rahatsızlık duyup seslerini yükseltmiştir. ABD'nin Vietnam'dan çekilmesinin arkasında halkın bu tavır ve davranışı yani destek olmaması da vardır. Halkın gözünde meşru olmayan bir politika uzun süreli yürütülemez. İsrail yıllardır Filistinlilere zulmetmektedir. İsrail halkının gözünde bu davranışlar fazla tepki çekmemektedir. ABD'nin Japonya'ya atom bombası atması halk nezdinde fazla tepki çekmemiştir. Çünkü halk savaşın bitmesi, Alman Nazilerinin ve Japon yayılcılığının durdurulması için başka çare olmadığını düşünerek bu işlem hakkında fazla sesini yükseltmemiştir.

7.14.Max Weber otorite tiplerini nasıl tasnif etmektedir?

Weber otoriteyi karizmatik otorite, geleneksel otorite ve yasal-ussal otorite olmak üzere üçe ayırır. Bir kişide tek bir otorite çeşidi olacak diye bir kural yoktur. Bu üç farklı otorite çeşidinin her biri aynı anda bulunabilir.

- 1- *Karizmatik otorite:* Karizmatik yöneticinin istisnai, olağanüstü, insanüstü kişi olduğu inancına dayanır. Tebaa (etkilenenler/yönetilenler) etkileyenin yani liderin olağanüstü kişilik olduğuna inanır.

Bir kişinin karizmatik otoriteyi elde edebilmesi için gerçekten de nesnel olarak bu özellikleri taşıması gerekmez, insanların onun hakkında bu gücü, bu olağanüstülüğü kabul etmesi yeterlidir. Yani kişi insanları inandırabildiyse karizmatik otoriteyi sağlar.

Avantajları: Alışıl gelmiş i de ğ iş tirmek için çok iyi bir fırsattır. Devrim inkılap bu otorite çeşidiyle yapılır. Geçmiş i silip atabilme gücüne sahiptir. Üst düzey teslimiyete yol açar. Fatih Sultan Mehmet, vakıf topra ğ ını miri araziye çevirmiş tır ki, bu son derece radikal bir karardır. Bu ancak karizmatik otorite ile yapılabilir.

Dezavantajları: Lider sürekli imtihan da gibi yaş ar. Kendi dehasını, süper liderli ğ ini sürekli göstermek zorundadır. Bazı öngörüler i gerç ekleş medi ğ inde veya iş l erde tökezleme oldu ğ unda otoritesi sorgulanır. Karizmatik otorite çift taraflı bıçak gibidir. İş l er iyi gitmezse lider çok ç abuk gözden düş er.

2- *Geleneksel otorite*: Geleneksel otorite, bir kiş inin otoritesi atalardan, dedelerden kalma geleneklere dayanıyorsa geleneksel otorite söz konusudur. Krallar, padiş ahl ar buna örnektir. Bir padiş ah öldü ğ unde herkes ř ehzadenin gelip tahta oturmasını bekliyor. O soydan olmayan kimse “Ben de o tahta oturabilirim” diye düşünmüyor. Mesela Osmanlı soyu olmayan bir sadrazamın veya paş anın böyle bir iddiası söz konusu olmamış tır. Bu geleneksel otoriteyi gösterir. Osmanlı devletinde herkes koltu ğ un Âl-i Osman'a ait oldu ğ unu kabul etmiş i durumdadır. Aş iretlerde de geleneksel otorite vardır. Bir tarikatta ř eyhlik babadan o ğ ula geç i yorsa ve bu kabul edilmiş i se bu tarikatta geleneksel otorite var demektir.

Avantajları: Lider çok büyük bir yönetme kabiliyeti göstermese de liderli ğ i sorgulanmaz, o lider olarak kabul edilmiş i tir.

Dezavantajları: Gelenekler lideri sıkı sıkıya ba ğ lar. Lider ona uymak zorundadır. Oysa gelenekler zamana uygun olmayabilir, iş levin i kaybetmiş i olabilir. Yeni bir ř ey yapmak zordur. Bu dezavantajı aş mak için gelene ğ in icadı yoluna gidilmiş i tir.

Gelene ğ in icadı; yeni yapılan iş te, faaliyette-söylem düzeyinde de olsa- gelene ğ in terk edilmedi ğ ini kanıtlama zorunda olmaya denir. Yeni bir uygulamayı, gelene ğ e uygunmuş i gibi sunma ç abasıdır. II. Mahmud, Yeniçeri Oca ğ ı'nı kaldırıp bambaş ka bir ordu kurmuş tur. Ancak esas yeniçeri ruhunun bu kurdu ğ u orduda oldu ğ unu, onu taş ıd ı ğ ını ifade etmiş i tir. İstanbul'un fethi

kutlamalarının İttihat-Terakki döneminde başlaması da buna örnektir. Gelenek, toplumu bir arada tutan harç gibidir.

- 3- *Yasal-Ussal otorite*: Gücünü yazılı kurallardan ve hukuktan alır. Bir kişi amirinin otoritesini o amir yasalara uygun davranmasından dolayı elde ettiğini düşünüyorsa ve bu sebeple itaat ediyorsa yasal-ussal otorite söz konusu olur. Bu otoritede makam sahibi yasalara uygun bir şekilde bu koltuğu elde etmeli ve yetkilerini kullanmada yasalara uygun davranmalıdır. Bu şekilde elde edilen otorite yasal-ussal otoritedir. Şirkette müdürün, fakültede dekanın otoritesi yasal-ussal otoritedir. Bu otorite çeşidinde kişinin şahsına itaat ortadan kalkmakta onun yerine makama itaat söz konusu olmaktadır.

Avantajları: Kişilerden bağımsız otorite kurmayı sağlar.

Dezavantajları: (Nepotizm) Kayırmacılık yasal-ussal otoritenin altını oyan bir durumdur. Liyakatsizler yönetici olarak atanabilir.

Weber modern dönemde batıda yasal-ussal otoritenin hâkim olacağını diğer otoritelerin ise yok olacağını öngörmüştür ancak İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler, Mussolini gibi liderler ortaya çıkmış ve bu öngörünün doğru olmadığı, diğer otorite türlerinin de devam ettiği ortaya çıkmıştır.

7.15.Devletlerin ortaya çıkışına dair teoriler nelerdir?

Tarımın ortaya çıkması ile devletin ortaya çıkması arasında kuvvetli bağlantı vardır. Tarım faaliyeti artı ürün elde etmeyi sağlamıştır. İnsanlık daha öncesinde avcı toplayıcı niteliğindedir. Bu dönemde de kurallar vardı. Yani devlet insanlar arasında kural koyan tek yapı değildir. Avcı toplayıcı dönemde devlet olmadan da çeşitli kurallar çerçevesinde insanlar hayatlarını sürdürmüşlerdir. Kural ihlali söz konusu olduğunda kabileden tecrit ve dışlanma cezası uygulanabilmıştır.

Avcı toplayıcı toplumlar artı ürün elde etmeye uygun değildir. İhtiyaçlar günlük karşılanır. Avcı toplayıcı yapıda üst sınıf alt sınıf yoktur.

Artı ürün demek kendinize yeterinden fazla miktarda üretim yapmak demektir. Ekonomik farklılaşma artı ürünle başlamıştır. Artı ürün olmadan ekonomik farklılaşma mümkün değildir.

İlman iklimin olmadığı Mezopotamya, Avrupa, Hindistan, Çin, Japonya gibi bölgelerde tarım yapmanın avantajlı olduğu anlaşılmıştır ve tarıma geçiş yapılmıştır. Tarıma geçişe Neolitik Devrim denir.

Tarıma geçilince üç türlü yaşam ortaya çıkmıştır: Tarım yapanlar, avcı toplayıcı olanlar ve hayvancılıkla meşgul olanlar.

Avcı toplayıcılar dünya tarihi bakımından artık bu süreçte fazla öneme ve etkiye sahip olmamışlardır. Kendi yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Dünyada tarımla uğraşan ve hayvancılık yapan olmak üzere iki tür toplum yaygınlaşmıştır.

Avcı toplayıcı yapı insan nüfusunun artışına uygun bir yaşantı tarzı değildir. Oralarda nüfus azdır. Tarım ve hayvancılık yaygın olan bölgelerde ise insan nüfusu artmıştır.

Devletlerin ortaya çıkışına dair çeşitli teoriler vardır. Bu teorilerden herhangi birisi bütün devletlerin oluşumunu açıklamaktan acizdir. Bu teoriler farklı devlet modellerinin ortaya çıkışını anlatmaktadır, yani teorilerden herhangi biri tüm devlet yapılarının ortaya çıkışını açıklayıcı bir nitelikte değildir.

Devletin oluşumu ile ilgili teoriler birbirini dışlayan nitelikte değildir yani sadece bir tane kuram doğru diğerleri yanlış denilemez. Her biri farklı devlet oluşumunu açıklamaktadır Bu sebeple bu teoriler aynı anda doğru olabilen teorilerdir.

7.15.1. Fetih ve Çöreklenme Teorisi

Hayvancılık yapanların savaş güçlerinde ve imkânlarında artış olmuştur. Çok hızlı hareket edebilme kabiliyetine sahip olmuşlardır. Çok iyi koordine olmuşlar ve at sırtında hareket edebilme yeteneği kazanmışlardır. Tarım yapanlar ise yerleşik

hayata geçmişler ve savaşçılık özellikleri olmayan bir yaşam biçimindedirler.

Hayvancılık yapanlar başlangıçta daha kıt kaynaklarla geçinmek zorunda kalmışlardır. Göçebe hayvancılık yapan bir topluluk, tarımla uğraşan yerleşik bir köyle karşılaştığında bunların ambarlarının dolu olduğunu gördüğünde bu ambarlara el koymuş, direnenleri ise öldürmüştür. Sürecin bu şekilde işlemesi tahılları ellerinden alınan tarım toplumlarının yok olmaya doğru sürüklemiştir. Daha sonraki süreçte hayvancılık yapan göçebe topluluklar tarımla uğraşanları yok etmenin bir mantığı olmadığını farkına varmıştır. Çünkü bu altın yumurtlayan tavuğu kesme anlamına geliyordu. Bunun yerine onlara yetecek kadar ürün bırakalım geri kalanları alalım yani artı ürünlerini alalım ki bu köy yok olmasın seneye yeniden onlardan haraç ve mal alabilelim anlayışı ortaya çıkmıştır. Ancak gelecek sene olunca beklenmeyen bir durumla karşılaşmış, bir başka göçebe kabilesinin bu köyleri talan ettiği görülmüştür. Bunun üzerine bu göçebe hayvancılıkla uğraşan topluluk ile yerleşik tarım toplumu arasında bir anlaşma yapma ihtiyacı doğmuştur.

Buna göre bir göçebe topluluk alacağı haraç karşılığında tarım toplumunu başka göçebe saldırılarından koruma görevini üstüne almış, bu görevi yerine getirebilmek için de o toplumun civarında yaşamaya başlamıştır. Bu anlaşma yeni iş yükleri ortaya çıkarmıştır. Cevaplanması gereken pek çok soru ortaya çıkmıştır. Tarım toplumuna yapılan saldırıdan nasıl haber alınacak? Bu toplumlardan alınacak haraç miktarı ne olacak? Yardım gerektiği zaman onlara nasıl gidilecek? Nasıl savunacak? Verilen tahıllar nasıl toplanacak? İletişim nasıl kurulacak? gibi pek çok mesele ortaya çıkmıştır.

Haraç karşılığında toplumu koruma ilişkisi ortaya çıkınca bugün beyaz yakalı olarak tanımlanan kişilere ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bunun üzerine bu hayvancılık yapan toplum içinde bu işlere karar veren küçük bir ekip ortaya çıkmıştır. Aynı bölgede yaşayan insanlar arasında haraç veren ve haraç alan eşitsizliği ortaya çıktığı gibi, hayvancılık yapanlar içinde de karar veren ve diğer fertler şeklinde ayırım ve fark meydana gelmiştir.

Tarım toplumları haraç 6demek zorunda oldukları için artı 6r6n 6retmek zorunda kalmıştır. Artı 6r6n hayvancılık yapan topluma ulaşınca bu sefer tarım toplumu ile arasında ekonomik eşitsizlik ortaya çıkmıştır.

Bu gelişmelerden hareketle devletin yerleşik halktan para, haraç alıp onları diğerklerine karşı koruyan bir ilişkiden doğduğu şeklinde tanımlar yapılmıştır.

Mezopotamya'daki bazı devletlerin ortaya çıkışı için fetih ve 6rekleme teorisi uygun bir teori olarak g6r6nmektedir.

7.15.2. Hidrolik Toplum Teorisi

Tarım faaliyeti 6nce sadece yağmurla yapılıyordu. Sulama imk6nı elde edilirse verim artacağı fark edilince tarımda suyun kullanılmasına karar veriliyor. Ancak bu durum insan sayısının az, imk6nların da kısıtlı olması sebebiyle pek çok sorunu ve soruyu g6ndeme getiriyor. Sulama nasıl yapılacak? Su kanalı nereden başlayacak? Kim alışacak? Rotası ne olacak? Bu alışanları kim y6netecek? Çalışanların karnı nasıl doyurulacak? Bu soruların cevaplanabilmesi için bir karar mekanizmasına ihtiyaç duyuluyor. Buna beyaz yakalıya ihtiyaç duyulma denilebilir. Bu toplumlarda çoğunlukla din adamları 6zellikle de Mısır medeniyetinde karar kılıcı konumunda olmuştur.

K6yler arasında daha merkezi konumda olan karar mekanizmasında etkin rol 6stleniyor. B6ylelikle devletin ilk çekirdeği oluşturuluyor. Zamanla orada devlet teşkil ediyor. Bu teori Hindistan b6lgesindeki ve Fırat ile Dicle arasında devletleri anlamada başarılı bir teoridir.

7.15.3. İş Y6neticiliği Kuramı

Bu kurama g6re; A k6y6nde n6fus artıyor ve B k6y6 kuruluyor, sonra da C k6y6 kuruluyor. Birbirleriyle irtibat ve iletişim içindeler ve aralarında d6şmanlık bulunmuyor. Tabiat şartları k6y6n uzmanlığını ve geçim şeklini değiştiriyor. Mesela A k6y6 balıkçılık, B k6y6 arıcılık, C k6y6 ormancılık yapıyor. C 6rettiği tahtayı A'ya g6t6r6yor. A'dan balık B'den bal alıp k6y6ne d6n6yor. Bu şekilde farklı ihtiyaçların farklı yerlerden alınması

zaman ve emek isteyen bir iş olarak ortaya çıkıyor. Bunun yerine B köyü buluşma noktası olsun deniliyor ve coğrafi konum itibarıyla B pazar yeri işlevi görmeye başlıyor. A ve C'de yaşayan kişiler B'de buluşuyor. Alışverişlerini B'de tamamlıyorlar. Böylelikle yol, emek ve zaman tasarrufu sağlıyorlar.

Bu noktadan itibaren problemler ve çözüm bekleyen sorular ortaya çıkıyor. Hangi köyden hangi mal pazara gelecek? B'nin neresinde pazar kurulacak? Pazar hangi gün kurulacak? gibi soruların cevaplanması gerekiyor. Kararlar verilmesi gereken bu süreç ortaya çıktıktan sonra B'de yaşayan bir grup insan - çoğunlukla bunlar bir aile oluyor- pazar işinin yöneticiliğini üstüne alıyor. Bunu başarılı bir şekilde birkaç nesil sürdürdükleri zaman devlet yapılanması ortaya çıkmaya başlıyor. Avrupa kıtasında bu türlü devletler ortaya çıkmıştır.

7.15.4. Dernekleşme Kuramı

Amerikan yerlilerinin devletlerinin oluşumunu açıklayan bir kuramdır. Bizon, vahşi büyük bir hayvandır ve sürü halinde göç eder. Kızılderililer bizon avı yapıyor, tütsüledikleri etleri yıl boyunca kullanıyorlar. Bazen sürü çok büyük olduğu için tek bir kabile bizon avlama bakımından yeterli olmuyor. İşbirliğine ihtiyaç duyuluyor. Farklı kabileler bir araya geliyor ve av süreci yaşanıyor. Av için bir araya gelmenin sonucunda sürtüşmeler de ortaya çıkıyor. Bunun çözülmesi gerekiyor. Ayrıca av süreci ile ilgili de çeşitli sorular ortaya çıkıyor. Kimler ava katılacak? Avlanma ile ilgili planlama nasıl yapılacak? Av kapanlarını kim hazırlayacak? gibi cevap bekleyen soruların/sorunların çözümü için her kabilenin ileri gelenlerinden oluşan istişare meclisi kuruluyor. Bu birlikteliği diğer işlerde de sürdürelim denilince istişare meclisi devlet denilen yapıya dönüşüyor.

Bu kuramda, insanların her bir araya gelmesi ile hemen devlet ortaya çıkıyor denilmiyor. Burada bahsedilen devletin ortaya çıkması için uygun ortamın tanımlanmasıdır. Bazen bu ortam devlete dönüşüyor bazen de dönüşmüyor. Yani, her bizon avı sonucunda mutlaka devlet oluşur denilmiyor. Ancak o toplumlarda devletin oluşumu bu bizon avının devamındaki süreçten ortaya çıkmıştır görüşü ortaya konuluyor.

7.16.İbn Haldun toplumu nasıl tasnif etmektedir?

İbn Haldun'a göre insanlar bedevî ve hadarî olmak üzere iki türlü şekilde yaşamını sürdürür. Bedevîler göçebe kavimlerdir. Hadarîler ise yerleşik hayata geçen insanlardır.

İnsan kendisinden olanı koruma refleksi taşır ki buna asabiye hissi denir. Bir kişi kabilesinden birisi saldırıya uğradığı zaman, olayı anlamadan ve sorgulamadan hemen savunma refleksi gösteriyorsa asabiyeye sahibidir. İbn Haldun kan bağından dolayı olanı nesep asabiyesi, diğer bağlar ile -mesela din bağı gibi- irtibatlı olanı ise sebep asabiyesi diye tanımlar.

İbn Haldun'a göre bedevi topluluk mülke kavuştuktan sonra lüks ve sefa içinde hadarî topluluğa dönüşür. Savaşlarda üstünlüğü sağlayan asabiye ruhu ortadan kaybolur ve bir süre sonra da yöneticilerin bozulmasıyla ellerindeki mülkü kaybederler.

Bedevîlerde asabiye hissi çok yüksektir. Zaten başka türlü zorlu coğrafyada yaşamaları mümkün değildir. Bu özellikleri sebebiyle savaşırlıkları gelişmiştir. Hadarînin ise asabiyesi düşüktür. Bu sebeple savaşırlıkları zayıftır. Savaşçı niteliği güçlü olan bedevîler hadarîleri ele geçirir. Üstünlük kurar ve onların mallarını almaya başlar. Zamanla bu toplumda asabiye hissi azalır ve bu elde ettikleri ilave ürünler (artı ürünler) rahatlık verir. Yerleşik hayata alışırlar ve asabiye hissi azalır, üç-dört nesil sonra yok olur. Neticede hadarîye dönüşen bu topluma başka bir bedevîye kabile gelir ve üstünlük kurar. Döngü bu şekilde devam eder. İbn Haldun, bir topluluğun/devletin bu daire çerçevesindeki ömrünü yaklaşık 120-150 yıl olarak tahmin etmektedir.

7.17.Tarihte hangi devlet türleri ortaya çıkmıştır?

Modern anlamda devlet denildiği zaman halkın eğitim, güvenlik, sağlık, kanalizasyon gibi birçok ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum söz konusudur ancak tarihte böyle bir devlet anlayışı

yoktur. Eskiden devlet, vergi alan ve bunun karşılığında vatandaşları koruyan bir yapıdan ibarettir.

7.17.1. Şarki Despotik Devlet

Devletin ilk şekillerdendir. Hint bölgesi devletleri bu niteliktedir. %99 tarıma dayanan ekonomisi vardır. Merkezde kral bulunur, mutlaka merkezi bürokrasi bulunur ve bu bürokratlar halktan ayrışır. Kişinin yazıyı bilmesi bürokrat olmanın ayrılcı bir vasfı olarak ortaya çıkmıştır. Bu topluluklar merkez ve halkın geri kalanı yani köylüler olarak sınıflandırılmıştır. Vergi yani artı ürün merkeze doğru akmaktadır. Değişime karşı dirençli bir devlet yapısıdır.

7.17.2. Antik Köleci Devlet

Bir devlette üretimin çok önemli bir kısmı köle emeğiyle gerçekleşiyorsa ve ekonomi köle emeğine dayanıyorsa bu tür devletlere köleci devlet denir. Toplumda köle olan devletlerin hepsi köleci devlet değildir. Mesela Osmanlı'da köleler vardır ancak Osmanlı köleci bir devlet değildir.

Köleciliğin bir insanın çalışması ile birden fazla insanın doyabileceğinin anlaşılması ile ortaya çıktığı ileri sürülmüştür. Batı Roma köleci devlettir. Antik Yunan polisleri (Kent devletleri) kölecidir. Antik Yunan'da doğrudan demokrasi vardır. Erkek, Atina doğumlu, otuz beş yaştan büyük ve özgür olanlar söz hakkına sahiptir. Bu hakka sahip olanlar toplumun ancak onda biri civarındadır, yarıdan fazlası ise köledir. Bu devletlerde soylular ve aristokratik yaşam biçimi içinde yaşayanlar bulunur. Lüks ve israf görülür, şatafat içerisinde dirler. Toplum, köle sahipleri ve köleler olmak üzere ikiye ayrılır. Artan köle sayısı vardır. Bu sebeple köle isyanları görülür bazen de barbarların saldırıları ile karşı karşıya kalınmıştır.

7.17.3. Feodal Devlet

Her yol Roma'ya çıkar sözü vardır. Gerçekten de Roma'da yollar inşa edilmiş ve yol güvenliği sağlanmıştır. Yol yapımı ve güvenlik sağlandığı zaman ticaret hacmi artmıştır. Ticaret hacmi

artınca vergi artmış, vergi artınca zenginleşme sağlanmıştır. Zenginleşince daha fazla yol yapılmış ve bu bir döngü halinde devletin gelişmesinde katkı sunmuştur. Bu sebeple Roma; yönetim, askeri, hukuk ve ekonomi alanlarında dönemine göre ileri bir seviyeye ulaşmıştır. Roma askerî olarak piyade ağırlıklıdır ve Roma; kuzeyden Viking, güneyden Araplar, doğudan German saldırıları altında kalmıştır.

Özellikle Cermenler'in hızlı ve savaşçı vur kaç taktiği uygulaması, ani baskın yapması karşısında Roma'da sınırlar şehirleri koruyamamış, piyade gücü yeterli olmamıştır. Cermenler güvenli ulaşım ağını çökertmiştir. Cermen ve barbarları durdurmak için çözüm yolu olarak kente sur ve kaleler yapılmıştır. Üzengi ile ata binmenin öğrenilmesi sonucunda, ağır zırhlı süvari birlikleri kurulmuş ve Cermen saldırılarına karşı koyulabileceği anlaşılmıştır.

Kentin çevresine sur yapılması, atı ve binicisi zırhlı şekilde savaşan şövalyenin ücretli tutulması pahalı bir iş olduğu için Roma'da sadece soylu sınıf ve valiler kendi imkânları ile kente sur çekmiş ve şövalye beslemeye başlamıştır. Halk ise güvenliğini sağlama bakımından zor durumda kalmıştır. Bunun üzerine güvenliklerinin sağlanması, saldırılara karşı korunmaları koşuluyla soylu sınıfa hasadın yarısını vermek ve onların tarlalarında bedava çalışmak üzere anlaşma teklif edilmiştir. Bu şekilde bir anlaşmayı kabul etmeyenlerin bu topraklarda yaşamalarına izin verilmemiştir. Bunun üzerine köylüler zorunlu olarak bu teklifi kabul etmiş ve toplum yapısı aristokrat (soylu) ile serf şeklinde yapılanmaya başlamıştır. Ancak daha sonra ruhban sınıfı da bu yapıya eklenmiştir. Papalık o dönem gücünü arttırmış, büyük toprakları yöneten, ordusu ve manastırları olan devasa bir güce ulaşmıştır. Vatikan'ın gönderdiği elçiler ruhban sınıfını oluşturmuştur. Bu devlet yapılanmasında ordu yamalı bohça gibi bir yapıya dönüşmüştür. Çünkü bir savaş olduğu zaman her kentteki şövalyelerden belli sayılarda toplanıp düşmana karşı ordu olarak hazırlanma söz konusu olmuştur.

Devletin içindeki her kentin kendi yöneticisinin özerk müstakil gücü bulunmaktadır. Başkentteki kralın sadece başkentte sözü geçmektedir. Feodal yapıda eşitler arasında bir krallık

durumu söz konusudur. Serf konumunda olanlar özgür bir köylü değildir. Ancak köle statüsünde de değildir. Feodal devlet yapısı Avrupa'da yaklaşık bin yıl sürmüştür.

7.17.4. Modern Devlet

Belirli bir tarihten sonra Avrupa'da Cermen akınları sona ermiş, güvensiz ortam ortadan kalkmıştır. Buna bağlı olarak ticaret tekrar hareketlenmiş, çarklar dönmeye başlamıştır. İhtiyaç fazlası üretim yapılmaya başlandığında elde fazla mal birikimi ortaya çıkmış, bu fazla malların başka yerlerde insanların ihtiyacı olduğunu öğrenen macera sever cesur insanlar malı fazla olan yerden alıp malın az olduğu yere götürmüşlerdir. Yolların da artık güvenli olması bu faaliyeti hızlandırmış, yolların tekrar kullanılmaya başlanması ticareti artırmıştır. Para tekrar piyasada dolaşmaya başlamıştır.

Feodal devlette tüccar diye bir sınıf mevcut değildi. Bu yeni süreçte tüccarlar genelde soylu olmayanlar arasından çıkmıştır ve bunlar giderek sermayelerini artırmaya başlamışlardır. Bu tüccarlar artık kent çeperine ve civarına mahalleler, binalar inşa etmişlerdir. Bunun sonucunda burjuva (kent soylu) ortaya çıkmıştır. Bunlar feodal düzenden memnun değildir. Çünkü feodal düzen parçalanmış bir yapı sunmaktadır. Bu şekilde parçalanmış yapılarda ticaret yapmak zordur. Çünkü her geçilen yerdeki yapıya vergi vermek zorunda kalmışlardır. 1492'de Amerika'nın keşfiyle birlikte Avrupa'nın sömürgecilik süreci başlamıştır. Ateşli silah teknolojisi ile surlar güvenliğini kaybetmiştir. Endüstri devrimi ile üretim çok artmıştır. Bütün bu gelişmeler tüccarın daha da zenginleşmesini sağlamıştır.

Eşitler arasında birinci olan merkezdeki feodal yapı burjuva sınıfından destek almış ve gücünü genişletmiş, aristokratlar eski gücünü kaybetmiştir. Burjuva kendi iktidarını temin etmeye başlamış ve bunun devamında modern devlet inşası gerçekleşmiştir.

Devlet yapılanmasında halkın askerliğe alınarak ülkenin savunulabileceği anlaşılmış ve belirli yaş aralığındaki gençlerin düzenli askere alınma süreci başlamıştır. Aslında modern devlet

doğuran bu süreçtir. Çünkü devlet en iyi orduya sahip olma ihtiyacından doğmuştur. Modern devlet başlangıçta askeri personelin bir araya gelmesiyle oluşan bir yapı olup, sivil personel istihdamı çok az olmuştur.

Askere alınan gençler arasında hiç eğitim almamış kişiler de bulunuyordu ve bunlara eğitim verilmeye ihtiyaç duyulmuştur. Komutları anlaması, yazıyı yazması ve gerekli olduğu zaman okuması gerekmiştir. Cahilin askeri disiplini alması zor olduğu görülünce bunlara eğitim verme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu durumun birçok sosyolojik sonuçları da olmuştur. O dönemde toplumda birçok hastalığın kol gezmesi, insanların sağlıksız olması askere alınanlarla ilgili sağlık tedbirleri alınmasını gerekli hale getirmiştir. Devlet bunun üzerine sağlam bir orduya sahip olabilmek için sağlık hizmetlerini de üzerine alması gerektiğini fark etmiştir. Hastaneden çıkan kimse için kullanılan taburcu kavramı sağlık hizmetlerinin öncelikli olarak askerlere verilen bir hizmet olduğunu göstermektedir.

Eğitim faaliyetinin devlet tarafından üstlenilmesi okul ihtiyacı, öğretmen, müdür istihdamı gibi birçok teşkilatlanmayı da doğurmuştur.

Sağlık hizmetlerinin üstlenilmesi hastane, doktor, müdür gibi birçok personele olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

Bu süreçte devlet bayındırlık işlerini de üzerine almıştır. Çünkü ordunun hareket edebilmesi için ulaşımın sağlanması gereklidir. Bu amaçla yol, köprü ve tünel inşa edilmiştir. Ticaretin ve askeri hareketliliğin sağlanabilmesi ulaşımına olduğu için bu işlemleri de devlet üzerine almıştır.

Burada bahsedilen faaliyetlerin birçoğu askeri kişiler dışındaki öğretmen, mühendis, madenci gibi sivil insanların yapacağı işlemlerdir. Bütün bu personeli organize eden bir ekibe ihtiyaç duyulmuştur ki, modern devletin doğuşu bu şekilde gerçekleşmiştir.

Bir diğer faaliyet olarak ise vergi toplayacak insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Önceden vergi daha çok aynı eşya olarak anılırken yeni süreçte büyük oranda para alınması söz konusu olmuştur ve

bu da bir teşkilatlanmaya ihtiyaç doğurmuştur. Çünkü ortaya çok büyük bir bütçe çıkmıştır. Bunun gelir-gider dengesinin ayarlanması, toplanan vergilerin düzenlenmesi için malî yapıya ihtiyaç duyulmuştur ve böylelikle maliye teşkilatı doğmuştur. Bu süreçte modern devlette sivil çalışanlar askeri çalışanların sayısını geçmiş ve sivil bürokrasi oluşmuştur.

Sömürgelerden büyük sermaye Avrupa'ya ulaşmış, tüccarlar ticareti arttırmış ve bunun sonucunda da vergi geliri artmıştır. Artan vergi geliriyle daha iyi bir eğitim yapılması, daha iyi bir ordu kurma imkânı Avrupa için mümkün olmuştur.

Bu süreçteki devlet yapısına bakıldığı zaman burjuva ve proletarya sınıfından oluştuğu görülmektedir. Burjuva kendi içerisinde ticaret burjuvazisi, sanayi yani imalat burjuvazisi ve yüksek finans burjuvazisi (paradan para kazanan sigorta, leasing gibi) oluşmaktadır. Bunlar içinde en üst finanstır. Bunun altı sanayi, onun da altı ticaret şeklinde prizma niteliğindedir. İşçi sınıfı ise kendi içerisinde beyaz yakalı ve mavi yakalı olarak ikiye ayrılmaktadır. Mavi yakalı denildiği zaman kas gücü, beyaz yakalı denildiği zaman beyin gücü kullanılarak yapılan meslekler kastedilmektedir. Mavi yakalılar kendi içerisinde vasıfsız ve vasıflı olarak da ikiye ayrılmaktadır.

7.18.Elitizm ne demektir?

Elitizm, seçkinli demektir. Seçkinler teorisi. Kitleler kendini yönetmekten tabiat itibarıyla acizdir. Her toplumda kaçınılmaz olarak bir elit grup ortaya çıkar. Örgütlü azınlık, örgütsüz çoğunluğa hükmeder. Bir yerde yöneten ve yönetilen varsa suyun başını tutan bir elit grup ortaya çıkar. Her sektörde bir grup yönetimi ele geçirir.

7.18.1. Elitist düşüncenin temâyüz eden temsilcileri kimlerdir?

- Geatano Mosca (İtalyan 1858/1941) elitist düşüncenin ilk ortaya çıkan kurucuları arasındadır. Klasik seçkincidir. Antimarksist düşüncededir.

Marksizm'de temel mesele, tarihsel gelişme sınıf meselesidir ve sınıf çatışmasıdır. Elitistler sınıf çatışmasına karşıdır. Mosca, devletin doğasını ve değişimini belirleyen sınıf çatışması değil, toplumun siyasi seçkinlerinin kendi içindeki çatışma ve politik araçların olduğu görüşünü savunur. Marksizm ütöpiktir. Halk yönetenlerden memnun olmazsa ve halk ayaklansa olacak olan yeni bir elitin başa geçmesidir. Demokrasi mümkün bir sistem değildir.

Mosca, demokrasiyi ahlaken bir düşük sistem olarak tanımlamamış, sadece demokrasinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Yani o, iyi-kötü tartışması yapmamış, imkân tartışması yapmıştır. Süreçte olacak olanın yeni bir elitin başa geçmesidir demıştır.

Elitler açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Elit gruba dışarıdan katılım varsa açık, dışarıdan katılım yoksa kapalı elit söz konusudur. Şah dönemi İran'da devletin yüksek kademeleri 300 aile-aşiret elindeydi. Bu kapalı elit grup örneğidir. İsyân ile demokrasi olmaz sadece elit grup değişir. Bu elit grup açık ya da kapalı olabilir.

- Vilfredo Pareto (İtalyan 1848-1923) siyaset dışında da elitleşmeye dikkat çekmiştir. *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü* diye bir kitabı vardır. Elitist kurama katkı yapmıştır. Kültür, sanat, akademi, ekonomik alanlarda da elit gruplar ortaya çıkışını söyleyerek elitleri toplumsal elitler ve siyasal etkiler olmak üzere ikiye ayırmıştır.

Pareto, elitlerin dolaşımı tezini ortaya atmıştır. Buna göre; her sektörde elit gruplar vardır. Bunları aslan ve tilki olarak tanımlar. Aslan sektörü elinde tutan, suyun başında duran ve gücü elinde bulunduranlardır. Tilki ise bunlardan daha aşağıda durumda konumda olanlardır. Aslan olanlar zaman içinde ataletle düşer ve köhnemeye başlar. Tilkiler aslan konumuna gelmek için sürekli kurnazlık, çakallık peşindedirler. Eskiden aslan olan bu gücünü kaybettiğinde tilkilerden bir grup aslan konumunu ele geçirir ve aslan olur. Bu tez, İbn Haldun'un bedevî-hadarî görüşüne benzemektedir.

- Robert Michels (Alman 1876-1936) kitlelerin kendini yönetmesi olarak tanımlanan demokrasi ile pratikte gerçekleşenin başka şeyler olduğunu, kitlelerin kendini yönetmekten acziyetini dile getirmiştir. Demokrasi için iyi-kötü tartışması yapmaksızın, imkânsızlığa vurgu yapmış, demokrasinin mümkün olmadığını ifade etmiştir. Tanım ile pratiğin birbirine uymadığına dikkat çekmiştir.

7.19. “Oligarşinin Tunç Kanunu” ne demektir?

Demokrasiler örgütlenmeyi gerektirir. Örgüt aristokratik eğilimler taşır ve başa geçen grup “elit grup” orada kalmak için hamlelerini gerçekleştirir ve bu zamanla kemikleşmeye sebep olur. Bu duruma oligarşinin tunç kanunu denir.

8. BÖLÜM

MİLLİ SELAMET PARTİSİ (MSP)

8.1. Partinin Kuruluşu

Milli Nizam Partisi (MNP) 20 Ocak 1970 tarihinde Necmettin Erbakan ve arkadaşları tarafından kuruldu. Ancak 12 Mart 1971 askeri muhtırasının gerçekleşmesinin ardından 20 Mayıs 1971’de laikliğe aykırı faaliyette bulunmaktan dolayı MNP kapatıldı. Bunun üzerine 11 Ekim 1972 tarihinde Milli Selamet Partisi (MSP) kuruldu. Amblem olarak ise anahtar seçildi.¹⁰³

8.2. Örgütlenme Süreci

Milli Selamet Partisi, kapatılan Milli Nizam Partisinden farklı kadrolarla kurulması gerektiğinden yeni partinin kadrosu çoğunlukla MNP ile resmi irtibatı olmayanlardan tespit edildi.¹⁰⁴

¹⁰³ Hüseyin Arslan, *Milli Görüş Hareketi: Siyasal ve Toplumsal Dönüşümler* (İstanbul: İlem Yayınları, 2021), 48; Mete Gündoğan, *Erbakan* (İstanbul: Destek Yayınları, 2019), 63.

¹⁰⁴ Gündoğan, *Erbakan*, 67.

MSP kurucu genel başkanı Süleyman Arif Emre oldu.¹⁰⁵ Bu süreçte bir müddet Erbakan, sağlık gerekçesi ile İsviçre’de ikamet etmiştir.¹⁰⁶ MSP I. Büyük Kongresinde Ocak 1973’de 42 il, 300’e yakın ilçede örgütlendi.¹⁰⁷ Bu rakam 1976’da 67 il ve 639 ilçeye ulaştı.¹⁰⁸ Yurda dönen Necmettin Erbakan 1973 tarihinde partiye üye oldu. Seçimlerden bir hafta sonra Erbakan partinin genel başkanı oldu.¹⁰⁹

8.3. Koalisyon Görevleri

Milli Selamet Partisi 14 Ekim 1973 tarihindeki genel seçimlerde %11,8 oy alarak 48 milletvekili çıkardı. Seçimlerde salt çoğunluğu sağlayan bir parti olmadığından koalisyon kurma çalışmaları başladı. Seçimden birinci parti çıkan Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı Bülent Ecevit hükümet kurma görevini aldı. Diğer partiler koalisyonda bulunmayı istemeyince 26 Ocak 1974’de CHP-MSP koalisyonu kuruldu. Bu koalisyonda İçişleri, Adalet, Gıda ve Tarım, Ticaret, Sanayi ve Teknoloji, Din işlerinden sorumlu Devlet Bakanlığı Milli Selamet Partisine ait oldu. Necmeddin Erbakan da Başbakan Yardımcısı oldu. Bu koalisyon sürecinde Kıbrıs Barış Harekâtı düzenlenmiştir. 20 Temmuz 1974’de yapılan bu harekâtın başlamasında Başbakan Yardımcısı olan Erbakan’ın önemli katkısı bulunmaktadır.¹¹⁰ Cumhuriyet Halk Partisi ile yapılan bu koalisyon 18.09.1974’de sona erdi.¹¹¹

¹⁰⁵ Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı* (İstanbul: Araştırma Yayınları, 1989), 73.

¹⁰⁶ Hulusi Şentürk, *İslamcılık: Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset* (İstanbul: Cıra Yayınları, 2011), 347.

¹⁰⁷ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler* (İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2001), 62.

¹⁰⁸ Şentürk, *İslamcılık: Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset*, 355.

¹⁰⁹ Gündoğan, *Erbakan*, 68-70.

¹¹⁰ Arslan, *Milli Görüş Hareketi*, 49-55.

¹¹¹ Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, 103.

Hükümeti kurmakla görevlendirilen Sadi Irmak başarılı olamayınca hükümet kurma görevi Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'e verildi. 31 Mart 1975'de AP (Demirel)-MSP (Erbakan)-MHP (Türkeş)-CGP (Feyzioğlu) arasında 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu.¹¹² 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti 12 Nisan 1975'de güvenoyu almış ve 5 Haziran 1977'ye kadar devam etmiştir.¹¹³ Bu hükümetin kurulmasında Aydınlar Ocağı etkin rol üstlenmiştir.¹¹⁴

Milli Selamet Partisi 1977 yılında %8,57 oy almış ve 24 milletvekili çıkarmıştır. MSP 21 Temmuz 1977- 5 Ocak 1978 yılları arasında kurulan 2. Milliyetçi Cephe Hükümetinde (41. Hükümet) yer almıştır. Hükümet protokolünde faizsiz kredileri geliştirme, enstitülerin akademi olması, milli savaş sanayisini geliştirme, İslam Ülkeleri ile işbirliği yapma, TRT'de milli-ahlâkî programlar yapma bulunmaktadır.¹¹⁵ Adalet Partisinden 11 milletvekilinin istifa etmesi sonucu (Güneş Motel Olayı) gensoru ile hükümet düşmüştür. 42. Hükümeti kuran Ecevit 16 Ekim 1979'da istifa etmiştir. Bunun üzerine Süleyman Demirel 12 Kasım 1979'da MHP ve MSP dışardan destekli azınlık hükümetini kurmuştur.¹¹⁶ Bu bilgilere göre Milli Selamet Partisi 1974-1980 yılları arasında üç defa doğrudan hükümet içinde ve bir defa dışardan destek vermek şeklinde iktidar ortağı olmuştur.

8.4. Partinin Temel Görüşleri

Milli Selamet Partisi ekonomik açıdan kapitalizme karşıdır. Küçük ve orta ölçekli sermayenin savunucusudur. Hristiyan kulübü olarak gördüğü Ortak Pazar'a karşıdır.¹¹⁷

¹¹² Arslan, *Milli Görüş Hareketi*, 58.

¹¹³ Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, 103.

¹¹⁴ Şentürk, *İslamcılık*, 363.

¹¹⁵ Serkan Yorgancılar, *Milli Görüş: 1969-1980* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 330-333.

¹¹⁶ Gündoğan, *Erbakan*, 95.

¹¹⁷ Sarıbay, *Türkiye'de Demokrasi ve Politik Partiler*, 63.

Parti programında demokrasi, özgürlük, sanayi, maneviyat, milli ahlak vurgusu, örnek medeniyet olma, tefeciliğe karşı çıkma, mülkiyet hakkını koruma öne çıkmaktadır.¹¹⁸ Milli görüş ideolojisinde sanayileşme, İslam Ülkeleri ile işbirliğini artırma, AET'ye karşı çıkma, faizsiz ekonomiyi savunma yer almaktadır.¹¹⁹

CHP ile yapılan protokolde din ve düşünce özgürlüğü sağlanacağı, mecburi ahlâk derslerinin ilk ve orta öğretimde bulunacağı, meslek liselerine yönelik düzenleme yapılacağı, eksik imam kadrolarının tamamlanacağı maddeleri kabul edilmiştir.¹²⁰

Milli Selamet Partisi maddi ve manevi kalkınma alanlarında öngördüğü politikaları uygulamaya özen göstermiştir. İmam Hatip Okulları ve Kur'ân Kursları açılması çabasında olmuştur.¹²¹

MSP antibatıcıdır. Sosyal ve ekonomik kalkınmayı önerir. Ağır sanayi ve kalkınma modelleri öne sürmüştür. Şiddet boyutuna ulaşmayan antikemalist partidir. Muhafazakâr niteliktedir. İthal ideolojilerin karşısında yer alır. MSP'nin laiklik algısı ile devlet yöneticilerinin algısı farklıdır. Partinin laiklik algısı, din ve vicdan hürriyetine dayanır. Türkiye'deki bazı İslamcı gruplar MSP'nin tutum ve davranışlarının İslamlaşma hareketine zarar verdiği ve Müslümanları sisteme entegre ettiği düşüncesi ile bu partiye muhalif kalmıştır.¹²² MSP ideolojisinin 19. yüzyılda ortaya çıkan İslamcılık akımının devamı olduğu görüşü de bulunmaktadır. Milli görüşteki milli ifadesi dini aidiyeti ifade etmektedir.¹²³

¹¹⁸ Arslan, *Milli Görüş Hareketi*, 49; Şentürk, *İslamcılık*, 348-349.

¹¹⁹ Hüseyin Aykol, *Başlangıcından Günümüze Refah'ın Tarihsel Gelişimi* (İstanbul: Pelikan Yayınları, 1996), 46.

¹²⁰ Arslan, *Milli Görüş Hareketi*, 50.

¹²¹ Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örnek Olayı* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985), 204.

¹²² Yorgancılar, *Milli Görüş: 1969-1980*, 368-372.

¹²³ Şentürk, *İslamcılık*, 351-352.

8.5. Partinin Etki Alanı ve İrtibatlı Kuruluşlar

Akıncılar Derneği, MSP yanlısı gençlerin örgütüdür. Partinin gençlik kolları gibi çalışmıştır. Milli Türk Talebe Birliği ile de yakın ilişkiler kurulmuştur. Milli Gazete, MSP yayın organı niteliğindedir. MSP daha çok kırsal alanlarda daha yüksek oy alma potansiyeli taşımaktadır.¹²⁴ MSP'nin küçük tüccar, zanaatkâr gibi meslek mensuplarından daha fazla destek gördüğü görüşü mevcuttur. Çeşitli tarikat ve cemaatler de Milli Selamet Partisine destek vermiştir.¹²⁵

8.6. Partinin Kapatılması

Türkiye'de 1980 darbesi sonrası Milli Selamet Partili yöneticiler yargılanmaya başlar. Necmettin Erbakan, 1980 yılında Kudüs mitingi düzenleme ve laikliğe aykırı eylemlerde bulunma sebebiyle tutuklanır ve 10 yıl siyaset yapma yasağı alır. 16 Ekim 1981'de Milli Selamet Partisi kapatılır.¹²⁶

¹²⁴ Aykol, *Başlangıcından Günümüze Refah'ın Tarihsel Gelişimi*, 47-50.

¹²⁵ Şentürk, *İslamcılık*, 357, 369-370.

¹²⁶ Arslan, *Milli Görüş Hareketi*, 68-69.

9. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KILIK KIYAFET İNKILABI

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşunda istikâmet olarak yönünü Batı medeniyetine çevirmeyi ilke edinmiştir. Mustafa Kemal Paşa, İstiklal Savaşının ilk günlerinde *“Kurtuluştan sonra pek mühim vazife-i vataniye ve milliyemiz vardır. Ezcümle ahval-i dâhiliyemizi ıslah ile milleti mütemeddine meyanında faal bir uzuv olabileceğimizi fiilen isbat etmek lazımdır.”* diyerek toplumun modernleşmesini gaye edinerek çeşitli adımlar atılacağını haber vermiştir. İnsanların giyim ve kuşamı toplum yapısı hakkında önemli bir etkiye sahiptir. Batı medeniyetini Doğu’dan ayıran dış görünüşlerden birisi olması sebebi ile kıyafet inkılabı yapılmıştır.¹²⁷

Şapka ve Kıyafet devrimi ile ilgili görüşlerini açıklamak üzere Mustafa Kemal Atatürk, 23-31 Ağustos 1925 tarihleri arasında Kastamonu ve İnebolu’ya gelmiştir. Kastamonu’da Belediyede esnaflarla görüşmesi sırasında şalvar, fes gibi giysilerin pahalı, beynelmilel kıyafetlerin ise ucuz ve sade olduğunu anlatmıştır. Buradaki konuşmasında kıyafet konusuna ve genel olarak

¹²⁷ Nuri Ünlü, *İslam Tarihi III* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1994), 472-473.

medeniyetin emrettiği değişim hareketinin önemine değinmiş, bunlara uyulmadığı takdirde felaketlerle karşılaşılacağını söylemiştir.¹²⁸ Buradaki açıklamada yer alan kıyafetin pahalı olup olmama mevzusu temel bir gerekçe olmayıp belki, halkın bu değişikliğe ikna edilmesinde bir araç olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

Atatürk kılık kıyafet inkılabının yapılması sebebini şu şekilde açıklamıştır. *"Biz her nokta-i nazardan medeni insan olmalıyız. Fikrimiz, zihniyetimiz, tepeden tırnağa kadar medeni olacaktır. Medeni ve beynelmilel kıyafet milletimiz için layık bir kıyafettir onu giyeceğiz."*¹²⁹ Buna göre kılık kıyafet değişikliğinin temel sebebi Türk halkının görünüş itibari ile dünyada yaygın olan kıyafeti giymesi ve medeni olarak tarif edilen toplumlara dâhil olduğunun tüm dünyaya gösterilmesidir.

Milliyetçi düşünce yapısına sahip olan Atatürk'ün kılık-kıyafet devrimini yaparken Türklere özgü geleneksel kıyafetleri ön plana çıkarması beklenebilirdi. Ancak o, 27 Ağustos 1925'te de İnebolu'da yaptığı konuşmada *"Turan kıyafetini araştırıp ihya etmeye mahal yoktur. Medeni ve beynelmilel kıyafet bizim için, çok cevherli milletimiz için layık bir kıyafettir."*¹³⁰ demiştir. Türklerin geleneksel kıyafetlerinin tercih edilmesi durumunda beynelmilel olma hedefine ulaşamayacaktır. Buradan hareketle kılık-kıyafet devriminde temel amaçlarından birisinin Türk milletinin dış görünüş itibari ile uluslararası genel kabul görmüş ve beynelmilel olma vasfını elde etmiş bir toplum inşası olduğu anlaşılmaktadır.

Verilen bu bilgilerden hareketle, kılık kıyafet inkılabının başlıca amaçları olarak şu tespiti yapmak mümkündür. Bu inkılap ile Türklerin görünüş itibari ile medeni olarak tarif edilen insanlık ailesinin bir ferdi olduğunun ispatlanması, dünyada yaygın olarak

¹²⁸ Mustafa Eski, "Atatürk, Cumhuriyet ve Kıyafet Devrimi", *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 21/31 (1999), 62-65. 57-77.

¹²⁹ Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, <https://kastamonu.ktb.gov.tr/> (13.12.2024).

¹³⁰ Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, <https://kastamonu.ktb.gov.tr/> (13.12.2024).

kabul edilen giyinme şekline mutabakatın sağlanması ve yönünü Batı medeniyetine çevirmiş yeni bir toplum yapısının var olduğunun hem vatandaşlara, hem de tüm dünyaya gösterilmesi hedeflenmiştir.

Bir devlette yapılan inkılap toplum yapısında büyük ve etkili değişimlere sebep olur. Hayatın her alanını kuşatmayan devrim ve inkılap hareketleri başarılı ve uzun soluklu olamaz. Bu açıdan bakıldığında kılık- kıyafet inkılabını, Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan diğer inkılap düzenlemelerinin tamamlayıcı bir parçası olarak görmek mümkündür.

10. BÖLÜM

(COP-1) TARAFLAR KONFERANSI-1

10.1.Özet

Yaşadığımız dünyadaki çevre şartlarının ve iklim değişikliğinin insan hayatı üzerinde etkilerinin farkında olunmasını takiben uluslararası ölçekte bu konu ciddiyetle ele alınmaya başlamıştır. İnsan kaynaklı emisyon artışlarının doğal sera etkisini artırması ve buna bağlı olarak dünya yüzeyinin ek bir ısınmasına yol açacağı endişesi devletleri ve uluslararası örgütleri yeni tedbirler almaya yöneltmiştir. BMİDÇ imzalanması hem devletlerin genel katılımını sağlaması, hem de düzenli faaliyetler ortaya koymaya sevk etmesi sebebi ile uluslararası nitelikte çok önemli bir adımdır. Conference of Parties (COP-Taraflar Konferansı) BMİDÇ Sözleşmesinin en üst karar alma organıdır. COP her yıl toplanmaktadır. Bu konferansta kararlar taraf olan ülkelerin oybirliği ile alınmaktadır.

Taraflar Konferansında; sözleşme taraflarının yükümlülüklerini dönemsel olarak incelenmesi, dönemsel raporları inceleyip ilan edilmesi, alınan tedbirlerin etkilerinin değerlendirilmesi, sözleşmenin uygulanmasında ortaya çıkan

sorunlara çözümler sunulması başlıca hedef olarak belirlenmiştir. Berlin’de 28 Mart-7 Nisan 1995 tarihlerinde birinci Taraflar Konferansı (COP) düzenlenmiş ve bugüne kadar 30 Taraflar Konferansı (COP) konferansı gerçekleştirilmiştir. BMİDÇ 1992 yılında kabul edildiğinde Türkiye, Sözleşme’nin EK-I ve EK-II listelerine dâhil edilmiştir. Ancak bu konumuna Türkiye itiraz etmiştir. COP-1’de daha çok teşkilatlanma şekline yönelik mevzular ele alınmıştır. Daimi Sekreteryanın kurulması, sekreteryanın başlangıç zamanı, bütçesi, mali prosedürler ve yardımcı organlar kurulması konusunda anlaşma sağlanmış, ancak konferansa katılan delegeler, prosedür kuralları konusunda fikir birliğine varamamışlar, bu konu COP-2 konferansına bırakılmıştır.

COP konferanslarının başarılı olup olmadığına ilişkin farklı düşünceler ileri sürülebilir. Bununla birlikte günümüze kadar kesintiye uğramadan COP konferanslarının yapılamaya devam etmesi ve birçok ülkenin mevzuatında ve politikalarında bu konferanslarda alınan kararlar doğrultusunda değişiklikler ve düzenlemeler yapması genel olarak bu uluslararası faaliyetinin etkisini ve başarısını göstermektedir.

10.2.Giriş

İklim değişikliğinin ve çevre felaketlerinin uluslararası barışı, huzuru ve güvenliği tehdit edebilecek ölçekte önem arz ettiğinin farkında olunmasını takiben bu problemin çözümüne yönelik uluslararası nitelikte çabalar gösterilmeye başlanmıştır. (Öztürk-Öztürk, 2019: 531). Rio şehrinde 1992’de Yeryüzü Zirvesi’nde imzaya açılan BMİDÇ Sözleşmesi, atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki insan kaynaklı tehlikeli etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı başarmayı hedeflemektedir. Sözleşmenin yürürlüğü girme tarihi 21 Mart 1994’tür. Türkiye bu sözleşmeye 24 Mayıs 2004 tarihinde 189. taraf olarak katılmıştır. BMİDÇ Sözleşmesinin en üst karar alma organı (Conference of Parties COP) Taraflar Konferansıdır. COP her yıl toplanmakta olup, burada kararlar taraf olan ülkelerin

oybirliği ile alınmaktadır. (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024). Bugüne kadar 30 COP gerçekleştirilmiştir.¹³¹

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ilgili tüm taraflara sera gazı azaltımının sağlanması ve buna uygun politikalar izlenmesi konusunda çeşitli yükümlülükler getirmiştir. (Öztürk-Öztürk, 2019: 532).

Sözleşmenin 7. Maddesinde Taraflar Konferansının görevi ve çalışma yöntemi açıklanmıştır. Buna göre; Taraflar Konferansının başlıca görevleri; sözleşme taraflarının yükümlülüklerini dönemsel olarak incelemek, alınan önlemlerle ilgili bilgi değişimini teşvik etmek, eşgüdüm sağlamak, alınan tedbirlerin etkilerini değerlendirmek, dönemsel raporları inceleyip ilan etmek, sözleşmenin uygulanmasında ortaya çıkan sorunlara çözümler sunmak, gerekli olan mali kaynakları harekete geçirmek ve gerekli alt organları kurup yönlendirmektir. (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024).

10.3. Taraflar Konferansı-1 (COP-1)

BMİDÇ Sözleşmesi Taraflar Konferansının birincisi (COP-1) Almanya Hükümetinin daveti üzerine Berlin'de Uluslararası Kongre Merkezi'nde (ICC) 28 Mart-7 Nisan 1995 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. COP-1, Yürütme Sekreteri Michael Zammit Cutajar tarafından açılmıştır. Dönemin Almanya Federal Çevre, Doğa Koruma ve Nükleer Güvenlik Bakanı Dr. Angela Merkel, COP-1'in Başkanı olarak seçilmiştir. Bu ilk toplantı olması sebebi ile teşkilatlanma şekline yönelik mevzular ele alınmıştır. Daimi Sekretarya kurulması, sekretaryanın başlangıç zamanı, bütçesi, mali prosedürler ve yardımcı organlar kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bununla birlikte konferansa katılan delegeler, prosedür kuralları konusunda fikir birliğine varamadıkları için bu mevzu COP-2 konferansına bırakılmıştır. Daimi Sekretaryanın merkezinin nerede olacağına ilişkin tartışma

¹³¹ 2026 yılı COP toplantısının Kasım ayında Türkiye (Antalya)'da yapılması kararlaştırılmıştır.

ve görüş ayrılığından sonra Daimi Sekreteryaya merkezi olarak Bonn seçilmiştir. (Earth Negotiations Bulletin IISD, 2024)

10.3.1. COP-1 Konferansının Teması ve Gündemi

Sözleşmeye taraf ülkeleri ulusal bildirimlerinin ilk incelemesi, sera gazı emisyonları konusundaki taahhütlerin yeterliliğinin ele alınması, kurumsal ve prosedür düzenlemeler COP-1 konferansının temel temasıdır. Taahhütlerin yeterliliğinin ele alındığı oturumda delegeler kendi ülkelerinin önceliklerini göz önüne alan, eksik gördükleri hususlara işaret eden, süreci iyileştirme önerileri içeren görüşler ortaya koymuşlardır. Örgütsel veya idari açıdan bakıldığında, 117 temsilcinin katıldığı COP-1, Taraflar Konferansında diğer birçok çevre sözleşmesi için Taraflar Konferansı'ndan daha fazlasını başarmıştır. 1996-1997 yıllarına ait iki yıllık bütçesi kabul edilmiştir. Delegeler GEF'in geçici mali mekanizma olarak hizmet vermeye devam edeceği konusunda anlaşmaya varmıştır. Ek-I taraflarından ulusal bildirimlerin hazırlanması ve sunulması, mali prosedürler, sözleşme bütçesi, yardımcı kuruluşların rolleri, bütçe dışı finansman, gönüllü finansmanlar, teknoloji transferi, sekreterliğin yeri, ortaklaşa uygulanan faaliyetler hakkında kararlar alınmıştır. Genel Kurul, COP-2'nin tarihini ve yerini ele almış ve en geç Ekim 1996'da gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır. (Earth Negotiations Bulletin IISD, 2024).

COP-1'de sera gazı salınımlarının azaltılması konusunda Ek-I listesindeki devletlerin etkili politikalar ve önlemler uygulaması gerektiği ifade edilmiştir. Tarihî süreçte dünyadaki sera gazı salınımlarında büyük sorumluluğun gelişmiş devletlere ait olduğu vurgulanmıştır. Gelişmekte olan devletlerin sera gazı emisyonlarının diğer devletlere oranla nispeten daha az olduğu tespit edilmiştir. COP-1 Konferansında Ek-I'de bulunmayan devletler için herhangi bir taahhüt ve yükümlülük belirlenmemiştir. Ancak sera gazları ile mücadele sürecine o devletlerin de imkânları ölçüsünde katkıda bulunmaları talep edilmiştir. Ek-I listesindeki devletlerin sera gazı salınınının azaltımı konusunda nasıl bir yol haritası izleyecekleri ve ölçütlerinin neler olacağına ilişkin esaslarının tespitinde ortak

kararlar alınmıştır. Ayrıca BMİDÇS uyarınca Ek-I listesi dışında olup sözleşmeyi uygulayacak olan devletlere COP-2 konferansı öncesi ulusal bildirimleri hazırlamaları için de tavsiyelerde bulunulmuştur. (Eryılmaz, 2024:143-145).

10.3.2. COP-1 Konferansında Türkiye'nin Durumu

Türkiye, BMİDÇS 1992 yılında kabul edildiğinde gelişmiş ülkeler ile birlikte Sözleşme'nin EK-I ve EK-II listelerine dâhil edilmiştir. (Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024).

Kapanış oturumunda Türkiye, sözleşme kapsamındaki statüsü hakkında bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamada Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasında listelenmesine rağmen, gelişmekte olan bir ülke olduğu ve sözleşme kapsamındaki taahhütlerin, gelişmişlik düzeyini yansıtmaması gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye'ye gelişmekte olan ülke statüsü uygulayan diğer uluslararası sözleşmeler ve kuruluşlar örnek gösterilerek, Türkiye'nin sözleşmeyi yalnızca kendine özgü konumunu ve imkânlarını yansıtan çeşitli dokunulmazlıklar verildiği takdirde imzalayacağı deklare edilmiştir. (Earth Negotiations Bulletin IISD, 2024).

10.4.Sonuç

BMİDÇ Sözleşmesinin en üst karar alma mekanizması olan Taraflar Konferanslarının birincisi olan COP-1'de genel olarak sözleşmede kabul edilen taahhütlerin yetersiz olduğu konusunda hem fikir olunmuştur. Özellikle gelişmiş ülkelerden taahhütlerini güçlendirmeleri talep edilmiştir. Müzakerelerin devamı konusunda görüş ve temenniler bildirilmiştir. Bu ilk konferansı mutlak bir başarı ile nitelemek zor olmakla birlikte, ulaşılmak istenilen hedeflerin kısmen elde edildiğini söylemek mümkündür. Uluslararası kongre ve konferanslarda başlangıç itibarı ile sancılı ve problemli yönler olabilmektedir. Bunu tabii görmek gerekir. İlk toplantının başarılı olup olmadığını tespit için ilerleyen süreçte devamlılığın sağlanıp sağlanmadığına bakmak gerekir. Bu açıdan bakıldığında günümüze kadar kesintiye uğramadan COP

konferanslarının yapılamaya devam etmesi COP-1 konferansı için başarılı bir başlangıç olduğunu söylemek mümkündür. Devletlerin temel görevlerinden birisi insanların can güvenliğini ve sağlığını korumaktır. Çevrenin korunmasına yönelik atılan adımlar bu hedefe ulaşmada önemli bir etkiye sahiptir. Sürdürülebilirlik açısından da bu konu önem arz etmektedir.

Devletlerin zaman zaman çevrenin korunması ile yatırım yapıp kâr elde etme arasında bir tercihte bulunma durumları olabilmektedir. Böyle bir denklemde çevrenin korunmasına öncelik verilmesi için uluslararası nitelikte bağlayıcı sözleşmelerin mevcudiyeti önem kazanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında BMİDÇ Sözleşmesi ve onun bir mekanizması olarak COP konferansları devletlerin her yıl düzenli olarak hesap verici olmasına sebep olmaktadır ki, bu durum çevrenin korunmasına önemli bir katkı sunmaktadır. Her ülkenin gelişmişlik seviyesi ve imkânları bakımından kendi özel şartlarını göz önüne alınarak alınacak kararlar, hakkaniyeti sağlayan ve tatbiki mümkün kararlar olacaktır.

Çevrenin korunmasına yönelik uluslararası sözleşmelerin istenilen sonuca ulaşması için iki faktörün mutlaka sağlanması gerekir. Bunlardan birincisi tüm devletlerin katılımının sağlanmasıdır. Diğeri ise alınan kararlara uymayanlara etkili müeyyide uygulanmasıdır. Bazı devletlerin çevre hassasiyeti ile hareket edip diğerlerinin kayıtsız kalması ya da sözleşmenin sürekli ihlal edilmesi durumunda dünyada çevrenin korunması mümkün olmayacaktır.

11. BÖLÜM

TUZLA ŞEHİRİ

11.1.Coğrafi Konum

Tuzla, Bosna-Hersek şehirlerindendir. Bosna-Hersek'in doğu ve güneydoğuda Sırbistan ve Karadağ, kuzey ve batısında ise Hırvatistan bulunmaktadır. Tuzla, ülkenin kuzey-doğu istikametinde yer almaktadır. İsmi Türkçe olan Bosna-Hersek şehirlerindendir.

11.2.Ülkenin Tarihi

Bosna ve Hersek, Osmanlı hâkimiyeti sırasında birer sancak olmuştur. Sınırları bugünkünden daha geniş bir sahayı kaplamıştır. 1580'de Bosna'nın beylerbeylik (eyalet) statüsü kazanmasından sonra Hersek, Hersek sancağı veya Hersek-ili adı altında bu beylerbeyliğe bağlanmıştır. Osmanlı idaresi sonrası dönemde bu bölge idarî bakımdan Banaluka, Bihaç, Mostar, Sarajevo, Travnik, Tuzla olmak üzere altı "okrug"a (kısım) ayrılmıştır. Eski Yugoslavya'yı oluşturan federe cumhuriyetlerden

biri olan Bosna-Hersek 1991’de bağımsızlığını ilan etmiştir. (Djurdjev, 2025).

Günümüzde Bosna-Hersek devleti Bosna ve Hersek olmak üzere iki ayrı kısımdan oluşmaktadır. Bosna bölgesi ülkenin kuzeyinde yer almakta ve Saraybosna, Travnik, Tuzla gibi şehirleri kapsamaktadır. Hersek’te ise Dalmaçya ve Adriyatik’e yakın Mostar, Konyis gibi şehirler bulunmaktadır. (Özder, 2012: 222).

11.3.Tuzla’nın Tarihi

Tuzla Majevisa dağının eteklerinde kurulmuştur. Neolitik dönemden itibaren bir yerleşim yeri olduğu ifade edilmektedir. Roma idaresi devrinden fazla iz kalmamıştır. XII. yüzyılda Macarlar tarafından idare edilmiştir. 1474 yılından önce Osmanlı idaresine girmiştir. Berlin Antlaşması’ndan sonra 1878’de Avusturya güçleri Tuzla’yı işgal etmiştir. (Kiel, 2025).

11.4.Nüfus

1948 sayımında şehrin toplam nüfusu 49.821 olarak kaydedilmiştir. 1991 sayımı ise % 48’i Müslüman olan 131.618 kişilik bir nüfus gösterir. Nüfus 2004 yılı tahminlerine göre 123.500 olmuştur. (Kiel, 2025).

11.5.Şehrin Yeraltı Kaynakları

Tuzla’da tuz endüstrisi, ilk tuz tesisinin 1885 yılında inşa edilmesiyle başlamıştır. (tourismbih.com, 2025). Ayrıca altın madeni (Uzun, 2017: 226) ve Kuz (kimya sanayisi) bulunmaktadır. (Büyük Larousse, t.y: 1823)

11.6.Bosna Savaşında Tuzla Şehri

Bosna savaşında (1991-1995) Tuzla şehri işgal edilmemiş, Bosna’nın diğer bölgelerine göre daha az hasara uğramıştır. Bu savaş sırasında şehir Müslüman güçlerin elinde kalmıştır. Sırplar şehri terk ederken mülteciler buraya akın etmiştir. (Kiel, 2025).

11.7. Tuzla'da Önemli Tarihi ve Turistik Mekânlar

Panonya Gölleri: Burada tuzlu şelaleler, neolitik tuzlu su yerleşimi, arkeolojik parkı, müze ve eğlence parkı ile spor alanları bulunmaktadır.

Özgürlük Meydanı: Büyük bir meydandır. Meydanda; Avusturya-Macar dönemine ait yeniden inşa edilmiş barok bina, büyük bir çeşme, arkeolojik kalıntıların bulunduğu bir arkeolojik alan bulunmaktadır. (tourismbih.com, 2025).

Dini Mekânlar: Tuzla'da Müslüman nüfus çoğunlukta olmakla beraber Hristiyanlar da bulunmaktadır. Şehirde bulunan camiler ve çeşitli Hristiyan cemaatlerine ait kiliseleriyle beraber Tuzla nüfusunun çok dinli, çok ırklı görünümü hâlâ devam etmektedir. Şehrin merkezinde pek çok cami bulunmaktadır. Atik Behram Bey Camii, Mejdanska Camii, Brdanska Camii, Jalska Camii, Serena Camii, Çarşı Camii, Hüseyin Çavuş Camii, Turalı Bey Camii, King Abdullah b. Abdülaziz Al Saud Camii. (Kiel, 2025; <https://kulturenvanteri.com>, 2026).

Hacı Hasan Camii (Çarşı Camii)

11.8.Tuzla’da Türkçe Eğitim ve Öğretim

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’nın (TİKA) öncülüğünde Tuzla Üniversitesinde Türkçe öğretimi için Felsefe Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmıştır. Tuzla’da lisansüstü Türkçe öğretimi faaliyetleri Türkoloji bölümünde yapılmaktadır. (Solak-Uzun, 2021: 301).

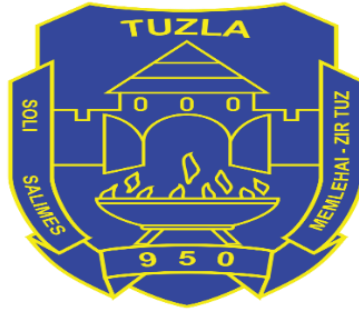
11.9.Şehrin Mimari Niteliği

Tuzla’da genelde az katlı bina yapısı yaygın olmakla birlikte özellikle merkezin nispeten uzak kesiminde çok katlı apartmanlar da bulunmaktadır. Sükûnetin hâkim olduğu tipik balkan şehri görünümündedir.

11.10.Tuzla’nın Bayrak ve Arması

Bayrak

Arma

KAYNAKLAR

- Akbulut, Örsan vdğr.. *Türk Kamu Yönetiminde Teftiş ve İç Denetim*. Ankara: TODAİE Yayınları, 2021.
- Akın, Mustafa Şeref- Yılcı, Aysun. "Refahiye'de Butik Bal Üretiminde Karşılaşılan Zorluklar", *Doğu Coğrafya Dergisi* 26/46 (Aralık 2021).
- Albayrak, Sadık. *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*. İstanbul: Araştırma Yayınları, 1989.
- Arslan, Hüseyin. *Milli Görüş Hareketi: Siyasal ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: İlem Yayınları, 2021.
- Arslantürk, Zeki. *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metot ve Teknikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Aybudak, Utku. "Afganistan Modernleşmesi ve Emanullah Han Dönemi". *Asya Studies-Academic Social Studies*, 6/21, (2022) 275-286.
- Aybudak, Utku. "Asabiye Kavramı Işığında Türklerin Sufileşmesi ve Tarikatlar". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33 (2018), 363-370.
- Aykol, Hüseyin. *Başlangıcından Günümüze Refah'ın Tarihsel Gelişimi*. İstanbul: Pelikan Yayınları, 1996.
- Bilgili, Bahar Erdoğan. "Kanuna Dayanma İlkesi Kapsamında İnternet Kısıtlamaları", *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 8 (2023/2), 111-146.
- Bilim ve Sanat Vakfı, *Sözlü Tarih Araştırmacıları İçin Pratik El Kılavuzu*. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı, 2006.
- Bulut, Mehmet. "Diyanet İşleri Başkanlığı Kronolojisi", *Diyanet İlmi Dergi*, 34/1 (1998), 99-114.
- Bulut, Mehmet. *Tarihimizde Din Hizmetleri Teşkilatları ve Diyanet İşleri Reisliği 1924-1950*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2023.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*. Gen. Yay. Yön.: Adnan Benk, Milliyet Gazetecilik Yayınları t.y.
- Dere, İlker. "Sözlü Tarih Çalışmalarında Katılımcılardan Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Önerileri", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi* 6/11 (Mayıs 2023), 151-169.

- Djurdjev, Branislav. "Bosna-Hersek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (12.12.2025).
- Dömbekçi, Hilal Akman- Erişen, Mehmet Akif. "Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22/2 (2022), 141-160.
- Dursun, Mehmet Tahir- Aydın, Çağdaş. Sosyal Bilim Araştırmalarında Sözlü Tarih Yöntemi", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (2022), 1-18.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddin. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.
- Erdoğan, Mahmut Hüdaî- Aybudak, Utku. "Dışlayıcı Laiklik ve Pasif Laiklik Sarmalında Diyanet İşleri Başkanlığı". *Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/1 (2022), 13-28.
- Eryılmaz, Selçuk. "2000'li Yıllarda Küresel İklim Değişikliği Sorununa Çözüm Arayışlarında Birleşmiş Milletler", Doktora Tezi, *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2024.
- Eski, Mustafa. "Atatürk, Cumhuriyet ve Kıyafet Devrimi", *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 21/31 (1999), 57-77.
- Görmez, Mehmet. "Türk Hukuk Mevzuatında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yeri ve Uygulama". *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Temel Dinamikleri Açısından 3 Mart 1924 Yasaları ve Günümüze Yansımaları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara Mart 2007.
- Görmüş, Dursun- Kırdı, Gökhan. *İdare Hukuku ve İdare Hukuku İle İlgili Temel Kavramlar*. Tarım ve Orman Bakanlığı Yayınları.
- Güllüpınar, Fuat- Özkan, Özge. "Etnografik Mülakatın İmkân ve Sınırlılıkları Üzerine: Konumsallık, Etik ve İnşa Sorunları" *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 54 (2021), 11-40.
- Gündoğan, Mete. *Erbakan*. İstanbul: Destek Yayınları, 2019.
- Heyet, *TDK Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2005.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (12.02.2025).
- Karagöz, İsmail. "Toplumun Himayeye Muhtaç Kesimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı". *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* Ankara, 2/55, (Ekim 2009).
- Karagöz, İsmail. *İnceleme ve Soruşturma Rehberi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2013.

- Karaman, Hayreddin. *İslam Hukuk Tarihi*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1989.
- Kartal, Fikret. "Türkiye’de Kamu ve Özel Sektörde İç Denetim Uygulamaları", *Maliye Finans Yazıları* 1/99 (2013), 8-36.
- Kiel, Machiel. "Tuzla", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (12.12.2025).
- Kızılböğâ, Ruveyda. "İç Denetim Sisteminde Denetçilerin Bağımsızlık ve Tarafsızlığının Önemi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 1/1 (2013), 107-119.
- Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı (Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler 1924-1997)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1999.
- Nohutçu, Ahmet. *Kamu Yönetimi*. Ankara: Savaş Yayınevi, 2007.
- Özdemir, Ahmet. *Fıkhi Kurallar Işığında Kamu Yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2023.
- Özder, Adem. "Bosna-Hersek Cumhuriyeti’nde Coğrafyanın Halk Kültürüne Etkisi". *Marmara Coğrafya Dergisi* 25, (Ocak 2012), 213-237.
- Özkaral, Metin. "Türkiye’de Sosyal Devlet İlkesinin İşleyişine İlişkin Sorunlar", *KAYFOR Balkanlar* 25. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu, (2024), 156-158.
- Öztürk, Mehmet-Öztürk, Arzu. "BMİDÇS’den Paris Anlaşması’na: Birleşmiş Milletler’in İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4), (2019), 527-541.
- Sarıbay, Ali Yaşar. *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 2001.
- Sarıbay, Ali Yaşar. *Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örnek Olayı*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1985.
- Sayan, İpek Özkal. "Türkiye’de İdari Sistem ve Örgütlenme", 1-17.
- Solak, Edina-Uzun, Yasemin. "Bosna Hersek Tarihinde Türkçenin Etkisi". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 52 (Güz 2021), 291-310.
- Şahin, Özlem. "Geçmiş, Tarih ve Sözlü Tarih", *Mülkiye Dergisi* 28/244, (Mart 2014), 111-126.
- Şentürk, Hulusi. *İslamcılık: Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2011.

- Taymaz, Haydar. "Müfettiş Nitelikleri ve Yetiştirilmesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 9/1 (1976), 357-365.
- Tekin, Hasan Hüseyin. "Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme", *İstanbul Üniversitesi Journal of Sociology* 3/13 (2006), 101-116.
- Tortop, Nuri – İsbir, Eyüp – Aykaç, Burhan. *Yönetim Bilimi*. Ankara: Yargı Yayınları, 1993.
- Turan, Erol. (ed.), *Kamu Yönetimi Temel Kavramlar*. Konya: Palet Yayınları, 2016.
- Uslu, Fatih- Demir, Erdi. "Nitel Bir Veri Toplama Tekniği: Derinlemesine Görüşme", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 40/1 (Haziran 2023), 289-299.
- Uysal, Faruk. "Kamu İdarelerinde İç Denetim Faaliyetinin Yönetimi", *Denetçim* 4 (2010), 88-92.
- Uzun, Ahmet. "Osmanlı Döneminde Bosna Hersek Ekonomisinin Temelleri" *Maliye Araştırmaları Dergisi* 3/2 (Temmuz 2017), 221-231.
- Ünlü, Nuri. *İslam Tarihi III*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1994.
- Yıldız, Arif- Yılmaz, Tuncay. "Kamu İç Denetçilerinin Kariyer Yolu ve Motivasyonu Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilgi* 22/2 (2020 Kış), 190-212.
- Yılmaz, Harun. *Türk İdare Hukukunda İdari İstikrar İlkesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi, 2019.
- Yorgancılar, Serkan. *Milli Görüş: 1969-1980*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.
- Yücel, İrfan. "Diyanet İşleri Başkanlığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (17.02.2025).
- Mevzuatlar:
- 429 numaralı Şeriye ve Evkaf ve Erkânı Harbiye Umumiye Vekâletlerinin İlgasına Dair Kanun.
- 7383 Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Devlet Memurları Kanununda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun.
- İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete Tarihi: 12.07.2006 Resmî Gazete Sayısı: 26226*.
- İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete Tarihi: 12.07.2006 Sayısı: 26226*.

İş Teftişi Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete Tarihi: 19.04.2022*
Sayısı: 31814.

Kamu İç Denetim Genel Tebliği, *Resmî Gazete Tarihi: 19.04.2013*
Sayısı: 28623.

Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu (5018), *Resmî Gazete*
Tarihi: 24.12.2003 Sayısı: 25326.

İnternet Kaynakları:

https://www.kas.de/c/document_library (13.12.2024).

<https://www.tekavukat.com> (16.11.2024).

<https://acikders.ankara.edu.tr/> (16.11.2024).

<https://edb.adalet.gov.tr> (16.11.2024).

<https://kastamonu.ktb.gov.tr/> (13.12.2024).

<https://www.diyabet.gov.tr/> (14.02.2025).

<https://diyanetakademi.diyabet.gov.tr> (24.03.2025).

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> (14.04.2025).

<https://egitimhizmetleri.diyabet.gov.tr> (21.04.2025).

<https://www.tourismbih.com/> (26.02.2025).

<https://unfccc.int/documents/274325>. /2024).

<https://iklim.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-33> (2024).

<https://enb.iisd.org/events/unfccc-cop-1/summary-report-28-march-7-april-1995>. (2024).

<https://www.tarimorman.gov.tr/rtb/Belgeler> (10.04.2026).

<https://kulturenvanteri.com> (14.04.2026)